

АРХЕОГРАФСКИ ПРИЛОЗИ

41

NATIONAL LIBRARY OF SERBIA
ARCHEOGRAPHICAL DEPARTMENT

ARCHEOGRAPHICAL PAPERS

41

Belgrade 2019

НАРОДНА БИБЛИОТЕКА СРБИЈЕ
ОДЕЉЕЊЕ ЗА АРХЕОГРАФИЈУ

АРХЕОГРАФСКИ ПРИЛОЗИ

41

Београд, 2019

УРЕЂИВАЧКИ ОДБОР

ЛАСЛО БЛАШКОВИЋ, главни и одговорни уредник (Београд)
Проф. др Татјана Суботин-Голубовић, уредник (Београд)
Др Владан Тријић, секретар Одбора (Београд)
Проф. др АКСИНИЈА ЏУРОВА, инострани члан САНУ (Софија)
АНАТОЛИЈ ТУРИЛОВ, инострани члан САНУ (Москва)
РАДОМАН СТАНКОВИЋ (Београд)
КАТАРИНА МАНО-ЗИСИ (Београд)
Др Јасмина Недељковић (Београд)
Доц. др Драгана Новаков (Београд)
Др Драган Пурешић (Београд)

EDITORIAL BOARD

LASLO BLAŠKOVIĆ, editor-in-chief (Belgrade)
TATJANA SUBOTIN-GOLUBOVIĆ, Ph.D. Associate Professor, editor (Belgrade)
VLADAN TRIJIĆ, Ph.D. secretary of the Board (Belgrade)
AKSINIJA DŽUROVA, SASA foreign member (Sofia)
ANATOLY TURILOV, SASA foreign member (Moscow)
RADOMAN STANKOVIĆ (Belgrade)
KATARINA MANO-ZISI (Belgrade)
JASMINA NEDELJKOVIĆ, Ph.D. (Belgrade)
DRAGANA NOVAKOV, Ph.D. Assistant Professor (Belgrade)
DRAGAN PUREŠIĆ, Ph.D. (Belgrade)

РЕЦЕНЗЕНТИ

АНАТОЛИЈ ТУРИЛОВ, инострани члан САНУ (Москва)
Проф. др Гордана Јовановић
Проф. др Татјана Суботин-Голубовић
Др Владан Тријић
КАТАРИНА МАНО-ЗИСИ

REVIEWERS

ANATOLY TURILOV, SASA foreign member (Moscow)
GORDANA JOVANOVIĆ, Ph.D. Professor
TATJANA SUBOTIN-GOLUBOVIĆ, Ph.D. Professor
VLADAN TRIJIĆ, Ph.D.
KATARINA MANO-ZISI

Публиковање овог броја *АРХЕОГРАФСКИХ ПРИЛОГА* остварено је уз финансијску помоћ
Министарства културе и информисања Републике Србије

САДРЖАЈ/CONTENTS

ЧЛАНЦИ И РАСПРАВЕ

<i>Љубица Штавлјанин-Ђорђевић, Љујка Васиљев</i> ДОПУНА ОПИСА СРПСКИХ ПЕРГАМЕНТНИХ РУКОПИСА XIII–XIV ВЕКА ИЗ ЗБИРКЕ НАРОДНЕ БИБЛИОТЕКЕ „КИРИЛО И МЕТОДИЈЕ“ У СОФИЈИ	11
<i>Ljubica Štavljanin Djordjević, Ljupka Vasiljev</i> A CONTRIBUTION TO THE DESCRIPTION OF SERBIAN PARCHMENT MANUSCRIPTS (13–15 TH CENTURY) IN THE COLLECTION OF THE NATIONAL LIBRARY STS. CYRIL AND METHODIUS IN SOFIA.....	35
<i>Јована Станојловић</i> ПИСАР И ИЛУМИНАТОР ЧЕТИРИ ЧЕТВОРОЈЕВАНЂЕЉА С КРАЈА XV И ПОЧЕТКА XVI ВЕКА	37
<i>Jovana Stanojlović</i> AN UNKNOWN SCRIBE AND ILLUMINATOR OF FOUR TETRAEVANGELIA FROM THE LATE 15 TH AND EARLY 16 TH CENTURY	51
<i>Милена Марџиновић</i> ЈЕДАН РУКОПИС ИЗ ЗБИРКЕ ДОКУМЕНАТА ЕПОХА ЦРНОЈЕВИЋА НАРОДНОГ МУЗЕЈА ЦРНЕ ГОРЕ НА ЦЕТИЊУ.....	87
<i>Milena Martinović</i> A MANUSCRIPT FROM THE DOCUMENT COLLECTION <i>THE CRNOJEVIĆ AGE</i> IN THE NATIONAL MUSEUM OF MONTENEGRO IN CETINJE	112
<i>Драѓана Новаков</i> НАЈЧЕШЋА СРПСКА НАРОДНА ИМЕНА ПОМЕНИКА МАНАСТИРА КРУШЕДОЛА И ПОМЕНИКА МАНАСТИРА ДЕЧАНА	131
<i>Dragana Novakov</i> FREQUENTLY USED NATIONAL NAMES IN THE BEADROLL OF THE KRUŠEDOL MONASTERY AND THE BEADROLL OF THE DEČANI MONASTERY	144
<i>Жарко Војновић</i> МОЛИТВЕНИК ВИЋЕНЦА ВУКОВИЋА (1560) У МАНАСТИРУ ЈОШАНИЦИ.....	145
<i>Žarko Vojnović</i> THE PRAYER BOOK OF VICENZO VUKOVIĆ (1560) FROM THE MONASTERY OF JOŠANICA.....	152

ПРИКАЗИ

Миланка Удѣиѣрић

Ирена Шпадијер – Почѣци српске химнографије.

Савина Служба светом Симеону 157

Јасмина Недељковић

Бираске рукописне књиге Библиотеке Матице српске, књ. XVIII,

Уѣбеници и приручници 165

ПРОКЛѢЗЕНІЕ

ЕПИСКОПСТВО

БЕДАСТЮННІЕ:

ДѢЛОУЗРЕТНЫИ
ШИННІКЪ СЕЛѢНО

шннкзксселѣс

ΩΠΡΗΤΥΕ'ΥΤΕ:

Xc

УСТАВА

30 min

КАГОПО

КАМЕ

НАГНЕАУТЪ

ЧЛАНЦИ И РАСПРАВЕ

ДОПУНА ОПИСА СРПСКИХ ПЕРГАМЕНТНИХ РУКОПИСА
XIII–XIV ВЕКА ИЗ ЗБИРКЕ НАРОДНЕ БИБЛИОТЕКЕ
„КИРИЛО И МЕТОДИЈЕ” У СОФИЈИ

Љубица ШТАВЉАНИН ЂОРЂЕВИЋ*

Љупка ВАСИЉЕВ**

Айсџиракѝ: Рад садржи разраду, измене и допуне раније објављених археографских описа 15 српскословенских пергаментних рукописних књига и фрагмената који се чувају у Националној библиотеци „Св. св. Кирил и Методиј” у Софији, у Бугарској. Најкрупније измене подразумевају ново датирање описаних рукописа, као и атрибуцију појединих фрагмената кодексима из којих су потекли.

Кључне речи: археографски опис, рукописи, пергамент, српскословенски, Народна библиотека „Св. св. Кирил и Методиј”.

Археографско одељење Народне библиотеке Србије у Београду неговало је успешну дугогодишњу сарадњу са Археографском комисијом Народне библиотеке „Св. св. Кирил и Методиј” у Софији. Ова сарадња била је предвиђена Планом и програмом Археографског одељења у оквиру пројекта „Опис ћирилских рукописа у земљи и српских у иностранству”, а остваривала се вишегодишњом разменом стручњака.

Задатак нас археографа био је да прегледамо српске рукописе по устаљеном методу рада: вршила се провера физичког стања рукописа и састављао кодиколошки опис, одређивала се језичка редакција текста као и време настанка кодекса (датирање), састављао се опис писма, илуминације и повеза, као и садржаја. Нови опис рукописа, са свим допунама и исправкама, упоређиван је са публикованим описима истих кодекса у каталозима бугарских археографа, а нарочито

* Љубица Штављанин Ђорђевић, бивши археограф саветник Народне библиотеке Србије, Београд

** Љупка Васиљев, археограф саветник у пензији Народне библиотеке Србије, Београд

са описима рукописа које је још у првој половини XX века састављао проф. Б. Цонев.

На провери и допуни описа српских пергаментних рукописа из XIII–XIV века из рукописне збирке Народне библиотеке „Св. св. Кирил и Методиј“ у Софији радиле смо заједно Љубица Штављанин Ђорђевић и ја. Прегледале смо и описале више од 25 рукописа и фрагмената – неким кодексима прецизније смо одредиле време настанка, идентификовале смо и препознале поједине фрагменте као саставне делове једног истог кодекса (што је у опису посебно истакнуто).

СТИЦАЈЕМ разних околности, прикупљену грађу о српским пергаментним рукописима из XIII и XIV века из софијске Народне библиотеке није било могуће објавити раније. Овом приликом доносимо описе само 15 од поменутих 25 обрађених рукописа. Неколико описа објављујемо без свих неопходних археографских елемената – недостају најчешће описи језика, писма и садржаја.

Овај прилог сведочанство је заједничког рада на изради археографских описа поменутих рукописа, али истовремено чува и сећања на драгу пријатељицу и колегиницу Љубицу. Бројне непролазне успомене на нашу сарадњу у Археографском одељењу остале су сачуване до данас. Рад са Љубицом био је искрен и колегијалан. У току археографских истраживања и приликом израде описа долазиле смо до корисних решења, нарочито у вези са датирањем, палеографском анализом текста и идентификацијом писарских дуктуса. Љубица је неседично давала стручне одговоре на сва постављена питања, с пријатељском наклоношћу према саговорнику. Волела сам и ценила да Љубица прочита мој рад. Њене примедбе и савети бивали су и критички, али искрени и конкретни, са нагласком на доброј страни рада.

Дугогодишњи рад у Одељењу и пријатељско дружење ван њега изградили су трајну везу између нас. Стога радо чувам сећање на своју драгу и искрену пријатељицу Љубицу Штављанин Ђорђевић, преданог сарадника и великог стручњака, филолога и археографа саветника из Археографског одељења Народне библиотеке Србије.

добике. Иницијали су величине три до четири реда текста. Сачувани су иницијали Б, В и Р.

Повеза нема; рукопис се чува у картонској кутији.

САДРЖАЈ. Псалтир. Текст сачуван од 108. до 118. псалма почев од места (л. 1): не въсхотѣ бл(аго)с(лове)нниа и оудалит се от(ѣ) него (Пс. 109, 17);

л. 2': слава, каѳ(нз)ма, ѡѣ, пс(а)л(о)мъ д(ави)д(о)въ ѣѣ. Рече г(оспод)ъ г(о)с(поде)ви моѣмоу, сѣди ѡ десноую мене;

завршетак на л. 19': бл(а)го мнѣ тако смѣрил' ме еси, да наоучю се оправданнѣмъ твоимъ (Пс. 119, 12).

2. ЦОНЕВ 1910, БР. 20 (269) + БР. 27 (228)

ЧЕТВОРОЈЕВАНЂЕЉЕ, КРАЈ XIII – ПОЧЕТАК XIV ВЕКА

Пергамент, л. 8 + 236, 275 × 215 mm, текст 297 × 140 mm; текст испи-сан двостудачно, са по 21 редом у ступцу. Пергамент жућкасте боје, доброг квалитета и добро очуван. Рукопис је био подељен на два дела; први део, од 8 л. (код Цонева под бр. 27) и други део – 236 л. (код Цонева бр. 20), с тим што је бр. 27 почетак рукописа. Сачуване ознаке кватерниона налазе се у горњем десном углу и имају их четврти (ѡ), шести, седми, девети и десети. Прекид се налази иза л. 54 (недостаје један лист, последњи у 7. свешчици). На л. 55 недостаје горњи, леви угао. Од 9. до 19. свешчице сачуване су ознаке у десном горњем углу. Немају ознаке свешчице од 21. до 24.; свешчица 25. има само 6 листо-ва, али нема прекида у тексту. Целе су свешчице од 26. до 32. и имају по 8 л., али су без ознака. У данашњој пагинацији поновљен је л. 165.

Писмо и језик. Писмо рукописа има облике крупног, калиграфског устава. Слова су писана само дебљим потезима и црним мастилом. Карактеристичне облике за период краја XIII и почетка XIV века имају: и са заравњеним горњим врховима, спојница је заобљена и спушта се до доње линије; слово в има знатно умањену горњу петљу, а ж реду-цирану горњу половину. Слово з ломи стабло на доњој линији и има полулучни реп, а слово ч је ракљасто и има дугу дршку; ѿ је са ниским спојницама и полулучним боковима, а ц има кратко равно стабло ста-ријег типа. Често је лигатурно Ѣ, као и пајерак уместо полугласника између сугласника.

Рукопис је исписан српскословенским језиком и нормираним рашким правописом. Заступљен је само њ; редуплицирани њ се јавља како у ген. плур., тако и у неким другим позицијама: ѡт(ѡ) разлѣчныхъ недѡугѣъ, ѡ пѣти хлѣбѣъ, всѣхъ оубо родѣъ, тѣлоу талантѣъ, сѣъ, тѣъ, ѡт(ѡ) грѡбѣъ. После меких сугласника, њ се често замењује са њ (земѣ).

Илуминација и повез. Наслови, поједина места у тексту, иницијална, велика и мала слова писана су црвеним мастилом; већи иницијали заузимају висину 5 до 7 редова текста и изведени су помоћу преплетених трака. Остала, геометријска иницијална слова украшена су троугловима при дну стабала. Наслови су исписани стилизованим великим словима и украшени геометријским додацима: троугловима, тачкицама и куглицама.

Повеза нема.

САДРЖАЈ. Четворојеванђеље. Предња страна л. 1 је неисписана; почетак је на л. 1': Тѣтроу(аг)г(ѣ)лъ съ б(о)гомъ починѣмъ. главы кѣже ѡт мѡф(ѣ)та;

л. 3: Нѣдс(ла) прѣд(ѡ) рождѣствомъ х(ри)с(то)вомъ (кѣ)тыхъ ѡт(ѡ)ц'. Иѡ(ан)гѣлиѣ ѡт(ѡ) м(а)фѣта глав(а) книга родѣства.

3. ЦОНЕВ 1910, БР. 23 (513) + БР. 468 (121)

ЧЕТВОРОЈЕВАНЂЕЉЕ, КРАЈ XIII – ПОЧЕТАК XIV ВЕКА

Пергамент, л. 51 + 6, 172 × 120 mm, текст 175 × 130 mm. Пергамент је танак, потамнео од влаге и оштећен од мишева. Маргине су исечене скоро до текста и због тога, вероватно, нису сачуване ознаке свешчица. Текст је распоређен у по 18 редова на страни. Рукопис је подељен на два дела; први део од 51 листа (код Цонева бр. 23), а други део од 6 листова (код Цонева под бр. 468). Цонев је закључио да оба одломка припадају истом рукопису.

Писмо и језик. Текст је исписан архаичном ћирилицом босанског типа. Слова својим обликом подсећају на епиграфско писмо, које се одликује подебљаним и статичним линијама. За писање је употребљено црнобледо мастило.

Слова имају облике карактеристичне за XIV век. Нема надредних знакова, и у тексту се не користе ни тачка ни запета.

Рукопис је босанске провенијенције и има све језичке и ортографске одлике рукописа насталих на тој територији. Упоредо се користе прејотовани (г(а)го)љутъ) и непрејотовани вокали (поставлоу, землоу, вола, ндѣже не сѣлаъ, вбоѣхъ се). Иницијално вѣ замењује се са в (вниде вѣ долаъ, оу водоу, в слѣдѣ мене гред(е)те, вврѣзи вдицоу).

Илуминација и повез. На л. 33' после прва два реда текста нацртана је уска заставица димензија 105 x 0,5 mm. Заставица има облик двоструког небојеног преплета који обликује плетеницу. Крајеви заставице завршавају се разуђеним листовима. Цртеж је рађен сепијом, међупростори су обојени црвеном бојом. Иницијална слова су мала, у оквиру дволинијског система, и укомпонована су у текстовни блок. Наслови и важнија места у тексту, као и сва почетна иницијална слова, писани су цинобером.

Повеза нема. Оба одломка се чувају у фасциклама.

Садржај. Четворојеванђеље. Припада једној од старијих редакција текста.

Одломак бр. 23, л. 1, почетак јеванђеља по Матеју: зачало 67: ... рне филипови впрашаше вченикъ своих(ъ); завршетак текста у одломку бр. 468 који почиње од места: ... вѣм ндѣже колнждо проповѣдѣн... (оштећење) ... боудеть ева(а)нѣ(е)лне се вемѣм мѣ дѣ... еже створи си гла(го)лано боуд(оу)тъ вѣпа... (оштећење) ... и Юда скатинотски единаъ сот(ъ) воюю на десете нде къ архирѣомѣ д... прѣдаст нмѣ. Они же слишавше (...), а завршава се на л. 6 текстом: събѣѣ(тъ) се писанне еже гла(го)летъ и съ беззаконникомѣ притинъ бѣѣ(тъ).

4. ЦОНЕВ 1910, БР. 88 (52)

АПОСТОЛ, 1362. ГОДИНА

Пергамент, л. 365, 260 × 185 mm. Рукопис је добро очуван, пергамент је различитог квалитета, дебљи и тањи. Свешчице (кватерниони) имају ознаке у доњем десном углу на првом листу, а на задњем у доњем левом углу. Текст је распоређен у по 21 реду по страни. Прва свешчица је одвојена.

Писар, време и место настанка. Рукопис је писао јеромонах Варлам, што је забележено у његовом запису, на крају рукописа, неком

врстом монограма, стилизовано. Запис наводи да је писан за време цара Уроша.

Писмо и језик. Писмо је уставно, са облицима слова из времена у коме је рукопис писан. Као најкарактеристичнији, издвајају се *ц* са средњом спојницом која се спушта незнатно испод доње линије и горњим заравњеним спојницама вертикалних линија, *в* са умањеном горњом петљом, а знатно већом, заобљеном доњом, три облика слова *з* са разликама у доњем делу слова. Слово *ж* има доста редуциран горњи део, а *ц* не ломи стабло на доњој линији. Постоји и окато *о* и једноного *т*, високо на крају реда. У ортографији се запажа нормирана употреба прејетованих вокала у свим позицијама у речи, а на почетку речи пише се *є* широко. Исто *є* широко написано је у комбинацији са *ї* десетеричним и сл. (прѣвоїє, ѿгнїєць, довѣлїєт во, житна єго, єфєєє). Среће се удвојен полуглас у генитиву плурала код именица: ѿт(ѣ) прѣр(о)кѣъ, ѿсмѣ д(оу)шѣъ, ѿт(ѣ) кѣзыкѣъ и сл.

Илуминација и повез. На л. 1 невешто је нацртана квадратна заставица. Компонована је од 18 кругова, међусобно повезаних једночланом необојеном траком. Цртеж заставице рађен је сепијом. Заставица није обојена; само су кругови обојени наизменично сепијом и варзиллом, а између њих је остављен узани простор. На угловима су стилизоване гране. Испод заставица је наслов исписан варзиллом. Иницијали су геометријски, једноставних линија, широких површина и заузимају висину 3–6 редова текста. Иницијали су изведени на маргини и знатно су удаљени од текстуалног блока. Основни текст писан је сепијом, врло лепим калиграфским, уставним писмом.

Повез је оштећен. Предња корица је поломљена по дужини. Кожа повеза сачувана је фрагментарно, даске су дебљине 10 mm, са жлебевима по рубовима, који се не прекидају на угловима. Даска је на пет места причвршћена за књигу, односно хрбат. Сачувана је капитална врпца у сивој боји. Даска задње корице, као и књига, знатно су оштећене од црвоточине. Кожа је у светлоокер црвеној боји, украшена орнаментима који се само делимично виде.

Основни орнаменти који украшавају кожу су концентрични кружићи, стилизоване палмете, цвет у ромбу и линије које деле унутрашњост правоугаоног простора.

Хрбат је оштећен са горње и доње стране, а кожа подерана, тако да се види начин шивења свешчица. Повез је највероватније из времена настанка рукописа.

САДРЖАЈ. Апостол. Наслов је тешко читљив.

л. 2: Дѣанна (вѣ)тыхъ ап(осто)лъ съписа... нечитко ... Пръвоѣ оубо слово сътворихъ, ѿ вѣсѣхъ ѿ феофѣле ...;

у синаксару, тропаре и кондаке имају Арсеније, архиепископ српски (28. X), први српски архиеп. Сава (14. I), Симеон Мироточиви (13. II), Кирил Филозоф (14. II).

Записи. Запис писара данас је у рукопису знатно оштећенији него што је био у време када га је Цонев објавио па га овде због тога не објављујемо.

На л. 193, запис из 1812. године да је књига „Ѡт(ъ) Марковъ манастирь”.

5. ЦОНЕВ 1910, БР. 171 (95)

ОСМОГЛАСНИК, ПРВА ПОЛОВИНА XIV ВЕКА

Пергамент, л. 149, 325 × 230 mm. Текст је двостубачни, са по 35 редова у ступцу. Свешчице имају ознаке у горњем десном углу првог листа и доњем левом углу последњег листа. У целости су сачуване следеће свешчице: 13 (ђї), 14 (ѡї), 15 (ѣї) и 16 (ѣї), на којој је отцепљен угао последњег листа. Свешчица 17. нема ознаке, али је комплетна. Такође су комплетне свешчице 18, 19, 20. На л. 52 одсечена је доња десна маргина. Од 86. до 96. листа мишеви су оштетили средину. Свешчица 21 има шест листова, а недостају прва два. Свешчица 28 је комплетна. Иза л. 11 треба да се пребаце листови од л. 97 до л. 149, који су на крају рукописа, а то су: шест листова треће свешчице, четврте, пете, шесте, седме и осме.

Писмо и језик. Текст је исписан у два ступца, лепим, средњим уставом, тамном, густом сепијом. Облици слова карактеристични су за прву половину XIV века. Издвајамо: ч ракљато, ц чије се стабло на доњој линији не ломи; код ѣ стабло је прилично високо, а пречка на горњој линији представља нешто млађи облик.

Језик рукописа је српскословенски, а текст је исписан рашким правописом.

Илуминација и повез. Иницијали су изведени бледом сепијом на простору маргине и удаљени су од текстовног блока. Наслови, као и важнија места у тексту, такође су исписана бледом сепијом, која је временом скоро нестала.

Орнаментике нема.

Повез је из каснијег времена. Сачувана је само једна даска, без коже, а оштећена је од црвоточине. Сачуване су металне копче и видни трагови пришивања свешчица за даску. Горњи и доњи руб даске су закошени према унутрашњој страни. Делимично је сачувана капитална врпца, у сивоплавој и жутој боји.

6. ЦОНЕВ 1910, БР. 172 (74)

ОСМОГЛАСНИК, ТРИДЕСЕТЕ-ЧЕТРДЕСЕТЕ ГОДИНЕ XIV ВЕКА

Пергамент, л. 116, 305 × 220 mm. Свешчице су обележене на средини горње и средини доње маргине. Од првог листа недостаје једна трећина по дужини. Нема почетка. Недостаје 19. свешчица. Нема ни краја. Од 20. свешчице недостају прва три листа; 21. свешчици недостаје један лист (иза л. 5); иза л. 12 недостаје један лист, први у 23. свешчици; од 22. свешчице сачувана су само два средишња листа. Од 28. до 34. свешчице све је комплетно. У 35. свешчици недостају два последња листа (прекид текста), седми и осми.

Текст је двостубачни, са по 32 реда на страни. Местимично се тешко чита због избледелог мастила.

Писар, време и место настанка. Нема података о писару, а ни о месту настанка рукописа. Време писања одређујемо на основу палеографско-ортографских обележја и иницијала у тридесете-четрдесете године XIV века.

Писмо и језик. Писмо је уставно, калиграфски обликовано, слова су средње величине. По палеографским одликама, рукопис припада првој половини XIV века. Као карактеристичне облике слова за ово време издвајамо: два облика слова ж – са редуцираним горњим делом,

једнострано ч са дубљом чашицом, ѿ са високом спојницом и овалним боковима, з чије се стабло прелама на доњој линији и има облик тројке, ђ има високо стабло и пречку на горњој линији, ц са непреломљеним стаблом. Нема запете, али му је развијен систем надредних знакова.

Текст је исписан српскословенским језиком, са траговима ранијег предлошка.

Илуминација и повез. Текст је исписан црним мастилом, а иницијали, као и почетна мала иницијална слова и важнија места у тексту, писана су цинобером. Иницијали су изведени на маргини, незнатно удаљени од текста и заузимају висину од три до четири реда. Поред чисто геометријских иницијала, постоје и декоративни, украшени флоралним детаљима у петљама и крајевима стабала. Наслови су изведени стилизованим словима и украшени геометријским детаљима и тачкицама. Испред појединих наслова, као на л. 99', нацртан је стилизовани разубљени флорални орнамент. На л. 31, на почетку другог ступца налази се наслов од стилизованих геометријских иницијала, украшен троугловима и висећим добицама.

Повез је рестауриран, али су стари делови кожног повеза аплицирани на нове даске. Орнамента повеза је излизана и слабо видљива. Највероватније да фрагменти коже задње корице не припадају првобитном оригиналном повезу, јер се на њему налазе медаљони са иконографијом која је карактеристична за каснији период.

Порекло. Рукопис је нађављен из Дебра.

7. ЦОНЕВ 1910, БР. 180 (313)

ОСМОГЛАСНИК – ПАРАКЛИТИК, ПРВА ЧЕТВРТИНА XIV ВЕКА

Пергамент, л. 201, 315 × 225 mm, двостубачни, 41 ред у ступцу. Рукопису недостаје почетак.

Писмо и језик. Текст је исписан ситним уставом, српскословенским језиком и рашким правописом.

Илуминација и повез. На л. 2, на почетку првог ступца нацртана је правоугаона заставица старијег типа (XII–XIII век). Компонована је од вишеструког преплета који обликују дупле плетенице и чворове

смештене у правоугаони простор. На горњим угловима преплет обликују змијске главе, а доњи су украшени стилизованим палметама. Из средишњег дела заставице израста преплетени крст, који у средишњем делу има квадратни преплет а на крајевима флоралне украсе. Цртеж је рађен црним мастилом, а само две од шест трака обојене су цинобером. Доњи делови заставице, који израстају из угла, уоквирују стилизовани циноберни наслов.

На л. 26, на крају првог ступца, цинобером је нацртана мала заставица од двочланог тордираног преплета. Једна трака је обојена тамнозеленом бојом, а друга је необојена. Из угла заставица излазе стилизоване границе, које уоквирују наслове одређеног одељка.

Лист 50 има уску заставицу на почетку другог ступца, обликовану од једночланог преплета, чији се крајеви завршавају чворовима и стилизованим великим гранама. Заставица има још три чвора, симетрично распоређена. Средишњи чвор има флорални украс. Цртеж је рађен цинобером, а преплет је обојен густим мастилом тамномаслинасте боје. Испод заставице је циноберни наслов.

На л. 74' налази се уска заставица, обликована од двочланог тордираног преплета тамноцрвеном бојом – крајеви преплета завршавају се чворовима и гранама. Само једна трака обојена је тамнозеленом бојом.

На л. 99 налази се заставица правоугаоног облика на почетку првог ступца, компонована од стилизоване таласасте лозице, чија су удубљења испуњена листовима. На угловима су чворови из којих излазе гране. По средини заставица, са горње стране, налази се цвет у облику крста. Цртеж је изведен црвеном бојом, а лозица зеленом. Фон заставице је црвен.

На л. 197' је заставица од двочланог преплета, на којој су симетрично распоређена четири чвора; из крајњих излазе стилизоване гране. Цртеж је циноберни, а једна од трака тамноплава.

На л. 199', у текстовном простору првог ступца, нацртана је уска заставица обликована од тордираног преплета од црвене и зелене гране, чији се крајеви завршавају стилизованим листовима. Цртана је црним мастилом.

Иницијална слова су геометријског типа, украшена троугловима и цртицама, удаљена од текста 2 до 3 mm.

Повез има даске дебљине 10 mm, без жлеба. Са горње и доње стране даске су закошене. Обе даске пресвучене су црвенкастосмеђом

орнаментираном кожом и истоветне су. Капитална врпца је у зелено-црвеној боји. Украси на кожи састоје се од стилизовних цветова уоквирених дуплом плетеницом. Средишњи део подељен је дијагоналним и вертикалним линијама на троуглове. Рукопис је 1682. у Прилепу преповезао поп Јаков.

8. ЦОНЕВ 1910, БР. 202 (562) + БР. 207 (121)

ТРИОД, КРАЈ XIII ВЕКА

У опису Цонева рукопис је заведен и описан под две каталошке јединице – 202 и 207. Оба дела припадају истом рукопису, као што је Цонев у опису рукописа бр. 207 и претпоставио.

Пергамент, л. 91, 250 × 195 mm (фрагмент 202) + л. 16, 245 × 197 mm (фрагмент 207), у два ступца, по 38 редова. Раније су ова два фрагмента припадала истом рукопису и не зна се када су раздвојена. Мањи фрагмент од 16. л. наставља се непосредно на већи после л. 91'.

Први део рукописа (202) нема почетка; почиње четвртим кватернионом, који има 8 листова. Ознаке свешчица налазе се на средини доње маргине 8. листа. До 6. свешчице нема прекида, а седмој свешчици недостаје један лист. Свешчици 9 недостају 3 листа, а 10 – један. После 10. свешчице шест листова су без ознаке. Лист 58, сасвим при дну, има ознаку 33. свешчице, исписану цинобером, а лист 66. има при дну ознаку која обележава цифру 12. Следећа ознака налази се на л. 73' са ознаком броја 34 (ѡѡ); л. 81' има ознаку 35 (ѡѡ) свешчице. Последњих десет листова немају ознаке, али, пошто је рукопис обрезаиван, претпостављамо да их је било. Лист 91' има ознаку 37. свешчице (ѡѡ). Поред ових ознака налазе се ознаке новијег датума, почињући на л. 1 са ознаком 26 (ѡѡ), све до листа 119 (ѡѡ), а последња два листа су без ознаке.

Писар, време и место писања. Писар рукописа је на л. 32 оставио своје име укомпоновано у иницијалу Љ, у петљама овог слова. На основу имена може се закључити да је писар овог рукописа био дијак Никола.¹

¹ Васиљев 2006, 305–315.

Није познато где је рукопис био преписан, а на основу палеографских и језичких особина и илуминације, може се датирати у крај XIII века.

Писмо и језик. Писмо рукописа је уставно, ситније, писано тамнијом сепијом. Од словних облика карактеристичних за крај XIII века издвајају се: ж са редуцираним горњим делом, ц са репом мало повијеним улево, џ са репићем дужим и улево закошеним: ч има облик виљушке. Постоје два облика за слово з – једно које се ломи на линији са дугим, мало повијеним репом, и друго са правим, закошеним репом после оштрог прелома на линији; стабло слова ђ незнатно се уздиже изнад горње линије са пречком на линији. ѿ има сасвим ниску спојницу и незнатно заобљене бокове. Текст има надредне знакове. Рукопис има карактеристике српске језичке редакције са ортографским обележјима рашке школе.

Илуминација и повез. Текст је писан тамнијом сепијом а наслови, најважнија места у тексту и иницијална слова исписана су цинобером. Истим мастилом изведени су и сви украсни детаљи: тачке, црте, запете, висеће добице и др. Иницијали, заступљени у великом броју, геометријског су стила, имају широка наглашена стабла, са троугловима на крајевима, претежно доњим, и проширењима по вертикали стабла. Петље код слова љ су спојене луком који прелази лево од стубића. Ови иницијали су висине 4–7 редова текста.

Повеза нема; рукопис се чува у картонској кутији.

9. ЦОНЕВ 1910, БР. 204 (561)

ПОСНИ ТРИОД, СРЕДИНА XIV ВЕКА

Пергамент, л. 68, 268 × 205 mm; текст писан у два ступца, по 31 ред на страници. Рукопис је доста оштећен, са мрљама од влаге. Нема почетка ни краја, а у сачуваном одломку нема прекида. О писару и месту настанка нема података. На основу палеографске и језичке анализе, може се закључити да је настао у преписивачком центру где су неговане норме рашке школе.

Писмо и језик. Писмо је уставно, средње величине, са словима чији је нагиб променљив, а чији је облик карактеристичан за средину XIV века. Издвајају се следећа слова: *ѣ* широко, *ѵ* са умањеном горњом и знатно увећаном доњом петљом, *ч* у облику чаше, *з* које се ломи на линији, а реп му је обликован полулучно, *ѡ* са врло ниском спојницом и раширеним боковима, и *ѣ* са високим стаблом и пречком на горњој линији, *д* са малим ножицама. Писар употребљава *о* окато. Запете нема. Удвојени полуглас се виђа на неувобичајеним местима (покаан'нъ, положитъ). Примећена је вокализација у *о* (кротокъ, крѣпокъ). Рукопис је писан српскословенским језиком и рашким правописом, али су приметни и трагови македонског предлошка са карактеристичном вокализацијом (*ѣ* у *о* и *ѵ* у *ѣ*).

Илуминација и повез. Наслови и важнија места у тексту, као и иницијали, обликовани су на специфичан начин; имају карактеристичне, необичне облике; изведени су варзилом, који је на појединим местима изгледео. Иницијали су наглашено издужени, равних линија. Поједини заузимају по шест и више редова висине са својим флоралним додацима. Нека од стабала ових иницијала су чланковита, са угластим проширењима и флоралним додацима на крајевима. На посебно необичан начин су обликоване петље код појединих иницијала.

Првобитни повез није сачуван. Рукопис је преповезан и рестауриран у новије време.

Садржај. Посни триод. Сачувани делови слова Теодора Студита.

л. 10: Слово ... текст нечитак; почетак: братїѣ и ѡ(тъ)ци радоуїе се ѡ кашеѣмь сѣѣрени. како въ єдинонь мьсли ходите ... и съ златоу ѡлатарь г(о)с(поде)вн ѣављашоу; се;

л. 19: поученїѣ ... Феодора Стоудита. братїѣ и ѡ(тъ)ци бл(агоде)ть с(ве)того д(оу)ха прѣвѣстакъ б(о)жю славоу;

л. 42: (упуство) Потомъ мѣсеч'никъ ѣтетъ се сирѣчь прологъ потомъ събранїе великаго канѡна...;

л. 30: въ тоуждѣ срѣдоу ... тропарь(ъ) гл(а)с(а) ѧ (среда пете недеље); после кондака и икоса: Х(ри)с(то)во врачьство;

наставак на л. 42: въ тѣжде д(ъ)нь по дрѣвнѣмоу прѣданїю поемъ великаго правила оуставъ. Сего же въ истиноу правило въсѣх(ъ) великаго добрѣ и хьтростно. Съставы и списа иже въ с(ве)ты(хъ) ѡт(ъ)ць нашъ ѡндреа архїеп(и)с(ко)пъ критьскый ...

10. ЦОНЕВ 1923, БР. 452 (193)

ПСАЛТИР, ТРИДЕСЕТЕ-ЧЕТРАДЕСЕТЕ ГОДИНЕ XIV ВЕКА

Пергамент, л. 56, 157 × 120 mm. Одломак, без почетка и краја, садржи 17 редова по страни. Први листови су оштећени од влаге; пергамент је по средини иструлео и на многим местима је нечитљив.

Писар, место и време настанка. Писар и место настанка нису познати; време писања је одређено на основу палеографско-ортографских обележја и илуминације – то су тридесете-четрдесете године XIV века.

Писмо и језик. Рукопис је писан средњим, калиграфским уставом, са облицима који су карактеристични за поменуто време, односно за тридесете-четрдесете године XIV века, а то су: ч једнострано са чашицом заобљеном или закошеном; з које се ломи на доњој линији и са репићем у облику веће запете; ђ са пречком на линији и стаблом које незнатно прелази горњу линију; д има сасвим мале ножице; ц има право стабло и кратак репић под линијом. ѿ има ниску спојницу и заобљене бокове. Горња троугласта петља слова в наслања се на доњу, већу и заобљену. љ је широко, спојница му је обла и спушта се до доње линије.

Рукопис има обележја српске језичке редакције са ортографијом рашке школе. У тексту се повремено користи запета.

Илуминација и повез. Наслови, важнија места у тексту и сва почетна слова писана су цинобером.

Иницијали су геометријски, издужених танких стабала, изведени прецизно, сигурном руком, украшени троугловима на крајевима стабла и задебљањима. На појединима се налазе флорални стилизовани детаљи у виду гранчица са листовима. Заузимају висину од 3 до 6 редова текста и налазе се уз саму блоковну површину текста.

Повеза нема.

Садржај. Псалтир, подељен на катизме. Текст сачуван од краја 103. псалма на месту: п...каса...л.... горахъ... животѣ моѣмъ. пою б(ог)оу моѣмюу ... сл(а)ва. аллилуѣа .рд. исп...; прекид на л. 16', после 112. псалма: Ђѡѡѡ (!) надъ всѣмъ ѣзыка г(оспод)ъ. градю н(е)б(е)сы (?) слава ѣго; наставак на л. 17: скръби и бѣды ѡбрѣташе ме заповѣди твоѣ поучѣниѣ (Пс. 119), кат. њ; изгледа

да је рукопис негде појачаван (л. 18); после л. 16' следи л. 31; нема прекида, па 32, па 33 и 34, затим 17–30, а онда 35–56; иза л. 32 (требало би: л. 18) прекид, у 115. псалму: чѣстнаа прѣд г(осподо)мъ съмръть прѣподобныхъ юго; наставак на л. 33 (требало би: л. 19), у 117. псалму: бл(аго)с(ло)внхѡмъ въ нѣ домоу г(оспод)на: б(ог)ъ г(оспод)ъ и яви се намъ; већи прекид иза л. 42: и д(оу)ша моа знають зѣла (Пс. 138), а на л. 43: шене правдоу въ срци (Пс. 143); иза л. 43', прекид од 6 листова;

л. 52: Пѣс(ьнь) моусеѡва ѡ вторѣмъ законѣ. Ђнемли н(ѣ)бю и възг(лаго)лє и да слышнѣ зємлю гл(агол)ы ѡть оустъ монхъ; нема песме друге, а прекида се у песми четвртој: занє смоквы плода не створнѣ и не боудєтъ рода въ виноградѣхъ;

л. 56': несамъ ли съб' твон ѡть.

Записи. На л. 42' налази се исписана година 1233. На левој маргини л. 55': питахъ перо и мастило (XIX век).

11. ЦОНЕВ 1923, БР. 469 (93)

ЈЕВАНЂЕЉЕ, ФРАГМЕНТ, ПОЧЕТАК XIV ВЕКА

Пергамент, фрагмент, л. 1, 150 × 168 mm; недостаје десна половина текста (47 mm). Сачувано је 9 редова текста левог ступца и 9 десног ступца на полеђини листа. Текст на маргини л. 1' додат је вероватно у XVI веку.

Писар, место и време настанка. Писар и место нису познати. Према писму и ортографији, настао је почетком XIV века.

Писмо и језик. Овај фрагмент исписан је крупним, калиграфски изведеним словима и подебљаним потезом.

Од слова карактеристичних за датирање издвајамо ч у облику виљушке на дужем стаблу, в са горњом троугластом петљом и доњом овалном и већом, ѡ са ниском спојницом и овалним боковима. Фрагмент има обележја српске језичке редакције и рашке правописне школе.

Илуминација и повез. Текст писан црним мастилом. Почетна слова у зачалима и другим одељцима писани су цинобером.

Садржај. Јеванђеље по Матеју. Текст сачуван од места: въ малокѣры; на л. 1' до: пришед(ѣ) же Ис(оу)съ въ страны кесарнє.

12. ЦОНЕВ 1910, БР. 472 (364)

ЧЕТВОРОЈЕВАНЂЕЉЕ, ТРЕЋА ЧЕТВРТИНА XIV ВЕКА

Пергамент, фрагмент, л. 1, 235 × 190 mm, текст 175 × 180 mm. Од танке коже, лепо обрађен, по 15 редова на страни.

Писар, место и време настанка. Сви елементи непознати; према општем изгледу писма, те облицима појединих слова и ортографији, фрагмент се може датирати у трећу четвртину XIV века.

Писмо и језик. Одломак је писан крупним, калиграфским, мало развученим уставним писмом и подебљаним потезом. Т једноного и троного, са лучном пречкицом при врху. Од облика карактеристичних за трећу четвртину XIV века издвајамо: џ са спојницом незнатно зашиљеном, која се спушта мало испод доње линије, ч облика виљушке, која незнатно нагиње ка једностраном облику, ж тропотезно са малим горњим делом. Код ђ петља је мала, стабло високо са пречком на средини. Поред з, које своје косо стабло прелама на доњој линији и повија полулучно, постоји и с сличног облика; ц не ломи стабло, али га продужава и благо повија. Као манир писара, реч иако је исписана као монограм. Постоје запете.

Редакција српска, правопис рани рашки, једнојеров. Поред уобичајеног једноногог т између две линије, налази се високо т са полулучном пречком.

Илуминација и повез. Иницијална слова у тексту су мала, висине једног реда, исписана цинобером.

Повеза нема.

Садржај. Одломак Јеванђеља по Луки. Л. 1: и обложиди н. рет(е) же кидоу с(ы)нь (Лука 15, 29); прекид на л. 1': он же отвещабъ рет(е) къ ѡ(тъ)цоу своєдлоу. се колнко лѣт(ъ) рабо...

13. ЦОНЕВ 1923, БР. 473 (370)

ЧЕТВОРОЈЕВАНЂЕЉЕ, ДРУГА ЧЕТВРТИНА XIV ВЕКА

Пергамент, фрагмент, л. 2, 227 × 180 mm, 20 редова. Листови су служили као корице другом рукопису. Спољне стране, л. 1 и 2', тешко

су читљиве. На десној маргини л. 2' видљиви су конци. Горња и доња маргина су сечене. Ова два листа припадају 19. и 20. кватерниону, али је између њих прекид. Пергамент је танак, лепо обрађен.

Писар, место и време настанка. Писар и место настанка нису познати. Време настанка одређено је према општем изгледу писма и појединим облицима слова која одговарају другој четвртини XIV века.

Писмо и језик. Писмо је уставно, калиграфско, изведено уједначеним потезом. Од облика важних за датирање издвајамо: џ са облом спојницом која се спушта до доње линије; з које се обло ломи на линији; ж се редуцираним горњим делом; ѿ са сасвим ниском спојницом и облим боковима; ц са равним стаблом и дужим репом, који се знатно спушта под линију; ч има облик овалне чаше на дугој дршци; в са горњим сасвим малом и доњом великом петљом.

Рукопис је исписан српскословенским језиком и нормираним рашким правописом. Има примера са удвојеним њ у генитиву множине (о ловиткѣ рыбѣ, ѿтѣ) многѣ).

Илуминација и повез. Писмо исписано црним мастилом. Важнија места у тексту и зачала на маргини, као и почетна слова, писана су цинобером.

САДРЖАЈ. Одломак из Јеванђеља по Луки. Л. 1', од места: Бѣ стоѣ и исхождаше гласѣ ѿ нѣдѣ бѣ ксако мѣсто стране;

л. 2: И сѣ двн (?) корабля оучаше народы какоже прѣдѣста гл(аго)лѣ. Р(е)те кѣ снцдоноу.

14. ЦОНЕВ 1923, БР. 573 (66) + ЦОНЕВ 1910, БР. 205 (594)

ТРИОД, ПОСЛЕДЊА ЧЕТВРТИНА XIII ВЕКА

Пергамент, л. 98 (бр. 573) + л. 2 (бр. 205), 270 × 200 mm; текст је исписан у два ступца са 38 редова. Пергамент је доброг квалитета, танак. Недостају почетак и крај. На дну левог ступца л. 98 одсечен је део пергамента и додат нови део са текстом из XVI в. Постоје две пагинације – оригинална и новија. Свеска 1 има 4 л. и новију пагинацију; св. 2 има стару и нову. Свешчице 3, 6, 7, 8, 9, 11 и 12 имају оригиналну

пагинацију, а свешчице 5 и 13 – нову. Од св. 13 сачувано је 6 листова – последња два недостају.

Рукопис 573 чини једну целину заједно са 2 листа рукописа 205.

Писар, место и време настанка. Два писара учествовала су у исписивању овог рукописа, и то први само у првих 12 листова, а од л. 13 до краја радио је други. Писари нису идентификовани. Писма су им врло слична. Нема непосредних података о времену нити о месту настанка. На основу палеографских и ортографских елемената те илуминације, рукопис датирамо у последњу четвртину XIII века. У тексту постоји помен о краљу, највероватније је у питању краљ Милутин.

Писмо и језик. Рукопис је писан уставним писмом средње величине, облицима карактеристичним за ово време. Редакција је српска, правопис рашки, са извесним специфичностима.

Илуминација и повез. Текст је исписан тамнијом сепијом. Наслови су писани цинобером, чија је подлога у зеленожутом тону, што је посебно уочљиво код иницијала на л. 2. Има наслова који су изведени дволинијски цинобером, међулинијски простор је жућкасте боје. Код прве руке (л. 5) једна иницијална слова су мања, геометријска, украшена троугловима у доњем делу стабла, а друга, таква иста, улазе у блоковну површину текста. Писана су цинобером и заузимају висину од 1 до 1,5 реда текста.

Код друге руке уставно писмо је нешто крупније и писано тамнијом сепијом, а иницијали се могу раздвојити у четири групе. У првој су иницијали компоновани од двочланог преплета украшени гранчицама и полулучним тракицама, делом улазе у блоковни простор и заузимају 3–6 редова висине.

Друга група иницијала има дволинијско стабло, са чворовима по средини и на крајевима. Трећа група иницијала је чисто геометријска, украшени су троугловима и тачкама у петљама слова. Поједини иницијали имају обострано viseће добице, цртице и задебљања. Стабла су им висока, обојена по ивицама зеленожутом бојом (л. 29, 31).

Код иницијала четврте групе цртеж је изведен црвено-циноберним мастилом разуђених површина, компонованих од геометријско-биљних делова. Унутрашње површине обојене су зеленожутом бојом (л. 32–32'). Плетени иницијали, украшени гранчицама и полулучним петљама, стоје на маргини; укомпоновани су једним делом у блоковну

површину текста и заузимају 3–6 редова. Наслови са стилизованим циноберним гранама на жутозеленој подлози делимично улазе у блоковну површину. Има и малих иницијалних слова, изведених на маргини уз текст или у самом тексту, где заузимају два реда.

На л. 59' иницијал слова в изведен је од преплета, обликован врло декоративно, по угледу на старије иницијале прелазних форми између декоративних, геометријских и тератолошких.

Повез је новији – картонске корице у полукожи, пресвучене марморираном хартијом.

15. Стојанов, Кодов 1964, бр. 844

ЧЕТВОРОЈЕВАНЂЕЉЕ, КРАЈ XIII – ПОЧЕТАК XIV ВЕКА

Пергамент, л. 114, 235 × 185 mm, са текстом распоређеним у два ступца по 32 реда. Рукопис је оштећен од влаге, нарочито на првим листовима; био је обрезиван, па су вероватно том приликом исечене и ознаке кватерниона. Недостаје почетак.

Писар, место и време настанка. Према сачуваном запису, писао га је грешни презвитер Георгиј, који осим имена није оставио податке ни о месту ни о времену настанка. На основу писма, језика и илуминације, датирамо га у крај XIII или почетак XIV века.

Писмо и језик. Рукопис је писан средњим уставним писмом. Слова не стоје увек под правим углом на линији, већ се нагињу на леву страну. Слова карактеристична за крај XIII – почетак XIV века су следећа: постоје два облика слова ч, као чаша и једнострано; ђ са високим стаблом и пречком на линији; ж има редуциран врх, ѿ ниску спојницу. На пречкама слова п и њ налазе се црта или тачка; џ спојницу спушта до линије; постоје два облика слова ц. Систем надредних знакова је развијен. Од знакова интерпункције има тачку и запету. Слово з има облину при прелому, д је са врло малим ножицама, в има веома малу горњу петљу која налаже на доњу, знатно већу. Стабло слова к одвојено је од десне половине. Необично је изведено слово ф. Омега нема спојницу, а бокови су јој развучени; о је узано и сужено у горњем делу.

Рукопис је исписан српскословенским језиком и нормираним рашким правописом. Само њ, удвојено: њъ тѣ д(ѣ)нь; удвојено и на крају

речи (ретка појава): последнин иже боудуѣтѣ прѣднин, хоцѣтъ те оубѣтин, нтин, не идате мене видѣтин, нѣлѣнтин его, последни выше не зовын друѣтъ своихъ ни соусѣдъ богаатъ зовы нищине тако не ндоуѣтъ ти что въздатин рабѣ тѣъ.

Илуминација и повез. Текст је писан црним мастилом, а мала иницијална слова, као и важнија места у тексту, писана су цинобером. Иницијална слова су висока један и по до два реда текста, имају троуглове у доњем делу стабла, а цртице по средини стабла. Слово о има украс у облику путаче у средини. Путача је необојена, а простор око ње је обојен цинобером. На завршном делу слова налазе се геометријски завршеци формирани од танких нити.

Наслови су писани стилизованим иницијалним словима, чија су стабла разуђена и често су им са стране, у облику оквира, додавани геометријски детаљи. Неки иницијали су исписани на маргини, док су други укомпоновани у текст.

Повез – сачувана је задња корица, дрво са жлебовима по рубовима који се не прекидају по угловима, дебљине 8 mm. Капитална врпца је зеленожута. Видљиви су трагови копчи.

Кожа којом су даске пресвучене је орнаментирана и на неколико места подерана на средини. Повез је оштећен од црвоточине. Украсни мотиви су: медаљони са лавом, стилизовани крин, мали четворолисни цвет, цвет са осам латица, стилизована лозица и паралелне линије. У средишњем делу налази се правоугаони простор, подељен линијама на четири ромба и шест троуглова. Са горње и доње стране су правоугане траке са по 5 медаљона. Све је уоквирено са још по две орнаментирание траке. Повез вероватно потиче из XVI века, што потврђују водени знаци уз хартију повеза.

Садржај. Четворојеванђеље. У месецослову под 15. мајем свети оци: преподобни Пахомије и чудотворац Ахилије, архиепископ Ларисе. Под 14. јануаром Свети Сава, код 14. фебруара Кирил Филозоф.

Сигнатура рукописа	Назив	Старо датирање
1 (54)	Псалтир	XIV век
20 (269)	Четворојеванђеље	XIV век
27 (228)		XIV век
23 (513)		XIV век
468 (121)		XIII век
88 (52)	Апостол	1362. година
171 (95)	Осмогласник	XIV век
172 (74)	Осмогласник	XIV век
180 (313)	Осмогласник – параклитик	Крај XIV века
202 (562)	Триод	XIII век
207 (121)		XIII век
204 (561)		XIV век
452 (193)	Псалтир	XIII век
469 (93)	Јеванђеље (фрагмент)	XIII век
472 (364)	Четворојеванђеље	XIV–XV век
473 (370)	Четворојеванђеље	XIV век
573 (66)	Триод	XIII век
205 (594)		XIII век
844		XIII век

Табела 1: Допуњени и описани рукописи

Ново датирање	Напомене
Крај XIII – почетак XIV века	
Крај XIII – почетак XIV века	Оба дела припадају истом рукопису; наша атрибуција.
Крај XIII – почетак XIV века	Оба дела припадају истом рукопису; наша атрибуција
1362. година	
Прва половина XIV века	
Тридесете-четрдесете године XIV века	
Прва четвртина XIV века	
Крај XIII века	Оба дела припадају истом рукопису; писар је Никола.
Средина XIV века	
Тридесете-четрдесете године XIV века	
Почетак XIV века	
Трећа четвртина XIV века	
Друга четвртина XIV века	
Последња четвртина XIII века	Оба дела припадају истом рукопису; наша атрибуција.
Крај XIII – почетак XIV века	

ЛИТЕРАТУРА

Васиљев 2006: Љ. Васиљев, *Нејознајни српски њисар Никола с краја XIII века*, Диалог и духовност. I. Сборник в чест на Румјана Златанова, Festschrift für Rumjana Zlatanova zum 60. Geburtstag, София 2006, 305–315.

Стојанов, Кодов 1964: М. Стојанов, Х. Кодов, *Опис на славјанските рѣкописи в софийската Народна библиотека*. Том III, София 1964, 17.

Цонев 1910: Б. Цонев, *Описъ на рѣкописитѣ и старопечатнитѣ книги на Народната библиотека въ София*, София 1910, 1, 14, 21, 24–27, 66–68, 115–116, 121–123, 134–137.

Цонев 1923: Б. Цонев, *Опис на славјанските рѣкописи в софийската Народна библиотека*. Том II, София 1923, 1–3, 8–11, 15–16, 82.

A CONTRIBUTION TO THE DESCRIPTION OF SERBIAN PARCHMENT
MANUSCRIPTS (13–15TH CENTURY) IN THE COLLECTION OF THE
NATIONAL LIBRARY STS. CYRIL AND METHODIUS IN SOFIA

LJUBICA ŠTAVLJANIN DJORDJEVIĆ, LJUPKA VASILJEV

The paper elaborates, revises and supplements hereto published archeographic descriptions of 15 Serbo-Slavonic parchment manuscripts and fragments kept at the National Library Sts. Cyril and Methodius in Sofia, Bulgaria. Major changes include new datings of described manuscripts and the attribution of some fragments to codices from which they originated. A total of 19 manuscripts was subjected to this analysis. A table overview of old and proposed new datings is appended.

Keywords: archeographic description, manuscripts, parchment, Serbo-Slavonic/Serbian recension of Old Slavonic, National Library Sts. Cyril and Methodius

091=163.1(497.11)"14/15"

003.072

Оригиналан научни рад

ПИСАР И ИЛУМИНАТОР ЧЕТИРИ ЧЕТВОРОЈЕВАНЂЕЉА С КРАЈА XV И ПОЧЕТКА XVI ВЕКА

Јована Станојловић*

Айспиракџи: У раду се разматрају илуминација и писмо Грачаничког, Куманичког, Пловдивског и једног Четворојеванђеља из збирке Музеја Српске православне цркве у Београду, насталих крајем XV и почетком XVI века. Поређењем дуктуса писара и илуминације сва четири кодекса утврђено је да их је исписао и украсио исти преписивач непознатог имена. На основу посредних података изнета је претпоставка о могућем простору на којем су проучавани рукописи могли настати.

Кључне речи: орнаментика, писар, палеографија, заставица, иницијал, Куманичко четворојеванђеље, Грачаничко четворојеванђеље, Пловдивско четворојеванђеље.

Историјске прилике које су владале у српским крајевима после пада Деспотовине под турску власт недовољно су познате. Исто је с подацима о црквеним приликама у другој половини XV и почетком XVI века.¹ Извесно је да су манастири и цркве остали културна жаришта и у то време. Богослужбени живот је подразумевао наставак рада на преписивању књига. Велики део кодекса тог времена, као и ранијих, неповратно је изгубљен. Они који су сачувани тек су мали део онога што је морало постојати у средњовековним збиркама. Рукописне књиге из једног писарског центра, стицајем различитих околности, данас су расуте по разним фондовима, тако да се за већину не може поуздано утврдити провенијенција. Увид у више рукописних књига једног писара или једног писарског центра тиме је значајнији, јер се на основу њега може створити шири слика писарске делатности одређеног времена.

* Јована Станојловић, Одељење за археологију, Народна библиотека Србије, Београд, jovana.stanojlovic@nb.rs

¹ Стојановић 1923, 113–131; Ђурдев 1970, 185–209; Шулетић 2011, 331–349; Слијепчевић 2018, 289–310.

На основу илуминираних страница које су прве привукле пажњу, установљено је да је исти писар и илуминатор исписао српскословенским језиком и украсио четири значајна четворојеванђеља настала крајем XV и почетком XVI века. Прво је Куманичко јеванђеље, које се чува у Архиву САНУ под сигнатуром 69. Рукопис се може широко датирати у крај XV или почетак XVI века.² Име је добио по манастиру Куманици на Лиму, посвећеном архангелу Михаилу, којем га је приложио јеромонах Захарије 1604. године, дакле, читав век касније, о чему нам сведочи запис на крају књиге.³

Кодекс је исписан уједначеним полууставним писмом на 228 листова. Од четири разматрана рукописа, једино је Куманичко четворојеванђеље сачувано у целости, те је оно узето као полазна тачка. Поред четири јеванђеља, садржи и Теофилактове предговоре, месецослов и распоред читања. На почетку кодекса су канонске таблице уоквирене с три стране врежама колорисаним зеленом и плавом бојом. Изнад садржаја јеванђеља изведене су мање заставице од низа уланчаних кругова с различито преплетеним врежама унутар њих, док су предговори наглашени дискретним тракама и раскошним преплетним иницијалима. Најдекоративније су заставице на почецима јеванђеља. Испред Јеванђеља по Матеју доминира квадратна заставица која заузима две трећине текстуалног блока. У средини је крст, око кога се концентрично преплићу вреже, које у угловима постају пуније формирајући велике беле полуцветове (сл. 1).⁴ Остале три заставице чине кругови у три или четири реда, који могу бити уланчани или не, с разноврсним преплетима вреже унутар њих. Заставице су цртане црним мастилом, а на позадини доминира тамноплава боја са акцентима црвене и зелене.⁵

² М. Харисијадис овај кодекс датира у почетак XVI века на основу контрамарке М, коју је једину пронашла у рукопису: Харисијадис 1966, 49. Будући да је то недовољно за прецизнију датацију, укључен је и палеографски метод, на основу чега је кодекс мало шире датиран. Увидом у рукопис установили смо да хартија нема водених жигова. Упоредивањем с рукописима који су дело истог писара, датација Куманичког четворојеванђеља могла би се сместити на крај XV века или на сам почетак XVI века, свакако пре Пловдивског и Четворојеванђеља из МСПЦ, која су прецизније датирана у другу и трећу деценију XVI века.

³ Стојановић 1902, 265, бр. 934.

⁴ Захваљујемо заменику управника Архива САНУ, господину Милету Станићу, на уступљеним дигиталним снимцима страница из Куманичког јеванђеља.

⁵ О илуминацији Куманичког четворојеванђеља: Харисијадис 1966, 49–63.

Врло слична Куманичком јеванђељу, а у неким деловима и сасвим иста, јесте илуминација Четворојеванђеља 21(82) из Народне библиотеке у Пловдиву. Пловдивски рукопис није очуван у целости – има 162 листа, у оквиру којих су сачувана јеванђеља од Матеја и Марка и део Јеванђеља по Луки.⁶ Тај кодекс је настао касније у односу на Куманички – око 1510/1520. године, што је установљено филигранолошким методом.⁷ Почетак Јеванђеља по Матеју наглашен је врло сличном квадратном заставицом као у Куманичком рукопису (сл. 2).⁸ Поред преплета, који се разликује у детаљима, заставице су и слично колорисане. Најстарији сачувани примери квадратне заставице ове композиционе схеме уочавају се у другој половини XIV века, да би се током наредних столећа појављивала у многим рукописним, али и старим штампаним књигама.⁹ Истог преплета и колорита су и иницијална слова К на почетку текста Јеванђеља, а врло сличан је и начин исписивања насловног текста. Тиме су странице на којима је почетак Јеванђеља по Матеју и у Куманичком и у Пловдивском рукопису на исти начин ликовно решене.

Слично је уобличен и почетак Теофилактовог предговора Матејевом јеванђељу у два наведена кодекса, с танком заставицом у виду вијугаве траке и гранчицама у превојима, вишебојним словима у наслову и великим црвеним преплетним иницијалом И (сл. 3).¹⁰ На исти начин украшен је и почетак предговора Матејевом јеванђељу у Четворојеванђељу из Музеја Српске православне цркве у Београду бр. 79, с малим колористичким разликама (сл. 4).¹¹ Ово је трећи кодекс који смо атрибуирали истом писару. Филигранолошким анализом кодекс је датиран у време око 1515/1525. године.¹² Оно је и најмлађе јеванђеље од разматраних. По времену настанка, али и стилизацији орнаментике,

⁶ Цоневъ 1920, 15–16.

⁷ Станковић 2004–2005, 196.

⁸ Стоянов 1973, 89.

⁹ Више о развоју ове заставице, уз велики број примера: Rakić 2018, Проловић 1988.

¹⁰ Приложена је слика почетка предговора у Куманичком јеванђељу, док о истој страници у Пловдивском јеванђељу види податке у: Райновъ 1925, 27–28, Обр. XXII, 2 и XXVIII.

¹¹ Овом приликом захваљујемо Ђакону Владимиру Радовановићу, управнику Музеја Српске православне цркве, на предусретљивости, помоћи и уступљеним снимцима из Четворојеванђеља бр. 79.

¹² Станковић 2003, 27.

блиско је Пловдивском четворојеванђељу. У рукопису, који има 222 листа, недостаје почетак Јеванђеља по Матеју. Заставице испред садржаја Јеванђеља по Матеју и на почецима текстова јеванђеља по Марку и Јовану исечене су.

Странице на којима почиње Јеванђеље по Марку компоноване су на исти начин у Куманичком, Пловдивском, али и још једном четворојеванђељу, које се чува у манастиру Грачаници под бројем 1. Методом атрибуције и упоређивањем орнаментике установили смо да је и овај, четврти кодекс дело истог писара и илуминатора. Од Грачаничког четворојеванђеља данас је сачувано 216 листова. Нема почетак и крај, а недостају и поједини листови унутар њега. Датиран је у седму деценију XV века.¹³ Заставица у три поменута кодекса заузима пола текстуалног блока и чине је четири круга у три реда, која су међусобно повезана петљама и прожета двоструким дијагоналним тракама пресеченим унутар сваког круга. Колористичко решење је нешто другачије. У рукописима основни преплет цртан црним мастилом остаје необојен, да би у Куманичком рукопису позадина била испуњена зеленом бојом с белим акцентима, а унутрашњост кругова плавом (сл. 5); у Пловдивском је позадина колорисана плавом бојом, а унутрашњост кругова по сегментима испуњена плавом и жутом бојом (сл. 6), док је у Грачаничком унутрашњост кругова испуњена по сегментима зеленом и плавом бојом са жуто колорисаном позадином (сл. 7).¹⁴ Три заставице у три рукописа, иако истог преплета, другачије су обојене, чиме се стварају различити колористички ефекти. Обојене површине су прожете белим кружићима, што декоративним пољима даје извештан утисак лакоће и прозрачности. У сва три случаја су мала поља на пресеку трака црвена. У Пловдивском рукопису се с горњих углова заставице према средини свијају две веће украсне гране, за разлику од Грачаничког и

¹³ Мошин 1961, 22–24. Владимир Мошин је на основу воденог знака маказе датирао рукопис у седму деценију XV века. Будући да се филигранолошки знак маказе појављује кроз читав XV век (Гроздрановић-Пајић 1979) и да се често овај знак разликује само у детаљима, могуће је да дође до мањих одступања, а тиме и до непрецизне датације, нарочито када је у рукопису нађен само један водени знак. Када се узму у обзир и други рукописи који су извесно дело истог писара и илуминатора, датација може да се помери ка крају XV века.

¹⁴ Посебну благодарност дугујемо сестринству манастира Грачанице, игуманији Стефаниди Главчић и Анамарији Васић на свесрдној помоћи у реализацији овог рада и прибављању снимака из Грачаничког четворојеванђеља.

Куманичког, где су на том месту само биљни изданци. Испод заставица су траке насловног текста, у којима се истиче једнопозезно слово Я. Овакав тип заставице појављиваће се у декорацији књига кроз цео XVI век, на пример, у Четворојеванђељу бр. 38 из Манастира Свете Тројице код Пљеваља, где се на почецима јеванђеља по Марку, Луки и Јовану налазе заставице таквог преплета, само с два реда кругова.¹⁵ Иста заставица, најсличнија оној из Пловдивског рукописа, може се видети испред Јеванђеља по Марку из четворојеванђеља из последње деценије XVI века, које се налази у Музеју „Свети краљ Стефан” у Стоном Београду.¹⁶ У Четворојеванђељу из МСПЦ заставица на почетку Марковог текста је исцепана, али вероватно је била слична описаним. Сачувано је велико иницијално слово З, које је изведено истим преплетом врежа у сва четири разматрана кодекса, с незнатним колористичким разликама.

Могуће је да је писар коме смо атрибуирали четири кодекса највише или искључиво исписивао и украшавао четворојеванђеља, о чему сведочи и шематизовано коришћење истих декоративних образаца на почецима истих текстуалних целина у свим разматраним кодексима. Једино што, поред тога, знамо о писару јесте да је стварао у временском оквиру краја XV и почетка XVI века. Сигурнију датацију, која је изведена на основу више филиграна, имамо за два млађа рукописа: Пловдивско четворојеванђеље, датирано у 1510/1520. годину, и Четворојеванђеље из МСПЦ, смештено у 1515/1525. Извесно је да су друга два кодекса настала пре тог времена. Сходно томе, постоји извесна разлика у стилизацији орнаментике разматраних књига. Наиме, док су у Грачаничком и Куманичком јеванђељу, које је наш анонимни писар и илуминатор вероватно радио у млађем добу, форме мекше, с врежама пуним пупољака, које се свијају пратећи линију заставице и слова, у Пловдивском и Јеванђељу из МСПЦ, насталим у другој и трећој деценији XVI века, приметна је тврђа стилизација, с преломљеним врежама без пупољака. Исто је с колоритом, који је богатији у наведеном два, раније настала кодекса.

¹⁵ Микрофилм копија Четворојеванђеља из збирке Манастира Свете Тројице код Пљеваља бр. 38, Одељење за археографију Народне библиотеке Србије, сигнатура А 5228/1–287. Кодекс потиче из средине XVI века: Мошин 1958, 239; Станковић 2003, 15.

¹⁶ Стефановић 2001, 225–226, Сл. 6.

Почетак предговора Јеванђеља по Марку наглашен је на сличан начин у свим јеванђељима, изузев у оном из МСПЦ, о чему ће бити речи. Предговор је истакнут танком украсном траком од вијугаве црвене линије у Грачаничком и Пловдивском, док је у Куманичком чине црни, црвени и зелени сегменти уплетених гранчица. Почетак текста предговора истиче велики иницијал слова *Ѧ*, истог преплета у сва три јеванђеља (сл. 8, 9, 10). Иако је слово сличних димензија и истог преплета, овде је најприметнија разлика у стилизацији вреже, о чему је било речи. Украсно заглавље испред садржаја Јеванђеља по Марку изведено је у Грачаничком и Куманичком рукопису (сл. 11, 12). Чини га шест уланчаних кругова кроз које се провлаче различито исплетене вреже.

Почетак Јеванђеља по Луки сачуван је у Куманичком и Пловдивском јеванђељу и Четворојеванђељу из Музеја Српске православне цркве (сл. 13, 14, 15). Заставица на почетку овог јеванђеља једина је од великих декоративних површина која је сачувана у рукопису из МСПЦ. Као и у већини орнаменталних поља, и овде је основни градивни мотив круг. Уланчани низови од по пет карика у три реда повезани су с још два низа од по четири круга, чинећи чврсту структуру заставице, да би потом били прожети дијагонално укрштеним врежама. Основна необојена форма истакнута је тамноплавом или зеленом позадином с црвеним акцентима. Из горњих углова излазе по две мале стабљике с палметом на врху. У Куманичком јеванђељу, поред заставице се са сваке стране уздижу декоративне гране до врха, а у друга два рукописа није тако. Исти је преплет и иницијалног *Π* на почетку текста. У корену слова су чворови, док се на стабљима и пречки појављују карике. У Куманичком јеванђељу преплети су изведени финије, правилнијим круговима и врежама с пупољцима, мекшим и одмеренијим потезом. У Пловдивском и рукопису из МСПЦ преплет је сведенији, сувљи, без пупољака, изведен тврђим потезом. Кругови и преплети су неуједначени, сачињени од трака неједнаке дебљине. Исто је и са иницијалом поједностављеног облика и колорита.

Садржај испред Јеванђеља по Луки је у Грачаничком и Куманичком кодексу наглашен заставицом од шест уланчаних кругова прожетих различитим преплетима (сл. 16, 17). Боје сегмената позадине су – као и у остатку рукописа – плава, црвена и зелена. Испред предговора истог јеванђеља су танке украсне траке од свијених гранчица у Грачаничком и Куманичком рукопису (сл. 18, 19), док је у Пловдивском на

том месту тордирана трака с две стабљике, које се завршавају двема афронтираним змијским главама, свијеним ка средини (сл. 20). Овакву заставицу налазимо и у рукопису МСПЦ 79, испред предговора Јеванђеља по Марку (сл. 21). То су једини случајеви појаве зооморфних мотива у сва четири разматрана рукописа. Испред текста предговора Јеванђеља по Луки у свим кодексима је велик неуобичајен иницијал слова *И* с преплетним стопама и прстеновима око стабала слова, који у горњем делу има додат чвор од врежа (сл. 18, 19, 20, 22).

Јеванђеље по Јовану није сачувано у Пловдивском рукопису, док је заставица пред почетком Јовановог јеванђеља у рукопису из МСПЦ исечена. Будући да су сачувани илуминирани почечи садржаја, предговора и текста Јеванђеља по Јовану само у два старија четворојеванђеља – Грачаничком и Куманичком – овде се најбоље може видети стилска сродност њихове орнаментике. На л. 162а Грачаничког кодекса (сл. 23) и л. 171а Куманичког (сл. 24) налазе се заставице готово идентичног преплета са осам уланчаних прстенова, кроз које се полукружно протежу вреже формирајући сегменте са четворолистићима унутар њих. Слично је калиграфски исписана црвена трака насловног текста садржаја и бројеви поглавља зеленим мастилом.

Најава предговора је истакнута правоугаоном уоквиреном траком, унутар које је зелена лозица од свијених полупалмета (сл. 25, 26). У Куманичком рукопису је сачуван и велики иницијал слова *И* висине осам редова текста, формиран од жуте лозице с решеткастим преплетима у корену, а петљама и омчама на стаблу слова и граном с лиснатим завршетком као пречком. Вероватно је сличан иницијал у Грачаничком јеванђељу намерно исцепан, јер недостаје само део листа на коме је било велико почетно слово. Иницијал истог преплета изведен је на почетку предговора Јеванђељу по Јовану и у Четворојеванђељу из МСПЦ, али је заставица другачија, сачињена од тордиране траке са свијеним изданцима на крајевима (сл. 27).

Декоративно поље испред текста Јеванђеља по Јовану у рукопису из МСПЦ исечено је, али тако да су остале маргине и границе на горњим угловима, које одговарају преплетима у сачуваним заглављима Грачаничког и Куманичког четворојеванђеља (сл. 28). У Грачаничком рукопису заставица је мања, сачињена од по пет кругова постављених у три реда, док је у Куманичком рукопису заставица већа, формирана од по шест кругова у четири реда (сл. 29, 30). Кругови су додатно спојени правоугаоницима који се преплићу у центру сваког

прстена чинећи чврсту, симетричну композицију. Они прерастају у лозу с пупољцима, која уоквирује заставицу пратећи њене контуре. Илуминатор за израду градивних мотива заставице користи шестар и лењир, будући да су кругови правилни, а линије праве. Позади-на је на пресецима прстенова црвена, а унутар круга плава, док се код Грачаничког плава смењује са зеленом. У оквиру сваког дојеног сегмента су ситни необојени кружићи. Велики преплетни иницијал слова **В** на линији блока текста изведен је слободним потезом од преплета врежа, с малом горњом петљом и доњом коју чини троугаоно решеткасто поље. Тај иницијал, али нешто сведенији, сачуван је и у Јеванђељу из МСПЦ.

Сва четири рукописа исписана су калиграфским полууставним писмом. Упоредицањем дуктуса и морфологије слова установљено је да је исти писар исписао све књиге (сл. 31, 32, 33 и 34).¹⁷ Мало иницијално слово **В** у блоку текста, где почиње зачало, има исти облик једнопотезног дубрежастог типа у свим јеванђељима. У наставку, почетак читања: **Въ вѣцѣ ѿн(о)** исписано је истим потезима црвеним мастилом. Мала иницијална слова у блоку текста и бројеви на спољним маргинама истакнути су плавим мастилом. Исти дуктус препознаје се и у скраћеницама Матејевог имена на горњој маргини са словом **м**, титлом и **ѿ** изнад, Лукиног с лигатурним **л** и **к** изнад, као и зачала на спољним маргинама. Палеографском анализом установљено је да већина слова има облике карактеристичне за време настанка: тропотезно **ж** с преломљеним горњим крацима, једнострано **ч** с плићом чашом, **ѿ** с троугластом петљом и десним продуженим краком, косо **м** с преломљеном спојницом, **к** са одвојеним десним делом слова од стабла, с благо продуженим горњим и спуштеним доњим краком, код **ѣ** је леви украсни чекић продужен до доње линије реда, **з** се прелама на доњој линији и спушта се у облику запете, **ѣ** с малом петљом и горњим делом пречке који се извија у међупростор. Нека слова се разликују, што се може приписати различитом времену настанка кодекса, али и томе да се у ово време и у оквиру једног рукописа могу наћи дублети истих слова. **Д** у Пловдивском рукопису и оном из МСПЦ

¹⁷ На сл. 34 могу се видети делови две стране Четворојеванђеља из МСПЦ бр. 79. Горњи део л. 72а, на коме је била заставица, исечен је тако да се види горњи део л. 73а, који је приложен ради палеографске анализе. На доњем делу листа 72а је иницијал слова **З**.

има сасвим кратке ножице, док су у Грачаничком и Куманичком продужене; у Пловдивском и јеванђељу из МСПЦ т је троного, али се налази и високо, док су у Грачаничком и Куманичком све три ножице различите висине.

*

Не може се поуздано утврдити место где су разматрани кодекси настали. Једини податак налази се у запису Куманичког четворојеванђеља, из кога сазнајемо где се та књига налазила почетком XVII века, дакле, читав век касније. То је морао бити неки већи културни центар тога доба, о чему сведочи калиграфско писмо и однегована илуминација. На основу најпосреднијих података, може се претпоставити да су ови кодекси писани и украшавани негде на подручју Лимске долине, у којој је смештен манастир Куманица, можда чак и у самој Милешеви. У то време, тај манастир је био седиште Милешевске митрополије,¹⁸ и у њему су чуване мошти Светог Саве. После страдања 1459. године манастир Милешева је обновљен, о чему сведочи податак из турског пописа из 1477, у коме се наводи да је у тој обитељи живело 13 калуђера.¹⁹ У XVI веку, манастири Полимља су били живо духовно жариште с веома развијеном писарском делатношћу.²⁰

У прилог овој претпоставци говори још један посредан податак. У Патријаршијској библиотеци чува се једно Четворојеванђеље под бројем 69, настало у другој четвртини XVI века²¹, које има сличне орнаменталне мотиве и елементе као разматрана три кодекса.²² Тај кодекс је дело другог писара и илуминатора, али сличност композиционих елемената појединих декоративних схема указује на могућност да је и Патријаршијско јеванђеље настало у истом писарском центру. Декоративни луци у оквиру којих се налази редослед читања јеванђеља на почетку Куманичког и Четворојеванђеља из Патријаршије слично

¹⁸ Милешевски митрополит Давид помиње се 1466. као један од извршитеља теста-мента херцега Стефана Вукчића. Последњи помен о митрополиту је 1470. године: Ђирковић 1964, 267. О Милешевској митрополији: Јанковић 1985, 180, Јанковић 1987, 150–151.

¹⁹ Зиројевић 1984, 133.

²⁰ Мано-Зиси 1994; Мано-Зиси 2005.

²¹ Инвентар БСП 2012, 38.

²² О орнаментици овог рукописа: Харисијадис 1962, 51–59.

су изведени (сл. 35).²³ Заставице у патријаршијском рукопису имају сличности у основном мотиву: мала заставица испред Јеванђеља по Матеју²⁴ има исте елементе као велико орнаментално поље испред Јеванђеља по Јовану Грачаничког и Куманичког јеванђеља (сл. 29, 30), заставица испред Јеванђеља по Марку²⁵ налази своју паралелу у декоративном заглављу испред садржаја Јеванђеља по Луки Куманичког рукописа (сл. 17), док је заставица испред Јеванђеља по Јовану²⁶ нешто мања, али састављена од истих елемената као већа украсна заглавља која најављују Јеванђеље по Луки Пловдивског, Куманичког и рукописа из МСПЦ (сл. 13, 14, 15). Већа поклапања налазе се у преплетним решењима великих иницијала.²⁷ Та поклапања су важна, будући да је Патријаршијско јеванђеље настало непосредно после разматраних рукописа – током друге четвртине XVI века, те стога постоји могућност да је исписано и украшено у истом скрипторијуму. У њему се налази запис из 1699. године, где се помињу духовник Силвестар Милешевац и манастир Милешева.²⁸ Будући да постоји и запис с поменом Сентандреје, извесно је ова књига из манастира Милешева прешла пут Велике сеобе, до Сентандреје, где су записи и настали.²⁹

Поред записа у Куманичком четворојеванђељу, насталог 1604. године, у сва четири разматрана кодекса постоји још једна важна белешка. У Јеванђељу из МСПЦ, на л. 111б налази се запис, писан брзописом, рускословенским језиком, који највероватније потиче из средине или друге половине XVIII века, у којем се наводи да је књигу приложио раб божји Јован Манастиру Свете Ане.³⁰ Манастир посвећен Светој Ани налази се у Славонији, код села Доња Вријеска, недалеко од Дарувара. Тај манастир је у XVIII веку обновљен.³¹ Могуће је да је рукопис приложен током те обнове. То је још један посредан

²³ Харисијадис 1962, 51–52, Сл. 1–2. Ова паралела је значајна и због тврдње Маре Харисијадис да су овакви оквири изузетно ретки у рукописима које је прегледала, 52.

²⁴ Харисијадис 1962, 52, Сл. 4.

²⁵ Харисијадис 1962, 52, Сл. 5.

²⁶ Харисијадис 1962, 54, Сл. 8.

²⁷ Харисијадис 1962, 55, Сл. 3–8.

²⁸ Стојановић 1902, бр. 2063; Харисијадис 1962, 51.

²⁹ Мара Харисијадис у свом раду изводи исту претпоставку, да је Патријаршијско јеванђеље могло настати у манастиру Милешеви: Харисијадис 1962, 58.

³⁰ Запис је прочитан из рукописне књиге.

³¹ Петковић 1950, 2–3.

податак који нам говори више о путу проучавање рукописне књиге него о њеној провенијенцији.

С друге стране, није искључена ни могућност да је наш анонимни писар, који је имао утврђену шему по којој је украшавао и исписивао четворојеванђеља, своје кодексе радио по поруцбини различитих манастира или цркава, па је путовао и радио књиге на различитим местима. У то време није било необично да писар ради и у приватним домовима појединаца, најчешће свештеника.³²

Покушај да се дође до података где су разматрани рукописи настали и ко их је исписао и украсио ипак остаје само на нивоу претпоставки. Грачаничко, Куманичко, Пловдивско и Четворојеванђеље из МСПЦ свакако су дела образованог и надареног писара и илуминатора, који се старао о свакој страници, сваком декоративном елементу, начину исписивања текста и међусобном уклапању у складне целине. О њему немамо никаквих података изузев чињенице да је стварао у дужем периоду последње четвртине XV и првих деценија XVI века. Извесно је да је он припадао некој значајнијој културној средини тога доба. О том периоду, шире гледано, нема довољно историјских података, али постојање оваквих кодекса говори само за себе. Тежња да се обликују рукописи који достижу квалитет оних из времена пре губљења независности сведоче о томе да је било настојања да се одржи ниво богослужбеног живота у црквама и манастирима који, поред тога што постају носиоци националног опстанка, остају центри духовног и културног развоја.

³² Пример је запис попа Симона из једног четворојеванђеља (Софија, НБКМ 872) из 1571. године, где се наводи да је књига преписана „... у обитељи Хасу, близу реке Лима, на селу Запоточцу, код храма Христовог светог Николи, ва дому попа Радоње, Бог да га прости”: Младеновић, Штављанин-Ђорђевић 1982, 111–112; Мано-Зиси 2005, 132.

ИЗВОРИ И ЛИТЕРАТУРА

ИЗВОРИ

Архив САНУ 69: Четворојеванђеље, крај XV века, Архив Српске академије наука и уметности, Београд.

Грачаница 1: Четворојеванђеље, крај XV века, Збирка рукописних књига манастира Грачаница.

Пловдив 21(82): Четворојеванђеље, 1510/1520, Народна библиотека, Пловдив.

МСПЦ 79: Четворојеванђеље, 1515/1525, Музеј Српске православне цркве, Београд.

ПБ 69: Четворојеванђеље, друга четвртина XVI века, Библиотека Српске патријаршије, Београд.

Пљевља 38: Четворојеванђеље, 1545/1555, Збирка рукописних књига Манастира Свете Тројице, Пљевља.

ЛИТЕРАТУРА

Гроздановић-Пајић 1979: М. Гроздановић-Пајић, *Ђеновљанска харџија у српским рукописима XV века*, Археографски прилози 1 (1979) 167–187.

Ђурђев 1970: В. Ђурђев, *Odnos između Ohridske arhiepiskopije i srpske crkve od pada Smedereva (1459) do obnavljanja Pečke patrijaršije (1557)*, Radovi ANUBiH 13 (1970) 185–209.

Зиројевић 1984: О. Зиројевић, *Цркве и манастири на подручју Пећке патријаршије до 1683. године*, Београд 1984.

Инвентар БСП: З. Ранковић, В. Вукашиновић, Р. Станковић, *Инвентар рукописа Библиотеке Српске Патријаршије*, Београд 2012.

Јанковић 1985: М. Јанковић, *Епископије и митрополије српске цркве у средњем веку*, Београд 1985.

Јанковић 1987: М. Јанковић, *Милешевска митрополија, Милешева у историји српског народа*, међународни научни скуп поводом седам и по векова постојања, јуни 1985, уредник Војислав Ј. Ђурић, Београд 1987.

Мано-Зиси 1994: К. Мано-Зиси, *Преписивачка делатност у Полимљу прве половине XVI века*, Археографски прилози 16 (1994) 307–351.

Мано-Зиси 2005: К. Мано-Зиси, *Рукописне књиге Полимља у XVI веку – прилог реконструкцији писаног наслеђа Полимља*, Милешевски записи 6 (2005) 119–139.

Младеновић, Штављанин-Ђорђевић 1982: А. Младеновић, Љ. Штављанин-Ђорђевић, *Дијак Симон – писар српских дојослужбених књига у другој половини XVI века*, Археографски прилози 4 (1982) 101–146.

Мошин 1958: В. Мошин, *Ћирилски рукописи манастира св. Тројице код Пљеваља*, Историски записи XIV (1958) 235–260.

Мошин 1961: В. Мошин, *Рукописи манастира Грачанице*, Старине Косова и Метохије I (1961) 17–84.

Петковић 1950: В. Петковић, *Прејед црквених сјоменика кроз јовесницу српској народа*, Београд 1950.

Проловић 1988: Ј. Проловић, *Студеничко четвороеванђеље, Студеница и византијска уметност око 1200. године*, међународни научни скуп поводом 800 година манастира Студенице и стогодишњице САНУ, септембар 1986, уредник Војислав Корач, Београд 1988, 525–533.

Radojčić 1950: S. Radojčić, *Stare srpske minijature*, Beograd 1950.

Райновъ 1925: Н. Райновъ, *Орнаментъ и буква въ славянските ръкописи на Народната библиотека въ Пловдивъ*, София 1925.

Rakić 2018: Z. Rakić, *A square headpiece in the fragment of the Tetravangelion (National library of Serbia, MS 720) and its parallels in serbian manuscripts between the 14th and 17th centuries*, Ниш и Византија XVI (2018) 277–286.

Слијепчевић 2018: Ђ. Слијепчевић, *Историја српске православне цркве, књига I, (од јокиришавања Срба до краја XVIII века)*, Београд 2018.

Станковић 2003: Р. Станковић, *Рукописне књиге Музеја српске православне цркве у Београду. Водени знаци и даширање*, Београд 2003.

Станковић 2003а: Р. Станковић, *Рукописне књиге манастира Свете Тројице код Пљеваља. Водени знаци и даширање*, Београд 2003.

Станковић 2004–2005: Р. Станковић, *Рукописи српске редакције у Народној библиотеци „Иван Вазов“ из Пловдива – водени знаци и даширање*, Археографски прилози 26–27 (2004–2005) 89–261.

Стефановић 2001: Д. Е. Стефановић, *Три ћирилска рукописа некадашње православне цркве у Агоњу*, *Studi Slavica Hungarica* 46 (2001) 219–269.

Стојанов 1973: М. Стојанов, *Украса на славянските ръкописи в България*, София 1973.

Стојановић 1902: Љ. Стојановић, *Сѣтари српски записи и најписи I*, Београд 1902.

Стојановић 1923: Љ. Стојановић, *Српска црква у међувремену од пајријарха Арсенија II до Макарија (око 1459–63. до 1557 г.)*, Глас СКА 106, 2. разред 61, Сремски Карловци 1923.

Ђирковић 1964: С. Ђирковић, *Херцеџ Стефан Вукчић-Косача и његово доба*, Београд 1964.

Харисијадис 1962: М. Харисијадис, *Минијатуре и орнаменти четворојевањелѣа Р. 69 библиотеке Патријаршије у Београду*, Зборник Музеја примењене уметности 8 (1962) 51–59.

Харисијадис 1966: М. Харисијадис, *Куманичко четворојевањелѣе*, Зборник Музеја примењене уметности 9–10 (1966) 49–63.

Цоневъ 1920: Б. Цоневъ, *Рѣкописи старопечатни книги на Народната библиотека въ Пловдивъ*, София 1920.

Шулетић 2011: Н. С. Шулетић, *Српска црква после 1459. године (О интеграцији српског клера у турски фискални систем), Пад српске државине 1459. године*, Београд 2011, 331–349.

AN UNKNOWN SCRIBE AND ILLUMINATOR OF FOUR TETRAEVANGELIA
FROM THE LATE 15TH AND EARLY 16TH CENTURY

JOVANA STANOJLOVIĆ

At the end of the 15th and the beginning of the 16th century an anonymous author copied and decorated four Tetraevangelia. Using the attribution method and paleographic analysis and by comparing their illuminations, we have established that the Kumanica Gospel (SASA Archives 69), the Gračanica Gospel (Gračanica Monastery 1), the Plovdiv Gospel (National Library in Plovdiv 21 (82)) and the tetraevangelion kept at the Museum of the Serbian Orthodox Church (no. 79) were all copied and decorated by the same scribe and illuminator. The scribe's ductus was retraced in all four gospels and the decorative elements of his ornaments were analyzed, revealing major similarities in the motifs, execution and coloring of the headpieces and initials. The main constitutive motif in almost all headpieces, except those at the beginning of the Gospel of Matthew, is a circle which in various sequences forms decorative ensembles, additionally intertwined with differently interlaced vines. The main ornamental form is uncolored and emphasized by being set on a colored background, usually blue, green and yellow with red accents.

There is little information on this scribe except that he worked over a longer period of time in the late 15th and early 16th century. Based on indirect data, the creation of these codices can be geographically placed in the area of the Lim River valley (Polimlje), possibly even the Mileševa Monastery. However, there is no reliable evidence that this scribe was associated with a particular monastery. Similarly, there is no evidence to discard the possibility that the scribe worked for different churches and monasteries as and when he was commissioned to produce a manuscript. He certainly belonged to a wider cultural circle of his time, as evidenced by his lovely half-uncial script, well-proportioned pages and measured, finely crafted illuminations.

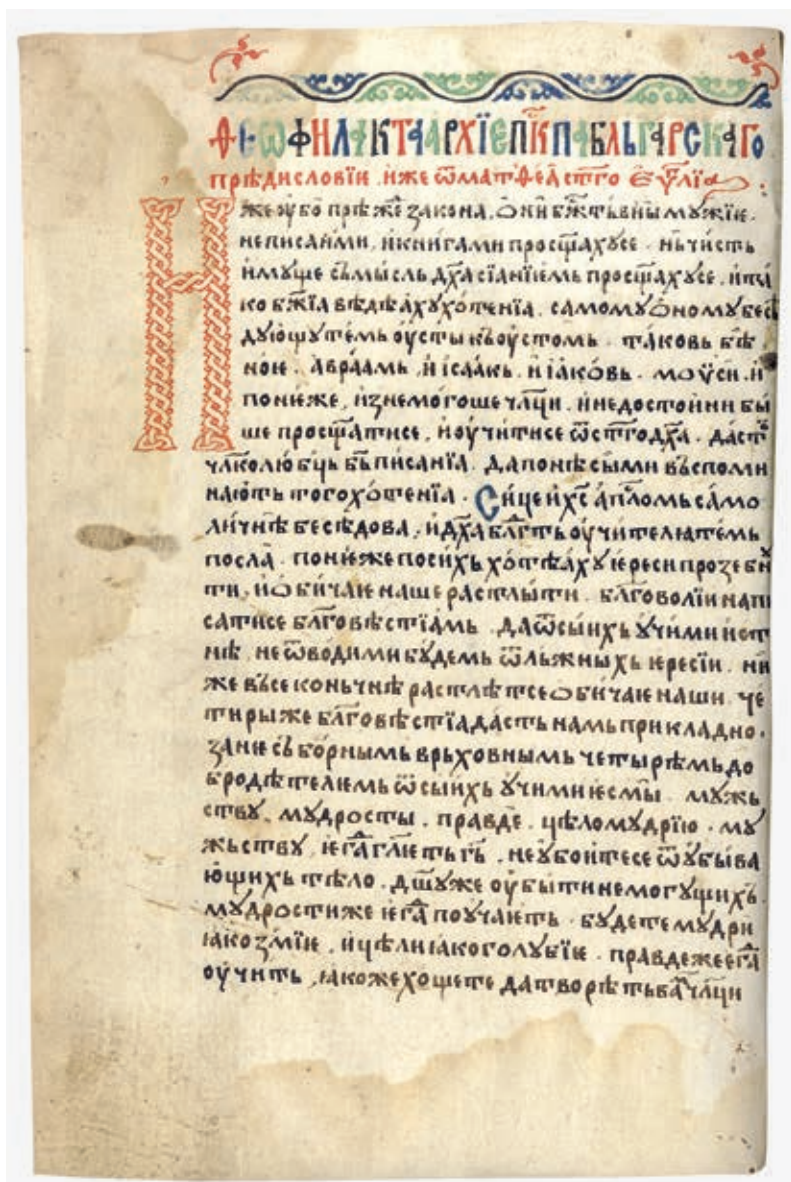
Keywords: ornaments, scribe, paleography, headpiece, initial, Kumanica Tetraevangelion, Gračanica Tetraevangelion, Plovdiv Tetraevangelion

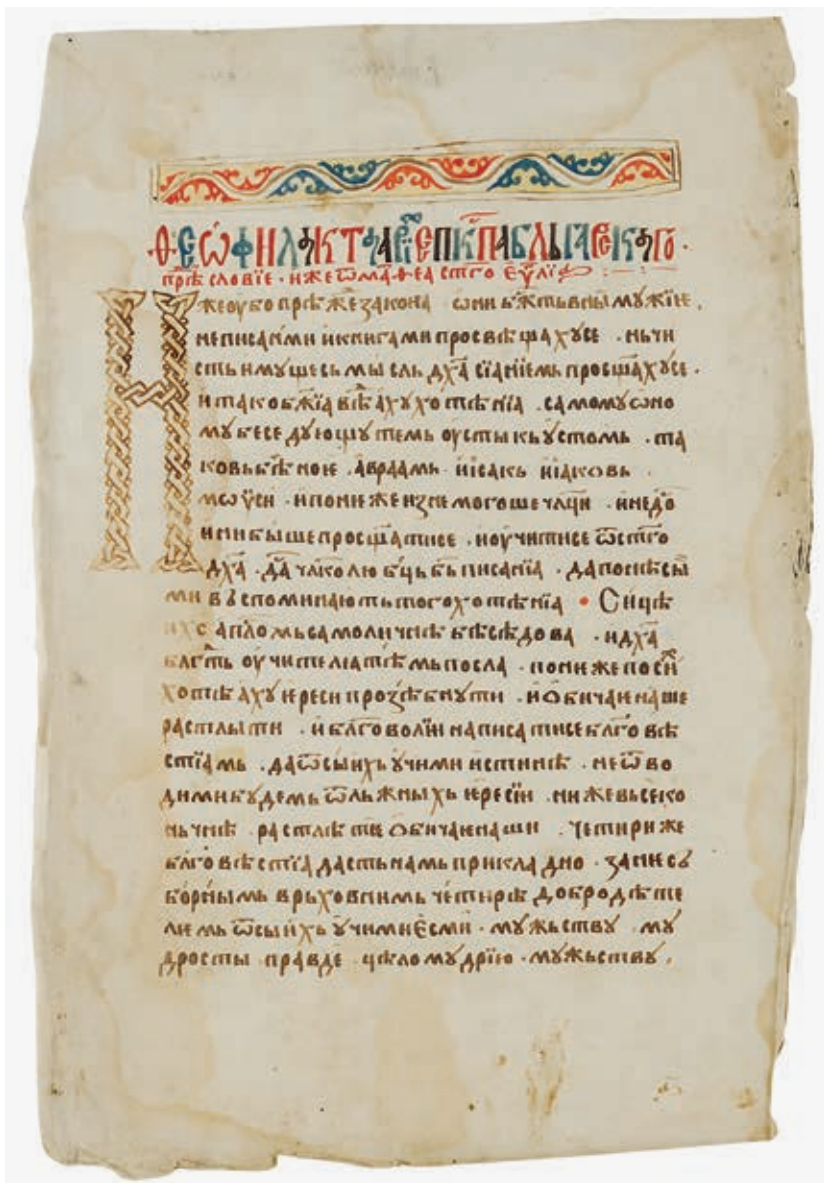
Сл. 1 Куманичко четворојеванђеље, крај XV века, Архив САНУ бр. 69, л. 13а

Сл. 2 Пловдивско јеванђеље, 1510/1520, Библиотека Иван Вазов 21(82), л. 5а

Сл. 3 Куманичко четворојеванђеље, крај XV века, Архив САНУ бр. 69, л. 9б

Сл. 4 Четворојеванђеље из МСПЦ, 1515/1525, Музеј Српске православне цркве, л. 7б

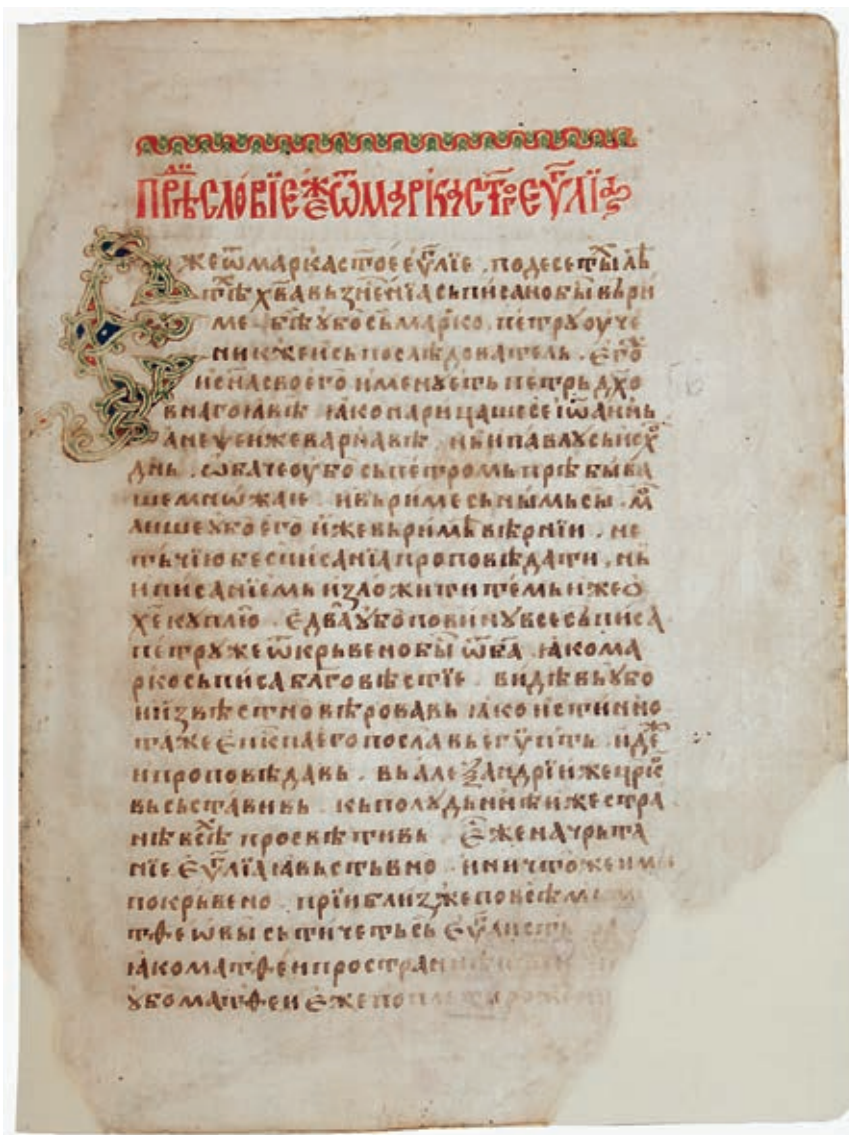
Сл. 5 Куманичко четворојеванђеље, крај XV века, Архив САНУ бр. 69, л. 72а

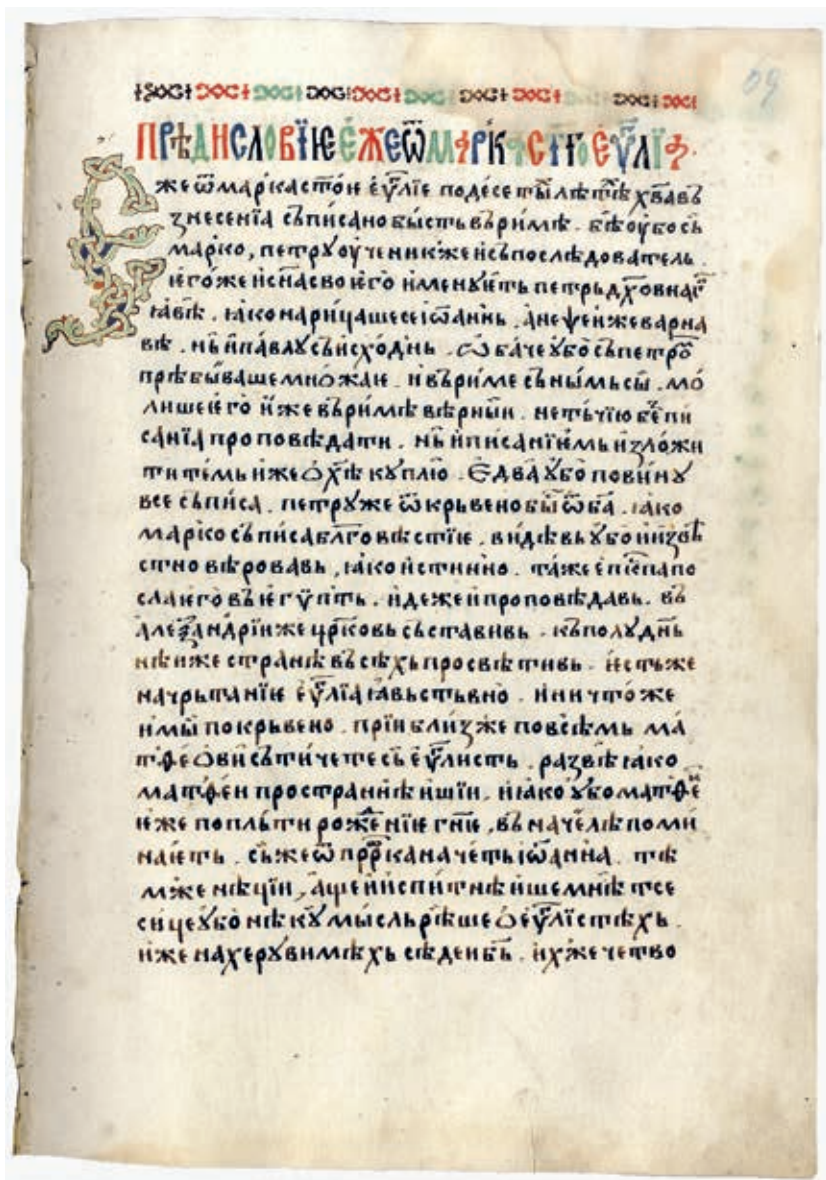
Сл. 6 Пловдивско јеванђеље, 1510/1520, Библиотека Иван Вазов 21(82), л. 79а

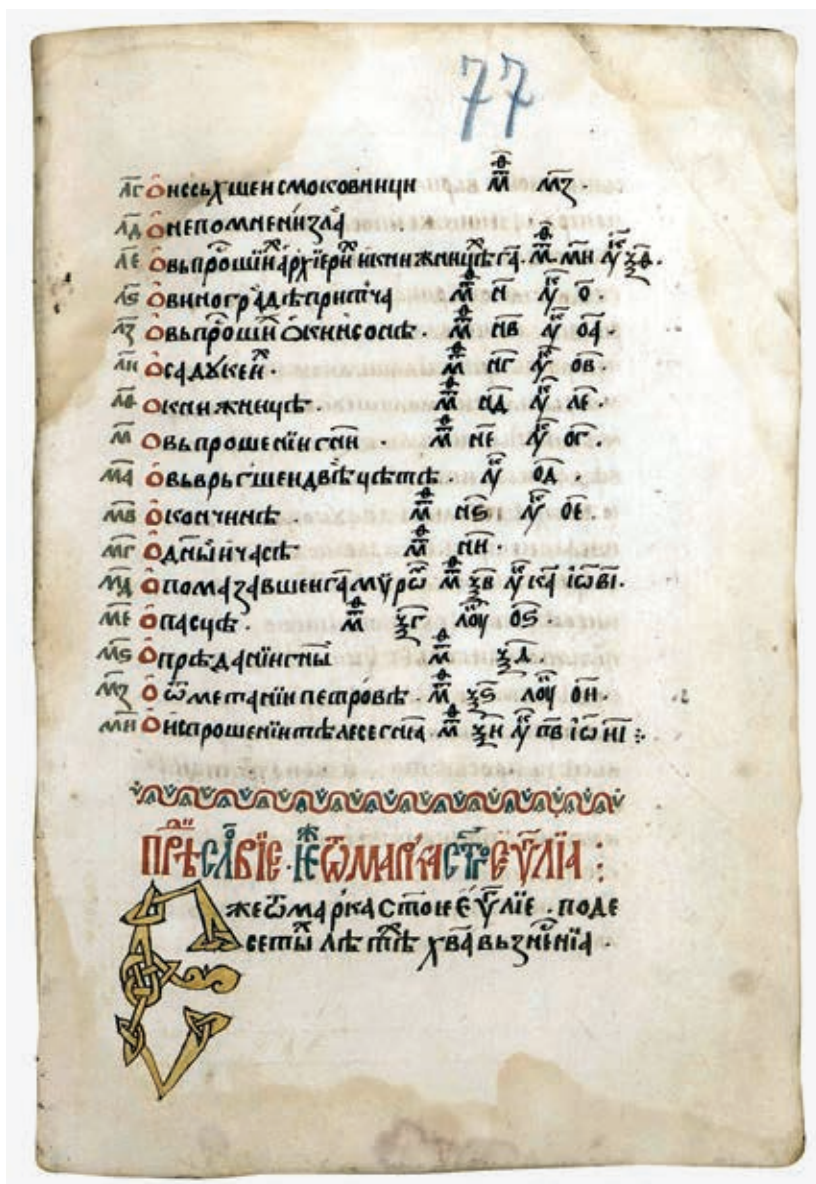
Сл. 7 Грачаничко четворојеванђеље, последња четвртина XV века, манастир Грачаница бр. 1, л. 57а

Сл. 8 Грачаничко четворојеванђеље, последња четвртина XV века, манастир Грачаница бр. 1, л. 56а

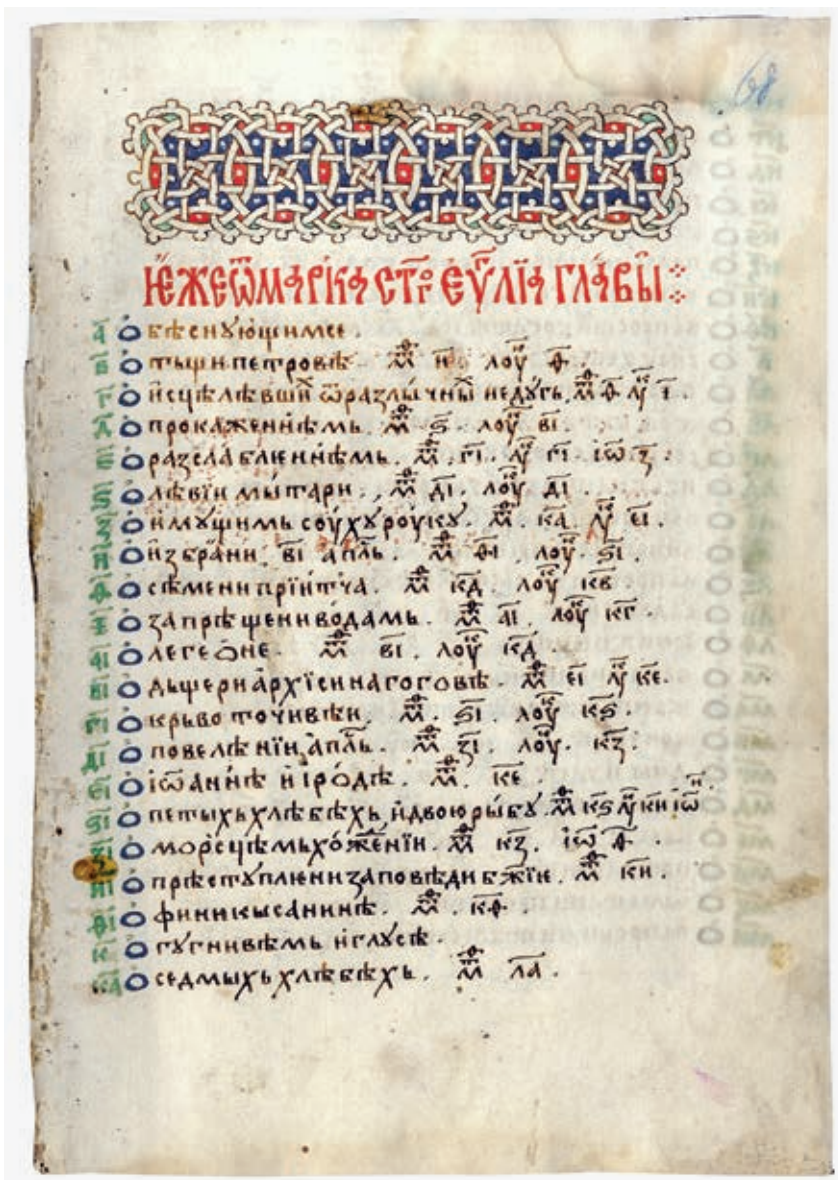
Сл. 9 Куманичко четворојеванђеље, крај XV века, Архив САНУ бр. 69, л. 69а

Сл. 10 Пловдивско јеванђеље, 1510/1520, Библиотека Иван Вазов 21(82), л. 77а

Сл. 11 Грачаничко четворојеванђеље, последња четвртина XV века, манастир Грачаница бр. 1, л. 55а

Сл. 12 Куманичко четворојеванђеље, крај XV века, Архив САНУ бр. 69, л. 68а

Сл. 13 Куманичко четворојеванђеље, крај XV века, Архив САНУ бр. 69, л. 111а

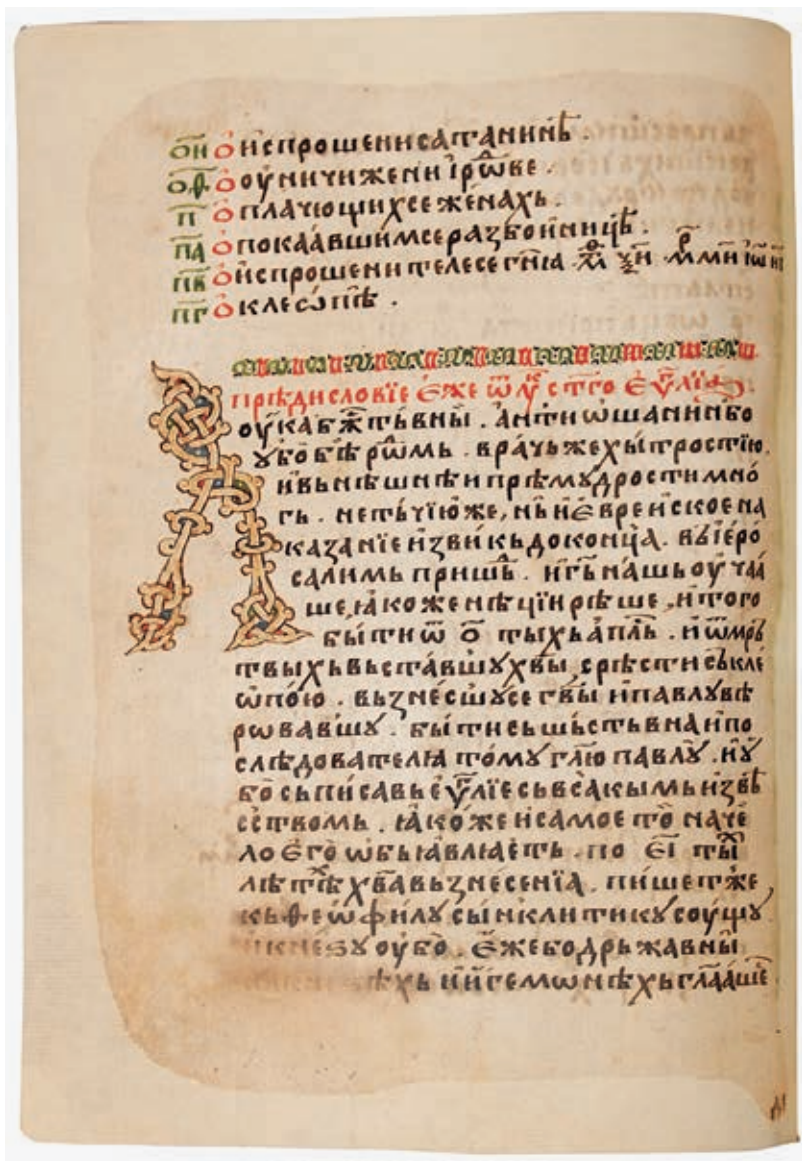
Сл. 14 Пловдивско јеванђеље, 1510/1520, Библиотека Иван Вазов 21(82), л. 126а

Сл. 15 Четворојеванђеље из МСПЦ, 1515/1525, Музеј Српске православне цркве,
Л. 114а

Сл. 16 Грачаничко четворојеванђеље, последња четвртина XV века, манастир Грачаница бр. 1, л. 96а

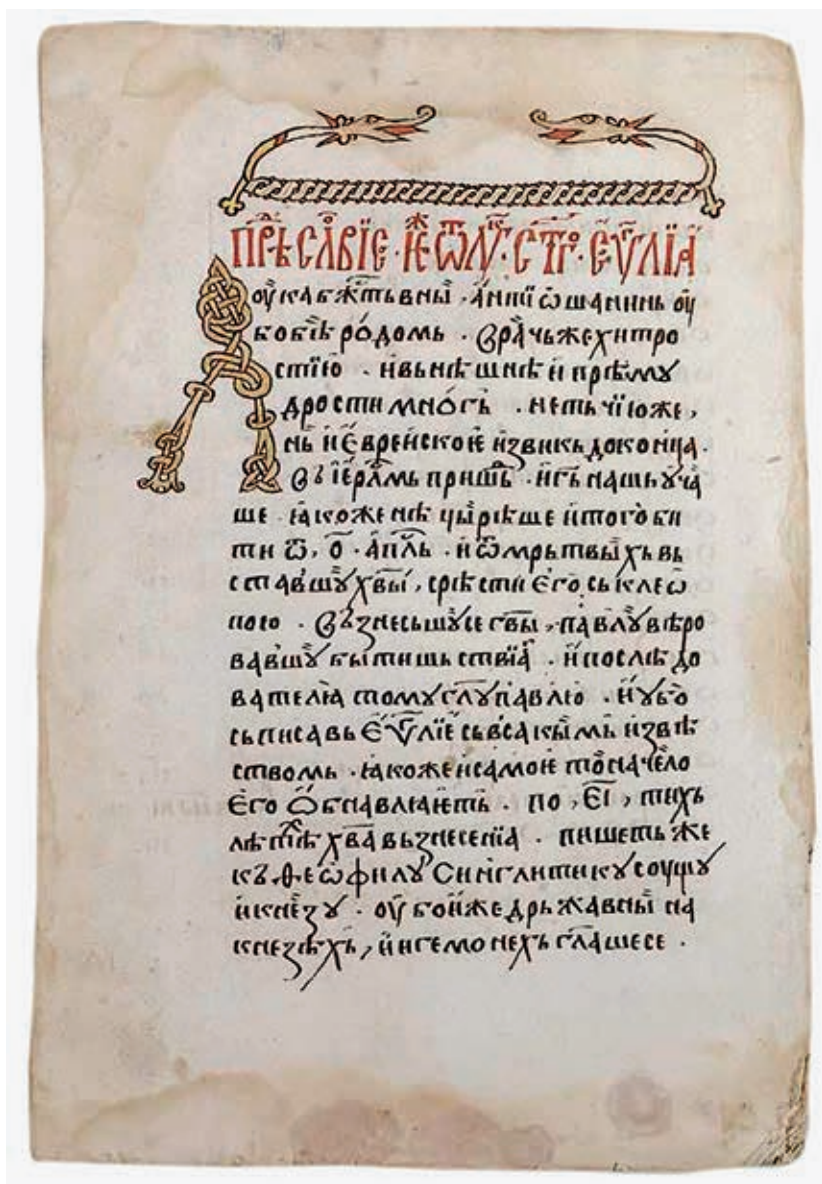

Сл. 18 Грачаничко четворојеванђеље, последња четвртина XV века,
манастир Грачаница бр. 1, л. 97б

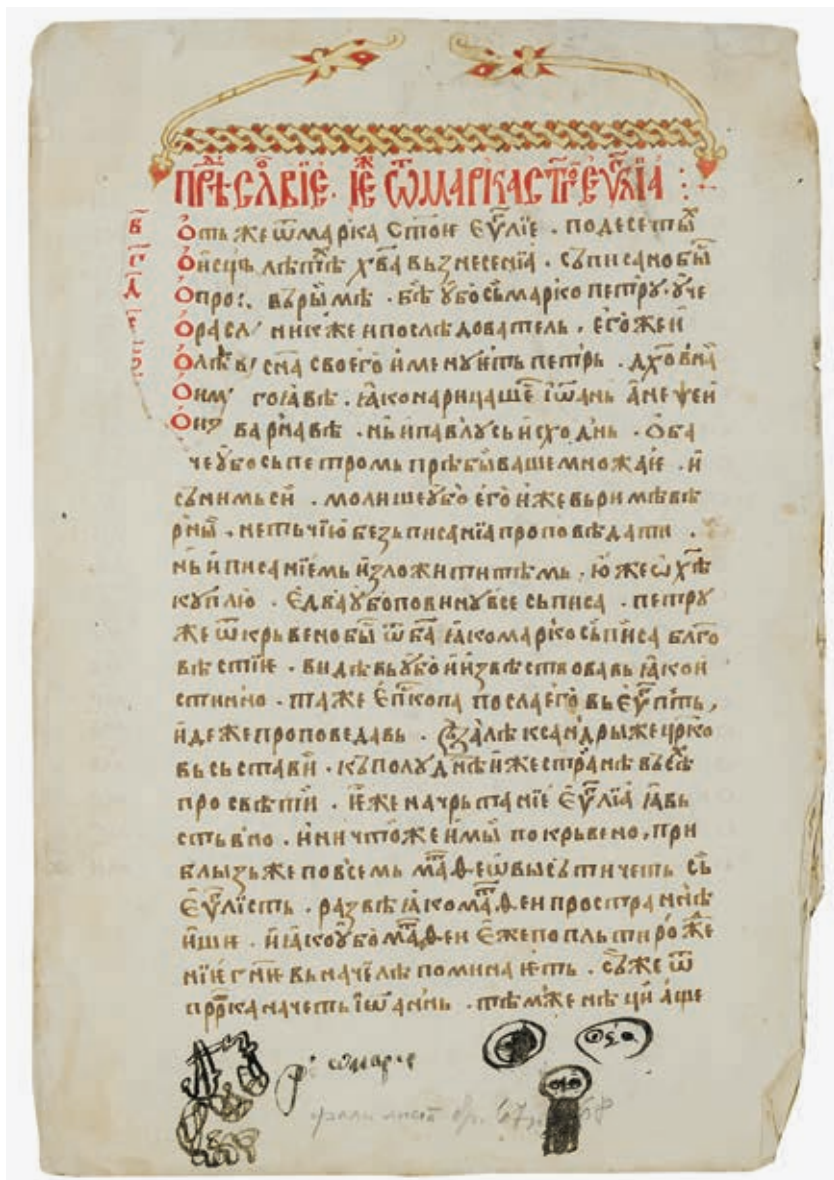
п о п л а т ю щ и х с я ж е н а х ъ .
п а р к а в ш и м с я р а з б о й н и ц ѣ .
п о н е п р о ш е н и т е л е с г н ѡ . ѿ ѱ н ѡ м ѡ . ѡ . ѡ .
п і к л е с ѡ п і т ѣ .

ПРЕД СЛОВІЕ ѿ ѿЛХЫ СІ ГІЕ ѿЛІ
 оука бжтвны. аипі ошаникоу бо едѣромъ
 вратѣху простию. и вѣнѣши и прѣмъ
 аrostы много. не пѣтѣю же. нѣ и вѣрѣ
 ское наказаніе и звѣкъ до конца. вѣтѣро
 салми прѣи. и гѣнашѣ оуташѣ. тако же
 и пѣтѣи прѣи. и того быти ѿ о пѣтѣи
 и ѿ мѣрѣи вѣтѣи хѣи. ерѣсти съ
 клео пою. възне сѣхъ егѣи и павла вѣ
 ровавѣхъ. быти сѣи стѣи. и послѣдова
 тѣи пѣи гѣи павла. ноуо съ писавѣи
 аи сѣи сѣи и звѣи стѣи. тако же и сѣ
 монѣи пѣи гѣи оуѣи пѣи. по. еи пѣи
 лѣи пѣи хѣи възнесеніи. пѣи пѣи кѣи
 филѣи сѣи пѣи сѣи сѣи. и сѣи сѣи оуѣи.
 еже бо дръжавни пѣи сѣи пѣи пѣи пѣи
 глашѣи. и павла рѣи кѣи пѣи пѣи пѣи
 дръжавни пѣи пѣи пѣи пѣи пѣи. дѣи филѣи
 есѣи дръжавни. сѣи пѣи пѣи пѣи пѣи
 до стѣи пѣи пѣи пѣи пѣи пѣи.

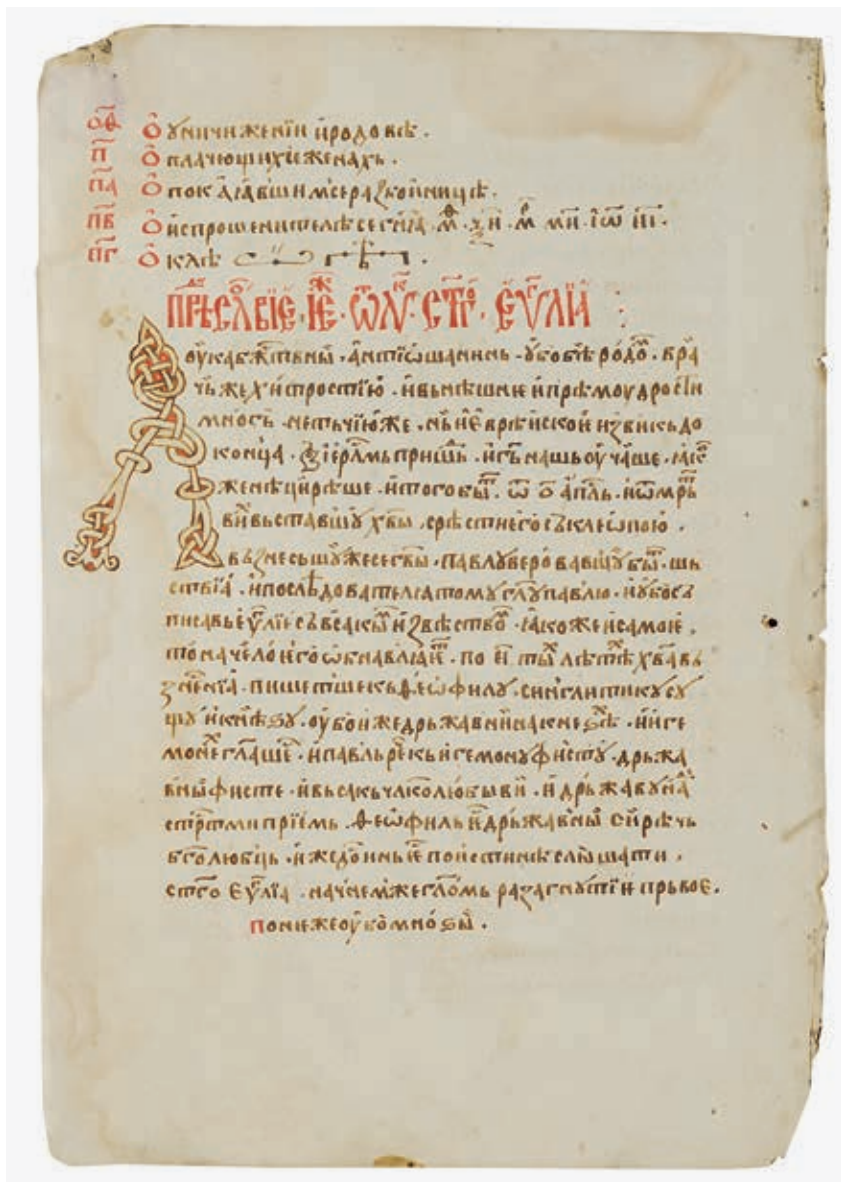
Сл. 19 Куманичко четворојеванђеље, крај XV века, Архив САНУ бр. 69, л. 108д

Сл. 20 Пловдивско јеванђеље, 1510/1520, Библиотека Иван Вазов 21(82), л. 124б

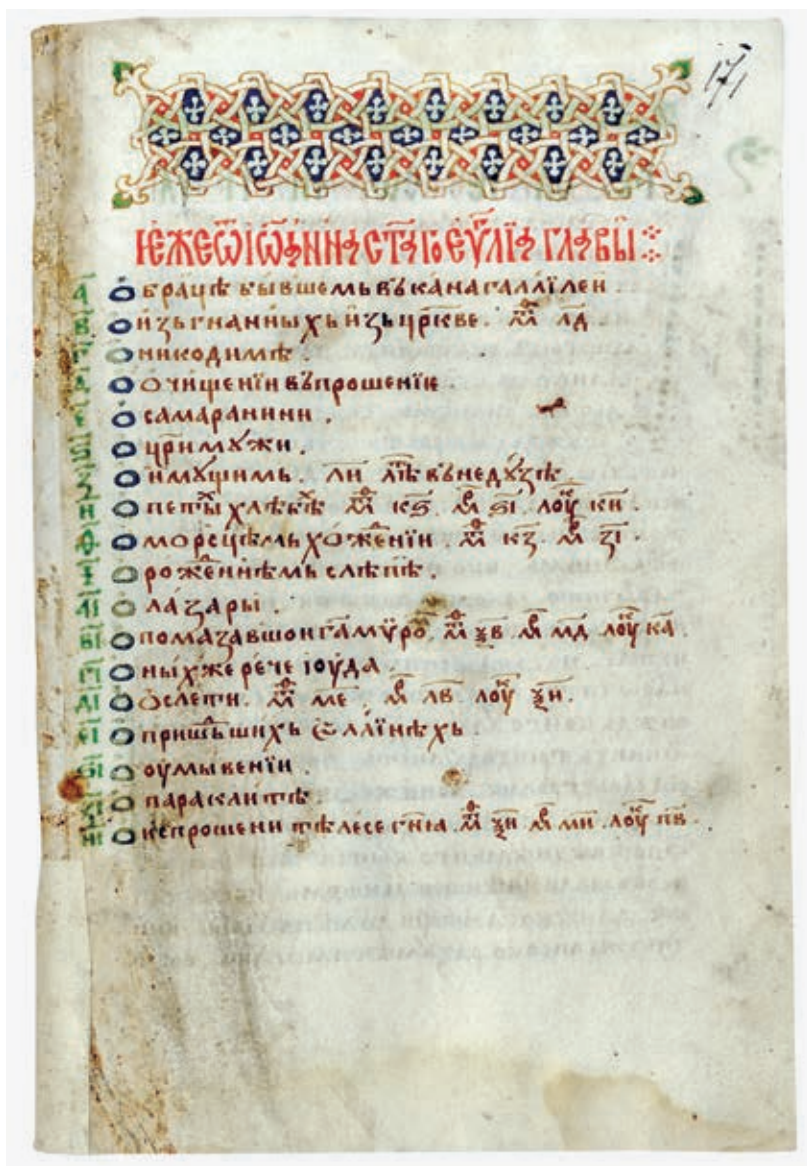
Сл. 21 Четворојеванђеље из МСПЦ, 1515/1525, Музеј Српске православне цркве, л. 71б

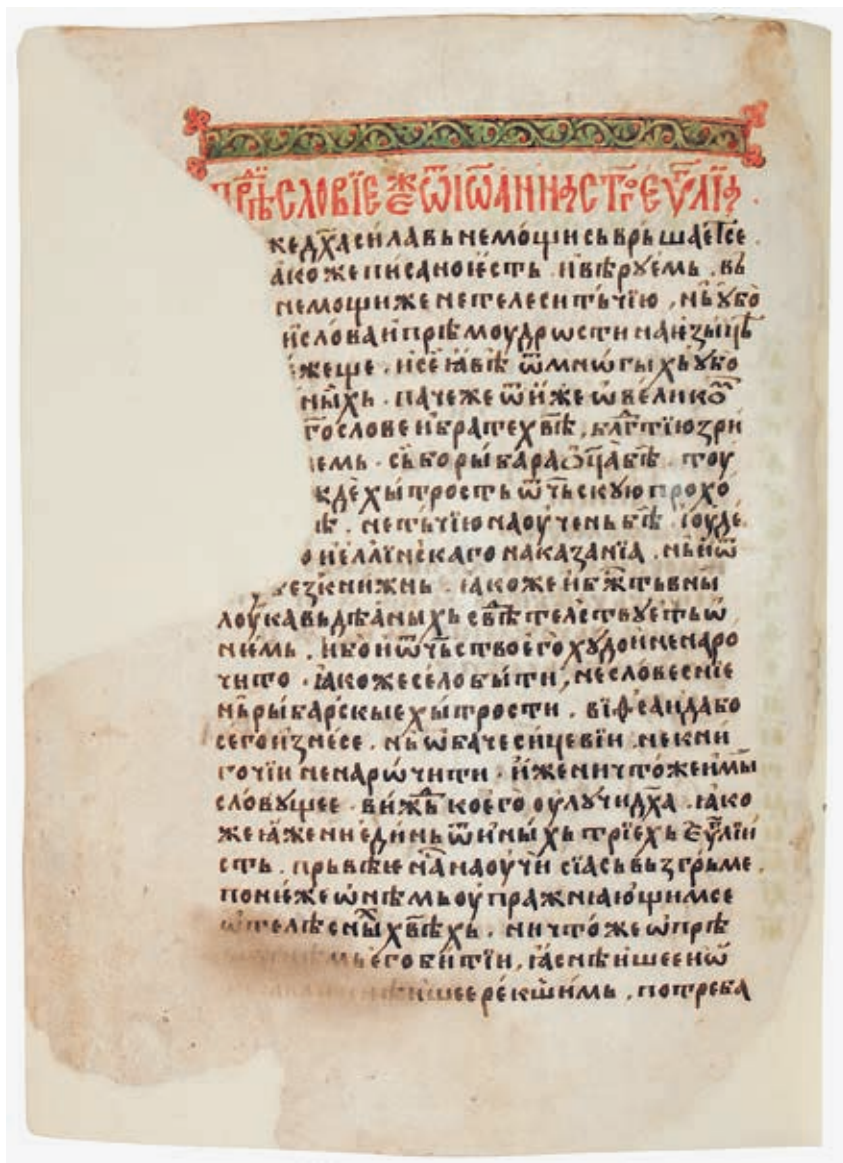
Сл. 22 Четворојеванђеље из МСПЦ, 1515/1525, Музеј Српске православне цркве, л. 113б

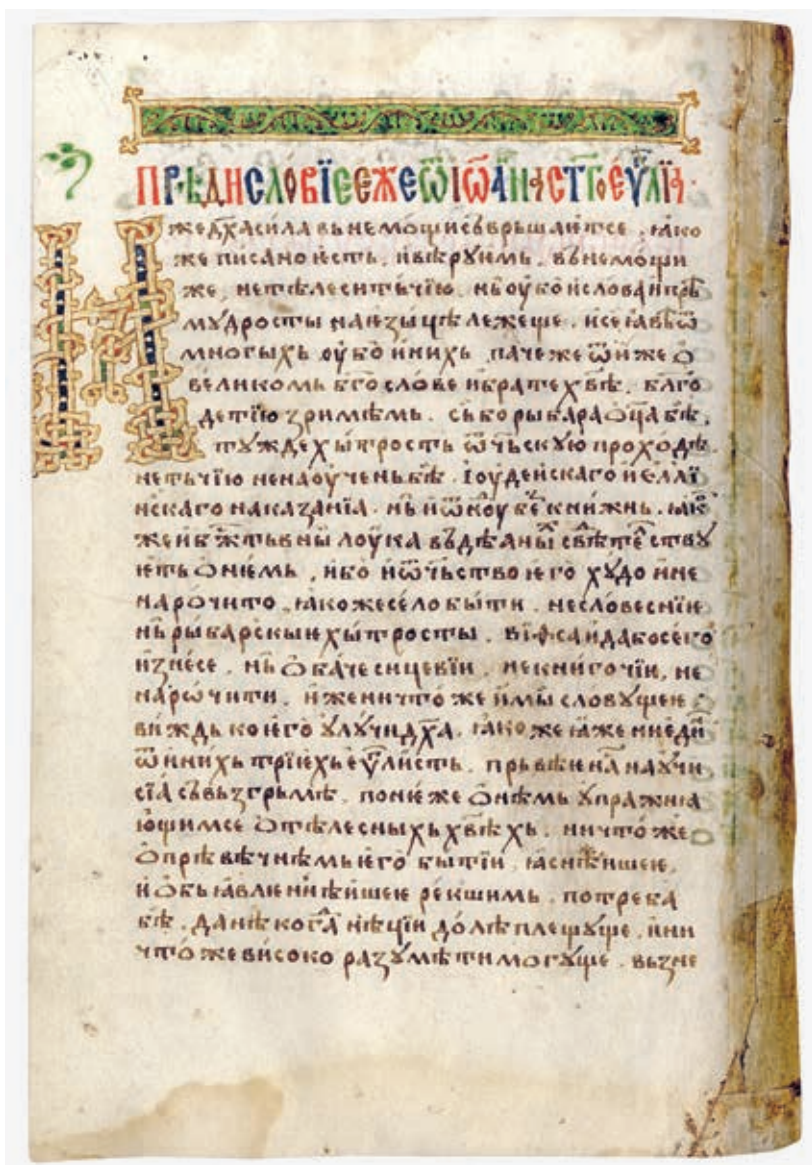
Сл. 23 Грачаничко четворојеванђеље, последња четвртина XV века, манастир Грачаница бр. 1, л. 162а

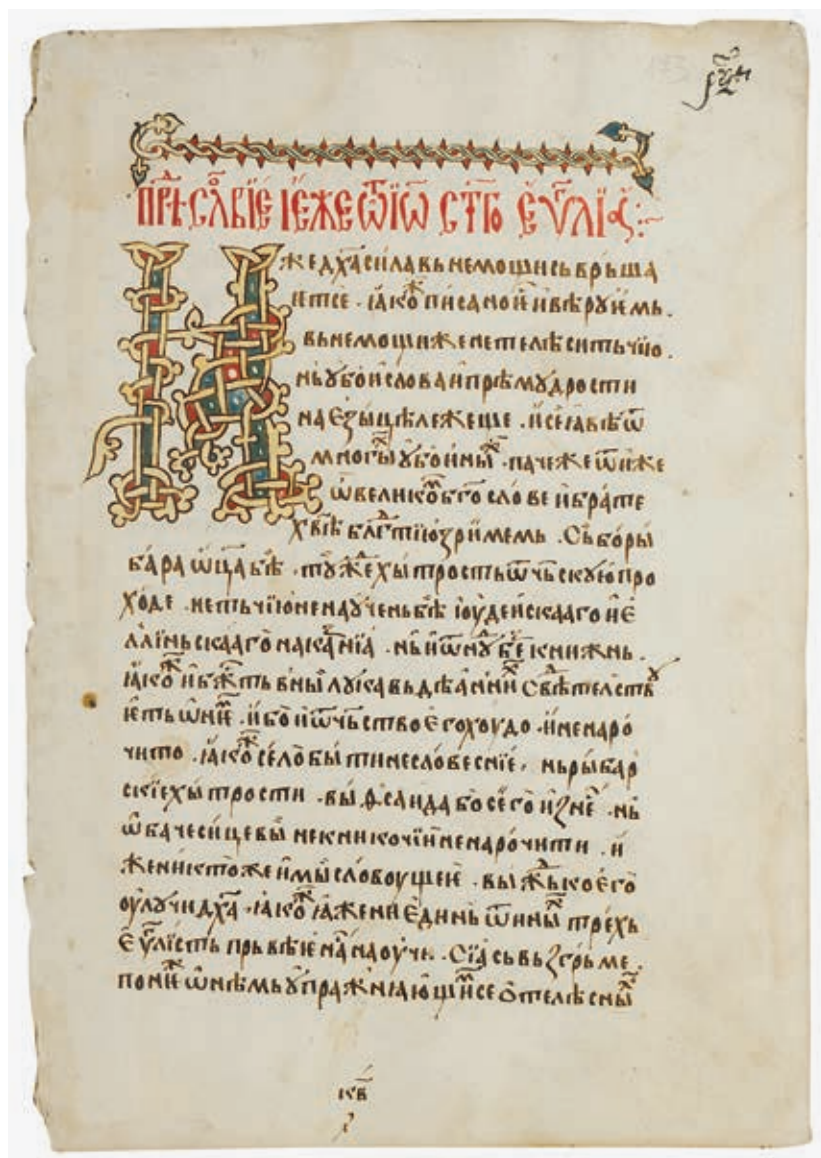
Сл. 24 Куманичко четворојеванђеље, крај XV века, Архив САНУ бр. 69, л. 171а

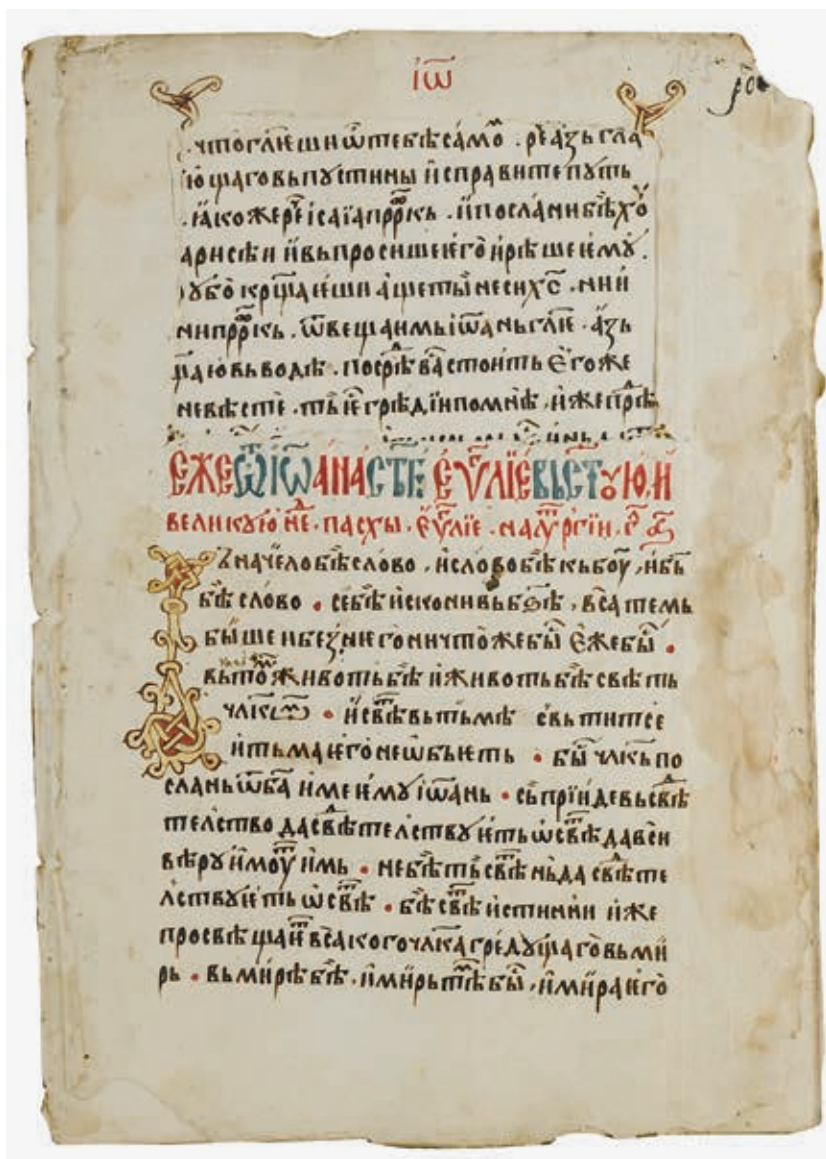
Сл. 25 Грачаничко четворојеванђеље, последња четвртина XV века,
манастир Грачаница бр. 1, л. 162б

Сл. 26 Куманичко четворојеванђеље, крај XV века, Архив САНУ бр. 69, л. 171б

Сл. 27 Четворојеванђеље из МСПЦ, 1515/1525, Музеј Српске православне цркве, л. 173а

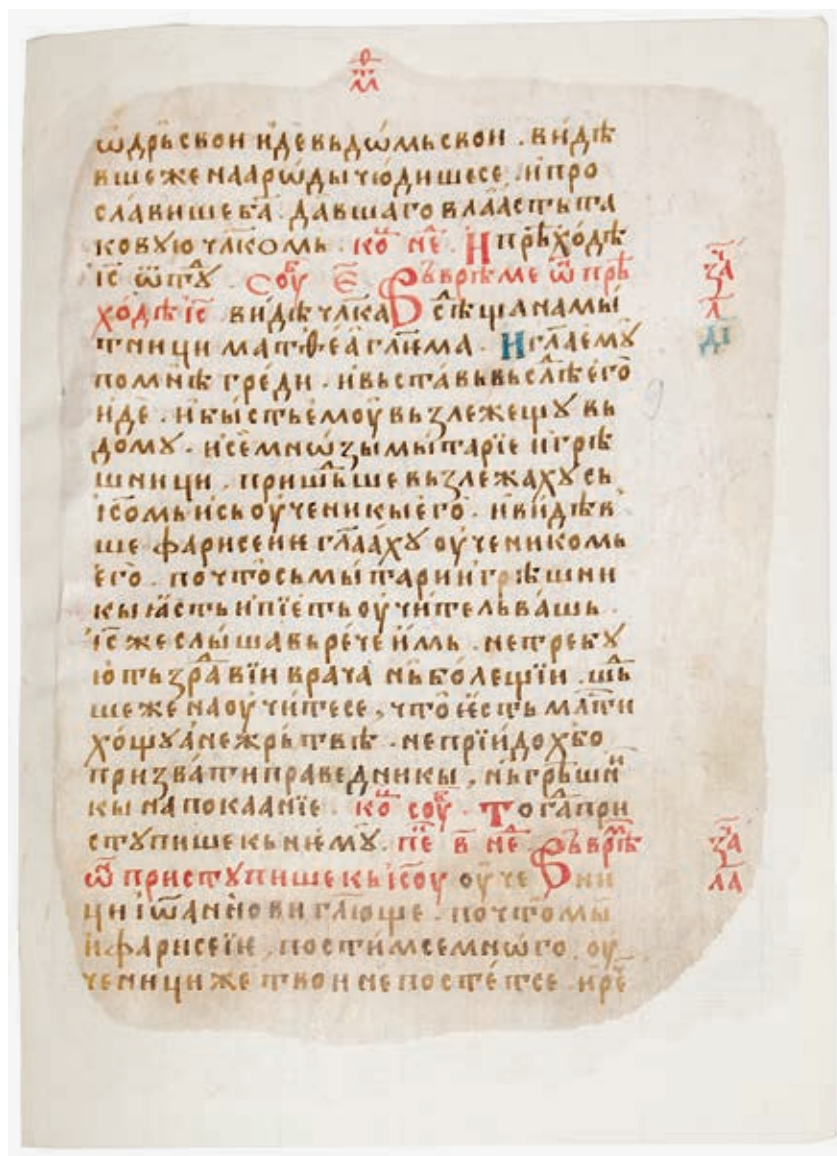
Сл. 28 Четворојеванђеље из МСПЦ, 1515/1525, Музеј Српске православне цркве, л. 175а

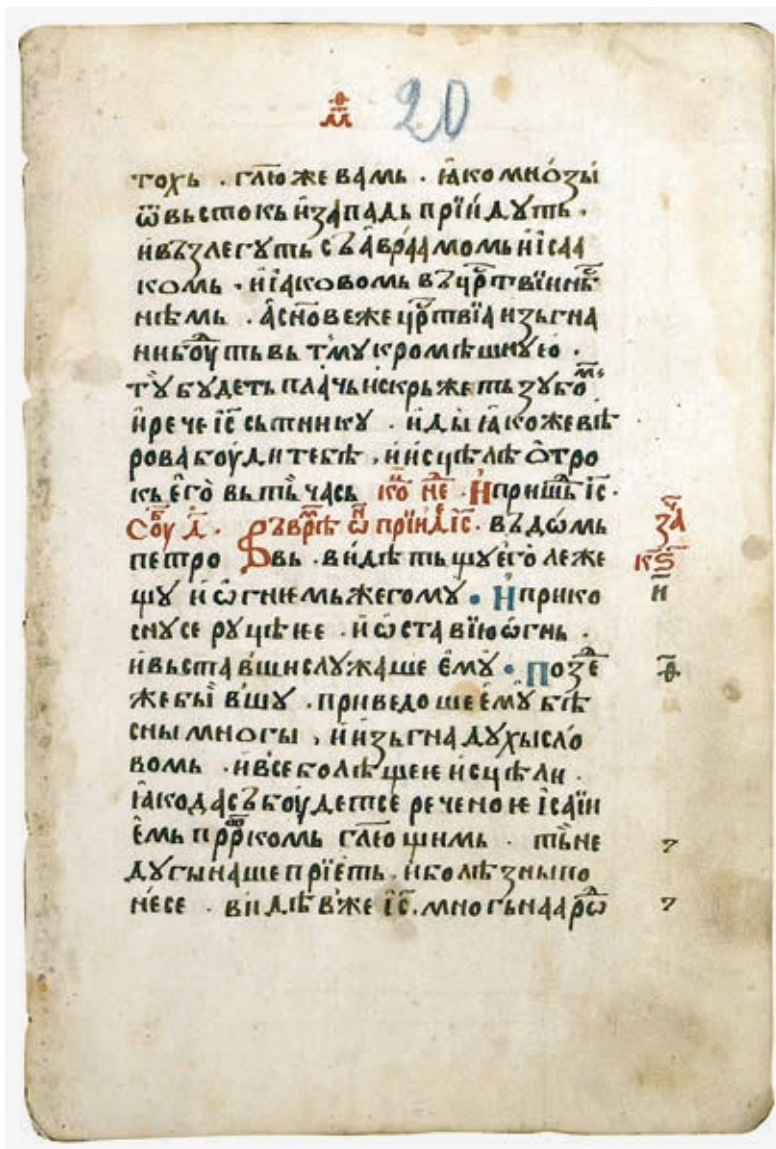
Сл. 29 Грачаничко четворојеванђеље, осма деценија XV века, манастир Грачаница
бр. 1, л. 164а

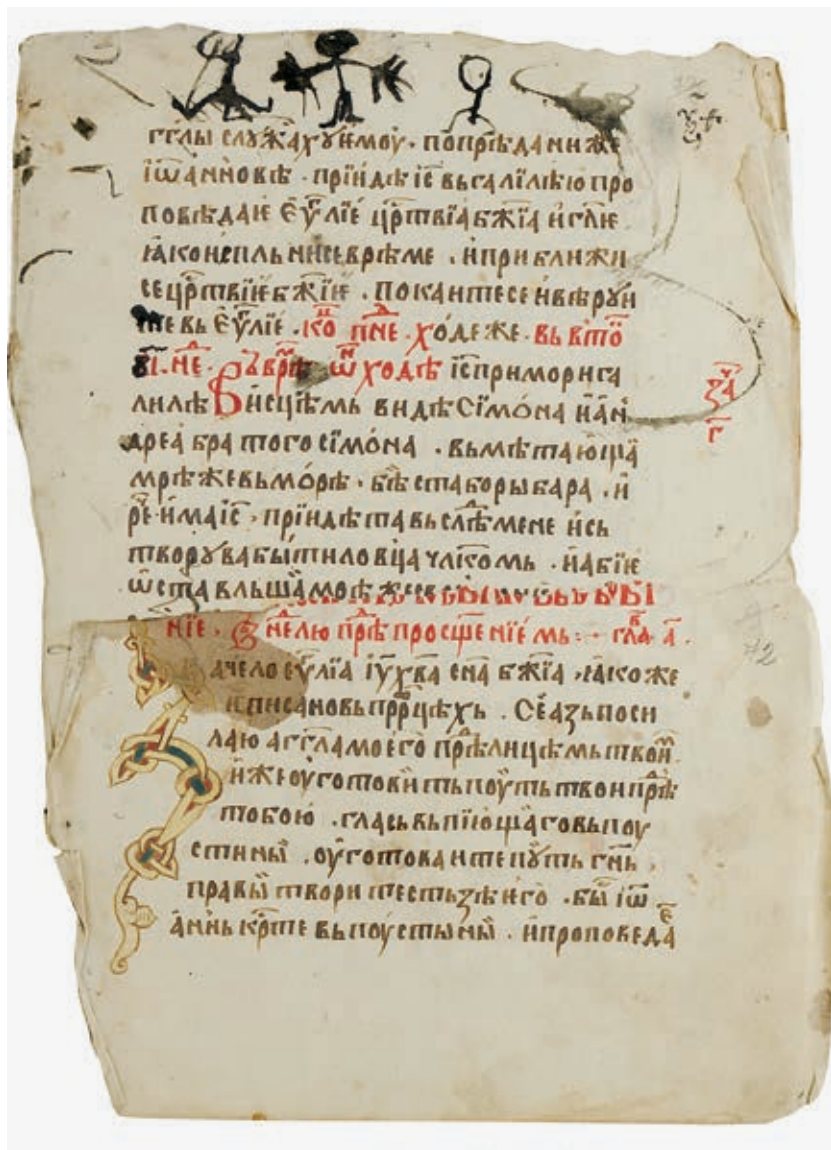

Сл. 30 Куманичко четворојеванђеље, крај XV века, Архив САНУ бр. 69, л. 174а

Сл. 31 Грачаничко четворојеванђеље, осма деценија XV века, манастир Грачаница
бр. 1, л. 9а

Сл. 35 Куманичко четворојеванђеље, крај XV века, Архив САНУ бр. 69, л. 4а

ЈЕДАН РУКОПИС ИЗ ЗБИРКЕ ДОКУМЕНАТА ЕПОХА ЦРНОЈЕВИЋА
НАРОДНОГ МУЗЕЈА ЦРНЕ ГОРЕ НА ЦЕТИЊУ

МИЛЕНА МАРТИНОВИЋ*

Айспиракџи: У раду ће бити описан један рукопис који је раније припадао Цетињском манастиру, а данас се чува у Народном музеју Црне Горе на Цетињу. Иако се налази у оквиру фонда архивске грађе назване *Епоха Црнојевића*, у њему се налазе преписи значајних докумената не само из времена владавине династије Црнојевића, него и за период до краја XVIII вијека. Рукопис је највероватније преписиван у доба митрополита Саве Петровића (1735–1781). У тексту ће посебна пажња бити посвећена периоду од 1482. године до краја XVII вијека. Рукопис садржи преписе докумената имовинско-правног карактера која се већином односе на баштину Цетињског манастира.

Кључне речи: хрисовуље, Црнојевићи, преписи докумената, баштина Цетињског манастира.

У Архивско-библиотечком одјељењу Народног музеја Црне Горе, на Цетињу, чува се једна рукописна књига која је смјештена у архивску грађу те припада збирци докумената под називом *Епоха Црнојевића*.¹ Рукопис је некада припадао Манастиру Рођења Пресвете Богородице на Цетињу (Цетињском манастиру).

Рукопис је свакако настао у вријеме митрополита Саве Петровића (1735–1782), а први га је запазио и укратко описао А. П. Ровински.² Овај рукопис, често називан Копијар докумената, или Тефтер, помиње се и у *Гласу Црнојорца* за 1887 годину.³ Повод за помињање овог рукописа био је допуна издању Миклошићеве брошуре *Die Serbischen Dinasten Crnojević*, штампане у Бечу 1886. године. Том приликом, у

* Милена Н. Мартиновић, Народни музеј Црне Горе на Цетињу, 65mmartinovic@gmail.com

¹ АБОНМЦГ/ЕЦ: А- II/8, бр. 1.

² Ровински 2001, 439.

³ *Глас Црнојорца* 1887, бр. 11.

Гласу Црногорца су из овог рукописа изложена два документа: први је скраћена верзија хрисовуље синова зетског господара Ивана Црнојевића, Ђурђа и Стефана, из 1495. године, која се односи на проширење граница земљишног посједа Цетињског манастира, а други документ из 1493. и односи се на уступање земље Ђурђа Црнојевића Шћепану Малонишићу, која је раније била у посједу Балочевића и Грудачевића.⁴ Коментаришући Миклошићево издање из 1886. године, непотписани аутор текста у *Гласу Црногорца* укратко је представио и кратак садржај овог рукописа. О рукопису се више није много писало, осим што је крајем XX вијека неке његове дјелове објавио Б. Шекуларац.⁵

Рукопис је писан на папиру, има 51 лист; димензије листова су 340 × 250 mm, са 30–34 реда на страници. Листови су обиљежени арапским бројевима у горњем десном углу. Некада су били повезани у свешнице и увезани у облику књижног блока, али су приликом конзервације растављени на појединачне листове. Лист обиљежен бројем 14 је прескочен, а лист 21 поновљен је два пута. Наиме, послје броја 21 налази се број 21а, који би по садржају текстова требао да дође испред броја 21. Преписи садрже по средини горње маргине римске бројеве који обиљежавају документа, од I до XIV. Рукопис је конзервиран у Народном музеју Црне Горе на Цетињу 1992. године.

Није познато ко је исписао овај рукопис, али се то свакако догодило у трећој четвртини XVIII вијека, у вријеме столовања митрополита Саве Петровића (1735–1782). На основу филигранолошке анализе хартије, рукопис може бити датиран у вријеме око 1770/71. године, јер идентификовани водени знаци (три луне и птица са контрамарком СТС) потичу управо из тог времена.⁶ Рукопис је највјероватније преписан у Цетињском манастиру.

Првих 20 листова исписано је лијепим калиграфским писмом; а на следећим листовима до краја, на којима су преписи докумената која

⁴ Глас Црногорца 1887, бр. 11.

⁵ Шекуларац је објавио преписе под редним бројевима I, III, IV, VII, без реконструкције текста: Шекуларац 1987, 195, 210–218, 237–240. Коментаришући преписе са дипломатичке стране, за препис бр. III Шекуларац је навео да га он први објављује у цјелини. Међутим, овај препис је скраћена верзија Витковићевог издања, за коју је Шекуларац навео да се односи на препис повеље бр. II: Шекуларац 1987, 199, 235–237.

⁶ Водени знаци на хартији су идентични са сл. 770А/ 1770, сл. 771А/ 1771: Велков, Андреев 1983, сл.770, 771.

се односе на период столовања митрополита Саве и Василија Петровића, рукопис је прилично неуједначен, немаран, а често и нечитак. Текст је исписан црквенословенским језиком и одговарајућом ортографијом.

Илуминација. Рукопис није илуминиран.

Повез. Повеза нема. Рукопис није повезан после рестаурације, већ је прилагођен облику који има архивска грађа.

Садржај. Рукопис садржи преписе 14 докумената који се претежно односе на имовину Цетињског манастира, и то од тренутка његовог оснивања 1485. године, па све до краја XVIII вијека. То су преписи означени римским бројем II, III, VIII, IX и X, XIII и XIV. Препис документа бр. I односи се на разграничење Ивана Црнојевића са Млечанима 1482. године. Препис документа V односи се на једну зетску пресуду из 1445. године, из времена деспота Ђурђа Бранковића. Преписи обиљежени бројевима III, VI и VII односе се на разграничења између неких посједника земље, у којима су пресуде доносили господари Црнојевићи. Препис под редним бројем XII односи се на препис (фалсификат) хрисовуље краља Стефана Првовјенчаног из 1210.⁷

Садржај овог рукописа је следећи:

На првом листу, 1а, налази се исписан садржај према поглављима исписаних текстова.

На листовима 2а–2б, под римским бројем I, налази се *Препис хрисовуље Ивана Црнојевића о разграничењу имања 1482. године*. У њему се наводе границе Манастира Св. Николе Врањинског и разграничење Ивана Црнојевића са Млечанима.

Оригинал није сачуван, а препис ове хрисовуље у проширеној варијанти ушао је у састав *Цетињског љетиописа (Хрисовуљ)*, који се налази у Цетињском манастиру.⁸ Текст хрисовуље објављиван је на више мјеста. Први га је објавио Сима Милутиновић Сарајлија.⁹ Текст хрисовуље је на два мјеста објавио Марко Драговић приликом издавања

⁷ У *Гласу Црногорца* се наводи да је овај документ написан у манастиру Милешеву и да се ради о фалсификату: *Глас Црногорца* 1887, бр. 11.

⁸ *Цетињски љетиопис* 1962, 32–37. Оригинални рукопис *Цетињског љетиописа (Хрисовуља)* писан је у периоду 1744–1756. године, а неки дјелови досежу и касније. Данас се рукопис чува у ризници Цетињског манастира, нема сигнатуру. Фототипско издање рукописа је за штампу, са коментарима, приредио Н. С. Мартиновић 1962. године: *Цетињски љетиопис* 1962.

⁹ Милутиновић 1835, 10–12.

текста *Цетиньској љеѣойиса*, односно *Крисовуља*.¹⁰ Касније је текст хрисовуље објавио и Д. Вуксан.¹¹

На листу 3а–5б, обиљежен римским бројем II, налази се *Преиис хрисовуље Ивана Црнојевића о оснивању Цетиньској манастира из 1485. године*.

Повеља (хрисовуља) сачувана је у двије варијанте: прва је краћа, исписана на пергаменту величине 900 × 470 mm; њен текст су објавили С. Милутиновић, Ф. Миклошић и П. А. Ровински.¹² Друга, проширена варијанта, сачувана је у *Цетиньском љеѣойису (Крисовуљу)*. Овдје се налази трећи препис хрисовуље, идентичан текстовима у издањима С. Милутиновића, Ф. Миклошића и П. А. Ровинског.

На листу 6а–8а се, под римским бројем III, налази *Преиис хрисовуље Стефана и Ђурђа Црнојевића из 1495. године*.

Проширену верзију ове хрисовуље објавио је Г. Витковић.¹³ Из записа који се налази на крају ове хрисовуље сазнајемо да је препис са оригинала настао 1720. године, благословом митрополита црногорско-приморског Данила Петровића Његоша, а да је затим са тога преписа настао примјерак преписан у Сентандреји, близу града Будима. Запис гласи: *Повелѣниѣмъ всексѣтѣишаго и блаженнѣишаго господина митрополита скендерскаго черногорскаго и приморскаго кѣро Данила преписахъ азъ грѣшнїи Георгїе Нѣгшъ ѡтѣ рѣсколи и свитка господина Гнѣргна и Стефана Чѣрноевнѣа ради да обрѣте се на многнхъ мѣстехъ да не би изгнѣбли кнїаго ради гоненїа бѣвшаго 1720 юліа 15.*

*Азъ смиренїи кромонахъ и дѣланїи Савва преписахъ сїю грамотѣ въ Сентандрїи постреженикѣ близѣ града Бѣднїа въ лѣто а.ѣ.н.д. (1754).*¹⁴

Препис хрисовуље дат је у скраћеном облику и у *Гласу Црнојорца*.¹⁵ Краће изводе овог преписа објавио је и Ровински.¹⁶

¹⁰ Драговић 1884, 269; Драговић 1885, 7–9.

¹¹ Вуксан 2007, 11–12 бр. описа IV.

¹² Милутиновић 1835, 4–9; Ровински 1993, 554–559; Miklosich 1858, 430–434.

¹³ Витковић 1874, 172–177, бр. описа 88. Запис је пренијет из Витковићевог текста: Витковић 1874, 177.

¹⁴ Запис се налази само код Витковића: Витковић 1874, 177. У рукопису који излажемо записа нема. Нема га ни код Ровинског, ни у издању *Гласа Црнојорца*, па можемо претпоставити да су њихова издања настала на основу преписа који се налази у нашем рукопису: Ровински 1993, 527; *Глас Црнојорца* 1887, бр. 11.

¹⁵ *Глас Црнојорца* 1887, бр. 11.

¹⁶ Ровински I 1993, 527.

На листу 9а–10б, под римским бројем IV, налази се *Прейис хрисовуље Ивана Црнојевића као судије између Бајца, Бјелоша и Очинића око њосједа из 1489. године*.

Препис ове хрисовуље налази се и у *Цетињском љетиопису* (Крисовуљу).¹⁷ Непотпуно издање текста ове хрисовуље први је објавио је М. Драговић.¹⁸

На листу 11а–11б, под римским бројем V, налази се препис једног судског документа из времена деспота Ђурђа Бранковића, *Зетска пресуда из 1445. године*.

Ову судску пресуду, дубоко укоријењену у Душановом законодавству, уз повлачење паралеле око доношења судских пресуда у средњовјековној Србији, анализирао је С. Божанић, у контексту имовинско-правних односа тога времена. У раду је обухватила тумачење судских одлука везаних за разграничења у Зети из периода владавине Црнојевића, чиме је обухватила одлуке везане за разграничења која се односе на преписе докумената из овог рукописа под бројевима VI и VII.¹⁹

Препис овог документа налазио се у рукописним књигама идентичног садржаја које су некада припадале Цетињском манастиру; једна је датирана између 1478–1482. године, а друга је преписана почетком XVIII вијека. Ова два рукописа су половином XIX вијека, посредством Вука Караџића, доспјеле у некадашњу Народну библиотеку у Београду, инв. бр. 597 и 605.²⁰

Рукописи са инв. бр. 597 и бр. 605 из Народне библиотеке у Београду су изгорели са осталим српским рукописима приликом бомбардовања Београда 6. априла 1941. године.

На листу 11б–12а, под римским бројем VI, налази се *Прейис прапица које утврђује Ђурађ Црнојевић између Чева Пјешиваца, Брежина и Ситанисалића из 1492*. Документ је објавио Ј. Томић, користећи се преписом из рукописа из Народне библиотеке у Београду под бројем 605.²¹

¹⁷ *Цетињски љетиопис* 1962, 37–39.

¹⁸ Драговић 1891, 17–19; Драговић 1884, бр. 44/265.

¹⁹ Божанић 2014, 55–71.

²⁰ Њихов кратак опис дао је Соловјев. Он је, како је написао, текст ове пресуде објавио из рукописа бр. 597: Соловјев 1931, 41–53. Љ. Стојановић није унио ова два рукописа у Каталог Народне библиотеке у Београду, тако да смо за њихове дјелимично објављене текстове упознати према издању А. Соловјева и Ј. Томића: Соловјев 1931, 41–53; Томић 1909, 13–20.

²¹ Томић 1909, 14.

На листовима 12а–13а, под римским бројем VII, налази се препис документа који се односи на акт *Ђурђе Црнојевић усѣуѣа Шћейану Малонишићу ранији њосјед Балочевѣића и Грудачевѣића из 1493.*²²

Овај препис је у нешто скраћеном и измијењеном облику, али са истом суштином текста, објавио Ј. Томић.²³ Објављен је и у *Гласу Црнојорца*.²⁴

На листовима 13а–13б, под римским бројем VIII, налази се препис документа *Мийројолић Ромил ѣресађује лозу око Цетињској манастира (1551. ѣодина)*. Овај препис објавио је Вуксан.²⁵

На листовима 13б–15б, под римским бројем IX, налази се документ у коме се помиње митрополит Венијамин, из 1582. године.

На листовима 16а–16б, под римским бројем X, налази се документ *Границе Цетињској манастира у Сињу*. Документ је објавио Вуксан.²⁶

На листовима 16а–20а, под римским бројем XI, налазе се преписи разних докумената насталих у периоду од 1586. до 1699. године. Има их укупно 24, а односе се на поклоне и завјештања приложника из околних села Цетиња (Очинићи, Угњи, Озринићи, Брчели–Црмица) и Будванског залеђа (Побори, Грбаљ, Махине) који су своју имовину дали манастиру. Документа су преписивана без неког хронолошког реда, многа нијесу ни датирана, а нека имају погрешно рашчитане године.²⁷ Она се односе на период столовања митрополита Рувима II

²² Година је погрешно израчуната код Томића. Ради се о години $\overline{\text{Ж. А.}}$, која одговара 7001, а то је 1493: Томић 1909, 16. У нашем рукопису је на л. 13а на крају написан датум: $\overline{\text{вѣ лѣто ѡт Рождѣства Хр(и)с(т)ова Ж.а. гнѣара Г. а.с.ч.в.}}$. Заправо, година је и ту погрешно израчуната.

²³ Томић је за своје издање користио текст из рукописа бр. 605 Народне библиотеке у Београду: Томић 1909, 16. Он је из поменутог рукописа преписао 6 докумената који се односе на имовинско-правне односе у Зети, односно Црној Гори, из времена владавине Црнојевића: Томић 1909, 13–16, 17–20.

²⁴ *Глас Црнојорца* 1887, бр. 11.

²⁵ Вуксан 2007, 67–68, бр. описа 1.

²⁶ Вуксан 2007, 68, бр. описа 2. Година 1561. у документу је погрешна, јер је у рукопису Цетињског манастира *Минеју са ѣролошким жиѣијима за айрил* (Цетиње 32) на предлисту запис оставио сам митрополит Рувим Његуш 1593. године, а то је уједно и први пут да се помиње његово име: Вуксан 1936, 203, бр. описа 32.

²⁷ У документу под редним бројем XI/18 пише како извјесни Радоња и Вучина Влатковић поклањају Манастиру Св. Госпође на Цетињу баштину и имања своје мајке, уз присуство 3 свједока при владици Пахомију, 1491. године: АБОНМЦГ/ЕЦ :А–II/8, бр. 1/X, бр. описа 18. У то вријеме, на митрополитској катедри могли су се

Бољевића (1673. година) и Висариона Бориловића Бајице (1687–1694). Један докуменат се односи на вријеме столовања митрополита Саве Очинића (1694–1697), а један на столовање митрополита Рувима I Његуша (1629).²⁸ Дио докумената је оштећен, те се текст не може прочитати.

На листу 21а, који се нашао међу преписима докумената означеним римским бројем XIII, налази се препис документа који већ постоји под римским бројем XII, односно фалсификат хрисовуље: *Стефан Првовјенчани њодиже цркву Св. Трифуна у іраду Коѣору...* (1210). Овај препис се налази и у *Цетињском љеѣойису (Крисовуљу)*.²⁹

На листовима 21б–30б, под римским бројем XIII, налази се 48 преписа разних докумената који се односе на приложнике из разних крајева Црне Горе који су своја имања поклањали Цетињском манастиру, као и на откупе земљишта за манастир.

Ова се докумената односе на период 1698–1773, тачније, на вријеме столовања митрополита Данила (1697–1735), Саве (1736–1781) и Василија Петровића Његоша (1751–1766).

Већину ових докумената хронолошки је сложио и објавио Д. Вуксан.³⁰

На листовима 31а–52а, под римским бројем XIV, налазе се преписи 62 документа који се односе на земљишне посједе и увећање баштине и манастирских имања путем поклона и куповином у вријеме столовања митрополита Саве Петровића под називом *Како саставихъ кнѣге ѿт свѣхъ баштинахъ цо самъ кѣпно и цѣѣ кто приложно цѣркви Цетинскојѣ ѣ метѣхъ Поборскѣи и цахинскѣи цѣ ѣ 8 ѣишковѣице и дрѣгы всѣ метѣхъ Поборскѣи 1752, 1736.*

Преписи ових докумената нијесу хронолошки сложени. Већина њих је објављена хронолошким редом код Д. Вуксана.³¹

Историјат. Рукопис је припадао Цетињском манастиру, са цијелом архивом која се односила на период столовања митрополита на Цетињској катедри, почев од краја XV до краја XIX вијека. Приликом

налазити митрополит Висарион или митрополит Вавила: Јанковић 1989, 32–37. Митрополит Пахомије познат је скоро 80 година касније, тачније, око 1578. године, када се помиње у једном документу око заштите риболова Комског и Цетињског манастира: Ђурђев 1951, 140–142; Вуксан 2007, 68, бр. описа 3.

²⁸ Вуксан 2007, 68, бр. описа 3.

²⁹ *Цетињски љеѣойис* 1962, 62–63.

³⁰ Вуксан 2007, 109–171.

³¹ Вуксан 2007, 111–172.

одласка некадашњег краља Николе 1916. године из земље, за вријеме Првог свјетског рата (1914–1918), ова архива, у којој се налазио рукопис, враћена је са пута према Италији и до 1926. је била закопана у дворишту краљевог двора.³² Исте године је у краљевом двору основан Државни музеј на Цетињу, у коме је ова архива смјештена, а самим тим и овај рукопис.

Литература. Ровински 2001, 439; *Глас Црногорца* 1887, бр. 11, бр. 12; Шекуларац 1887, 195, 210–218, 237–240.

*

Као што се може закључити, у средњем вијеку и касније уобичајена пракса била је преписивати и умножавати документа која су се сматрала веома важним, јер се зна да је многа писана грађа у вихору ратних разарања неповратно нестајала или била отуђивана. Потреба за умножавањем је тим прије била оправдана. Један од тих примјерака – копија је и овај рукопис. Данас ови преписи могу да послуже у расвјетљавању неких историјских прилика и дешавања на овим просторима, уколико су оригинали као првостепени извори неповратно изгубљени.

У овом тексту објављујемо неке дјелове рукописа који се односе на период од 1482. године до краја XVII вијека.

Хрисовољ I³³

Л. 2а. Милостию Божию прилѣгн се при(ти днѣ) Иванъ Черновиѣ въ мѣсто Цернн(цѣ) прво бывши са мною Тома Зет(цкѣи) воевода и ѿтъ двора нашега Пърѣкъ воевода и вонвода Бѣкъ (воевода и кефалиа Никола и ѿтъ придво)раць монахъ Лазаръ и Стеван (и поискахъ границе) св(ѣт(а)го) Николе Бранинскаго, и (обретохъ все по ниденъ непоменѣте) како пишѣ Ръсоволи сербьскихъ светихъ Царен кон св гдѣ цю записали и

³² *Имовина династије Пејровић Њеџиш* 2012, 220–245.

³³ Текст је реконструисан према издању С. Милутиновића Сарајлије: Милутиновић Сарајлија 1835, 9–12. Дјелови текста који недостају налазе се у угластим, а разријешене скраћенице у полукружним заградама. Ово се односи на цјелокупно изложеноу грађу. Текст је дословно пренесен, служећи се великим и малим словима онако како их је преписивач текста унио у изворник. У свим изложеним текстовима ријечи: господин, црква, манастир, архијереј, апостол, епископ, митрополит су писане великим словом па смо их тако и пренијели.

Іа Николо Іакововиѣ (властел)ниѣ которски бивши посланъ отъ властелъ ко-
торске Г(оспод)ниѣ ѡзможномъ Иванъ Црноєвиѣхъ поради овнєхъ Границахъ и шниѣ
тѣдненє быхъ и подписахъ свономъ рѣкомъ за сведочанство. Мнъ Биценцо Францєшк-
овиѣ бивши таде зъ Г(осподи)номъ Иваномъ послать отъ властелахъ подписємъ свономъ
рѣкомъ за внерѣ. Мнъ Гашпаръ и кавалеръ посланъ отъ Г(осподи)на Алявиза Лоньга
ѡзможного кнеза Г(осподи)нѣ Иванѣ ради овнєхъ Границахъ и подписємъ рѣ(комъ
свономъ) за внерѣ. Мнъ Стеванъ Николєтовиѣ отъ Бѣдѣ посланъ (отъ г(оспо)д(и)на
Алоїза) Лоннга Кнеза отъ Бѣдѣ ѡзможномъ Г(осподи)нѣ Иванѣ поради Границахъ
тѣднє ходєѣи подписємъ рѣкомъ за внерѣ како сѣю границє (став)или и ѡтвєрднѣи тко
подѣри више рєчєнє Границє (бѣ сє нашао) или Г(оспо)д(и)на Иванѣ (кон) чоекѣ да га
правда церквѣ смѣрѣхъ ѡсудѣи. Іа Никола Гркѣ въ лето ̅7̅ ̅ϥ̅ ̅ϥ̅: то естѣ отъ сотворєннѣ
мира 6990: и отъ Рождєства Христова 1482.

Л. 3а. Возлюбленна Братіе ношъ въспе, ꙗ днь приближи се ѿтврѣсьмъ) ѿт твои дѣла
темна явиш се чѣда свѣ(тоу и оуслишишъ ч)то то глаголюща глаголет се слово Божіе
вѣзмртное къ ч(олов)коумъ.) (Придите къ мнѣ вси трѣждѹщи се и обременѣнны

95

и азъ по^акою вы. И паки творен чистотѣ юже хвалитѣ рекы. <бл>а^аженыи чистѣи
 сердцемъ тако тѣи Бога узрѣть. Тѣмъ же и азъ грѣх^х(шъ)ни смиренны недостинныи рабъ
 Христовъ нареши се Иванъ Црнови^и(къ). Попыщеніемъ божиемъ заради согрѣшеніи мо-
 ихъ изыг^г(нану) ми бывшъ оутъ моего отечества Изыдана^альскии^и <царемъ со>у^улатано-
 мъ Мехмедомъ, иже многа Царствіа прие и м^и(ногѣе) Царе повѣды и никтоже емъ
 свпротивити се възможе.<и при>дшешу ми въ страны Италіе обрѣтохъ прѣздни <храмъ>
 прѣчестіе владичице наше Богородице близъ градъ <а> г^г(лаго)лемого ІѦкина глаголемъ
 Делорета и въ немъ <видѣхъ неръ>котвореныи Обрѣзъ преславниіи Матере Бога <наше-
 го>, иже многа чюдеса и знаменіа сѣтвараетъ еже и <отъи>ма нашии^и видѣхомъ. И
 падохъ ницѣ на землю прѣдъ тое <страшныи> образомъ. И подмолюхъ се оное милосерди
 и обрѣти <мое> въсесърдно въздахъ тою благоутробію. Яще ѹм^и(илосердитъ се) на мене
 недостоннаго раба своего

Л. 3б. и <взвратитъ мѣ въ землю> отечествіа моего, да потышъ се церковь створи-
 ти въ чѣстное имя юе). Тѣмъ же по своелъ челоуѣколюбію милостиивамъ <вые милости>
 оуа моего и прошеніе мое исполни. И азъ <потщюу се> и вседоушнии срѣчне обѣти мое
 исполнити еинкоже <ми бысть възможно>. И создахъ храмъ на мѣстѣ глаголемомъ
 <Цетине>. Въ славу и въ хвалоу тое госпоже Матере Божіе въ имя рожда^а(ства). <И
 монастырь при нѣи> сѣтворихъ во ѹпокоеніе мнѣхъ, <еже> и митрополіа Зетска на-
 рекохомъ, аще бѣдетъ <оугодно милоствѣе> господни. И приложихъ тоне прѣчестномъ
 храмѣ еинкомъ <ми бысть въз>можно съ договореніемъ подрѣжнѣи моего и Синова
 мнѣхъ. Нанпрво приложихъ поль винограда моего на добро кої самъ <та> насадилъ
 трѣдомъ мнѣмъ да се дае вина готова половина церкви, оутъ сваке лѣтина. И еше
 приложихъ що годѣ сѣ нмалѣи Остонки Ратко съ братомъ и съ Синовнѣи донне добро
 или є земля или є лозѣ или гора или вода свеколинко та ниин дадохъ замѣноушнихъ
 добромъ волѣомъ на за<чироу> землю за землю, а лозъ за лозъ и дѣбъ за дѣбъ 8 вѣкъ и
 <8 баштинъ>. И еше нмѣ даровахъ оутъ вѣкѣ еднѣ воденицѣ мою 8 Ободѣ кою їе прѣмѣ
 воденици Коиске Церкви да бѣдетъ благословеніе за мѣны. И що їе было коу^икне землѣ
 Остонкѣ тон рекомѣ да сѣ стѣпови Церковне. Я аще кмѣщина тѣ<ден> да се населе
 кмѣте Церковне. И еше приложихъ стрѣ<гаре> све по мѣгы мѣтохомъ нѣхъ да стоє онде
 кмѣтѣ <црковны> кої те работати Церкви. И такон ѣчинисмо за кмѣти кон се населе
 на Церковне баштинѣ все на добро, да ни еднѣи данка Госпоцкаго не даю никомѣ ни
 да ни є волно тко заповѣдати на работѣ чиню тѣнию церква на свою работѣ.а они да
 сѣ совершенныи работници

Л. 4а. Церковни.И еше да даю церквы свака кѣѣа по <г. крѣе вина> полява. И
 по <а. старъ пшенице, а дрѣгы старъ глотинѣ сока. И еше приложихъ планинѣ нашѣ
 баштинскѣ Лов<кенъ> що год се землѣ работниѣхъ свеколинко али є драго црк<вы> да
 сама работа, или дає на дохотке. И кто год се <бы> на доходакъ ѡсѣио житѣ да дає
 Церкви четвѣрт<ѣтиноу>, и да га свакии свои доходакъ преда житѣ готоу ѹ мѣн<а>стирь.

И да нитко не сѣје безъ впроса Церковнаго оца, <архїереа, зъ братномъ>. И такођеръ на ты начинъ <приложихъ дохотке ѿт горниѣга> пола на Цетинѣ што је год наше мегіе <по старнєхъ> сказнєхъ и по белєзнєхъ кон сѣ поставиени .<Тко сѣ да дає> Церкви четвртъ. И да нико не работна безъ впрошенїа Церковнаго Ѡца Архїереа зъ братномъ. Тко ли бы безъ впроса Церковнаго сѣао нареѣние землѣ церковниѣ на Ловтенъ и на Цетиню да мѣ трѣдъ заладѣ. И тако є <бю законъ> вьсакомъ кто је сѣао на Ловтенъ на Цетинѣ <докле смо> ли и за себѣ дрѣжалн, давано є третна дохотка. А сада то и вѣинисмо да се дає Церкви четвѣрта да га вьсакъ доноси <самъ> в Монастирь. И еше приложихъ єдноу воденицѣ <мою> на вѣла. И еше приложихъ стоупъ землѣ <на Горнѣ> добро кон мѣ є заложно Гюргъ Мрькшинкѣ, а за ѿ. <перперъ> на залогъ, а коли ю вѣможе ѿткупити Гюргъ Мрькшинкѣ, <за себѣ> а за никога ни закога, да да Церкви ѿ. перперъ, а землю вѣме за себѣ. Ако ли бы хотїо да ю Церкви ѿткупн, а другомъ да є прода, да нѣсть волнѣ ѿткупити. <И еше приложихъ дрѣвн стѣпъ землѣ на <Ивѣлано кон ли заложн Острога> Радосавникъ и Гюргъ Мрькшинкѣ за ѿ.<перпер ако ли былъ могаы>

Л. 4б. ѿткупити самн за себѣ а землю да вѣмѣ за себѣ. Ако ли бы <хотѣли> да ю Церкви ѿткупє а другомъ продаде да несѣ волни <ѿткупити је>. И ѿкан ѿба стѣпа землє када сѣ мене заложилн <и та нм дао готоке дннаре> мое свѣдоуѣе свѣдн цѣтнѣлиниани <и вѣдн кмѣтн> добрьсѣїемъ. И еше приложихъ ѿт царн<не> наше которскє <ѿ. перпер> да се даю церкви вѣ<вьсакъ> годинъ на рождѣство прѣчистє. И еше приложихъ ѿт <солнѣ> нашнєхъ. И кѣбѣ солѣ дєбєлїєхъ да се даю <вьсакъ> годинъ> Церкви. <И еше приложихъ ѿт> дрѣва моего кое вѣиннѣхъ што годїє доѣ на тои днѣ ѿт мога два дѣла ѿт дрѣва ѿт вьсега да се дає Церкви десєтѣ. И еше приложихъ ѿт доубѣраке <кою> нскастрисмо на Цетиню како ходи пѣтѣ ѿт Цетинѣ вѣ Вѣтѣлци деснѣ странѣ ѿт Гннова вѣда до наше мѣѣ да <да нитко> ница не смнє тѣкнѣутн лихѣ цѣ<ръ>ква. И еше приложихъ <дрѣва на>шна закона ѿ рождѣствѣ Христовѣ кога донєсє вѣѣлианє и ѿуглианє. Свака кѣѣ по ѿ вѣѣиєна <И тои> вьсєгда да пред<аю> в Монастирь. Еше приложихъ на Цѣтиню колатѣ землє прѣдѣ <цѣрквомъ> ѿт потока како тєчє поток в понорѣ. И до пѣта <кон гредє> кѣ дворя нека є Церкви за кипѣрїє. И ѿкон што сѣдо при<ложилн> вьсємъ чѣстномъ храмъ Прѣчѣистѣе нисмо што комъ сн<лодъ> замєнѣли нн ѿтѣзєли што несѣмъ ѣа комъ даѣо нн ро<дїтєлнє> мон. И еше што є нмѣла Цѣрковь Комска и Горница <коє сѣ ѿбѣ цѣрквє> сѣградилн наши родитєлї. Вѣ нмѣ Прѣсѣктнє. И пакн соу запѣстѣлы сѣдомъ кожїєдѣ и тон свѣ<коликѣ> вьсємъ чѣстномъ храмъ прєсѣвѣтѣе вл<адн>и<ни>цє наше в<огороди>цє на Цетинѣ нн сѣ кмѣтїє нн землѣ

Л. 5а. нн виногради нн воденицє нн дохотци ѿт царнє нн ѿт солѣ нн ѿт рыбє. А снѣ Цѣрковѣ памѣтѣ да творн ктиторомъ када нм єст нсходнѣн дѣнѣ. И да хранѣ два нн трн калѣѣѣѣ кон правило вѣдрѣє ѿу цѣрквѣ Прѣ<чистнє> ѿу Комѣу. А коли бн сѣ када Г<оспо>дѣ Б<ог>ѣѣу мнѣлосрдїѣѣ ѣго Мати да сѣ онєн Цѣрквѣ ѿпет настѣдє и поновє ѿу смнренїю како є прѣѣдє было. Да єстѣ <вольна цѣрква> вьсѣака своє кѣ

себѣ оузети. Но От(ъ)ць Архїерен хот овне Церкви или кто бѣде старѣи да вѣсѣмь тѣмь
 облада и да ѣ вѣсе под ове Церкви заповѣдь. И еше такон вчинисмо съ священниѣи Оци
 Архїерен и съ Преосвещеннѣи Митрополантомъ Зетцкиѣмъ кѣр Висаріономъ и съ Епископо-
 мь кѣр Вавиломъ и з братномъ вѣсномъ. Да бѣде вѣсегда овде з монастырѣ Прѣчистїе
 общежитїе или мало илию или много. И да <ни еданѣ> братѣ нїе волнѣ себѣ ниша
 стежати ни у свое келїю держати то чню све обще, како є законъ по вѣсоуду въ све-
 тыхъ и божественныхъ Монастирѣхъ где соу <общежитїа>. Тко ли се обрѣте потыщав
 се разрешити общежитїе и прѣстѣпникъ общаго житїа законъ <своимъ> хотенїемъ
 таковаго да сокрѣши м(ило)сти б(о)ж(н)їа и дв(шею) и тѣломъ. И да приимѣ педепїю
 и изгнанїе хот <мон>астира како престѣпникъ божїи и злобникъ. <Тѣмже> молю се
 твоемъ м(ило)сти прѣчистаѣ вл(а)д(н)ице <богородн>телице оупованїе въ сѣмь концемъ
 земли <рождѣшїа> творца и б(о)га моего еже хот вѣка <вѣаенна таина, н> а(н)г(е)ломъ
 нескѣдому. Приимѣ сїе малое приношенїе <мое> въ даръ себѣ іакоже с(н)нѣ твои и б(о)гъ
 нашъ <двѣ цете> оное оубогиѣ вдовице. И покры мѣ кровомъ м(ило)ср(д)їа твоего и бѣди
 ми помощница въ днь <страшнаго сѣдншта>

Л. 58. И по целѣ егоже изволихъ б(о)гъ господовати землею <сею или> сьнѣ
 или внякъ или инѣ тко годѣ сѣдомъ <б(о)ж(н)їемъ о много племене> или хот много
 езика, того вѣсе сдѣлѣхъ съ смирениемъ молимо и заклїнамо. Сѣмъ на(шѣмъ) выше-
 писаномъ приложенїю и законенїю и <оутвѣрженїю непрѣложна и непрѣтворенноу>
 быти въ вѣки сїемъ <ч(ъ)стномъ> храмѣ преславнїе М(а)т(е)ре б(о)га нашего. Іакоже и
 азъ б(о)ж(а)нств(ъ)ниимъ церквамъ и ничтоже не възехъ ни потѣворихъ но патѣ елико
 възмогахъ приложихъ и потѣврдихъ. Кога ли нахъи злобѣ сѣятель и сѣперникъ нашъ
 дїаволь нешо оузети или потворити хот сего нади вьше писанаго. Таковыи да естѣ
 проклетѣ хот крѣпкїе Деснице Б(ла)д(н)кы нашего творца неку и земли и хот сыни
 честнаго и животворящаго Креста; И отъ дванаестѣ Апостолѣ верховникъ и седамде-
 сѣть протїихъ и хот триста и осамнаестѣ св(е)тыхъ От(ъ)ць ниже въ Никїен. И хот всѣхъ
 свѣтихъ или хот вѣка б(о)гъ вгождѣшїихъ И да ѣ подобенъ Іоудѣ предателю и оннемъ
 рекшимъ възми, възми, распни его кровь его на насъ и на чѣдахъ нашихъ и прѣчистаѣ
 м(ило)сти б(о)ж(н)їа сѣперница да му бѣде на страшномъ и нелицемѣрномъ сѣдѣ. Бѣ
 лѣто 67: Писа се М(ѣ)с(е)ца Генварїа, дѣ день з рѣце. <Сего ради> и подписю и печатѣ
 нашъ обикнѣ поставля въ <свѣднїе> вѣсѣмь.

<Бѣ> Хрис(т)а б(о)га Б(лаго)вѣрнѣи и б(о)гохранимїи Г(оспо)дарѣ Зетскїи <Иван>
 Църноевникъ.

III³⁵

Л. ба. Ђъ слава нже вънеразделимен Тронци славиомаъ (от ангель са небеса и на земли отъ человекъ хвалиомаъ) Царъ царствующиъ и господъ господствующиъ всѣмъ Божѣ и Г(оспо)дѣ Ѳ(т)цѣ и С(ъ)нѣ и св(ѣ)т(о)мъ Д(ъ)хъ равно престоломаъ. Во хвала прѣтнстѣ пребл(а)гословение пр(н)сно Дѣви Марїи матери его, въ молбѣ всехъ светихъ добре подвижнихъ се и давшихъ се мнлостивнѣю и насъ наставшихъ споминиатъ (кон)чинѣ съ надеждою воскресѣнїа проваждати и оутврждати (вѣсакниъ) равнлсловїемъ излншнненшѣнїе слншати изредѣишаго свд(нїа земалскниъ) Тѣрѣа Црноевика рекшаго отъ свонхъ встѣ словесе Б(о)ж(нїа). Не на лице) зреще свднте свдїе землѣци на праведно свднте за не свд (Божїи) естѣ. Тѣмже слншавше словеса вастъ любезни и слатки мої Ісусе) Мѣи г(оспо)д(н)нѣ Тѣрѣа и братъ мои Стефанъ тебе свдїю (нмѣше жадышахъ)? насъ страхолюбїа исполньнена свше потцехомъ се праведне възискающе же предъ нами мѣръ же и праведни мѣтѣхъ помеждѣ катѣни, сели же и заканнающе комыждо свое искати; монастыремъ же и намъ свщелъ господств(юще)мъ въ) земли ки оуказахомъ еже отавѣно нмами отъ про(ч)нихъ села с заселци) и виноградїе и воденице нмѣе и холмѣ (сїе нзвѣстнхомъ) во еже по свдѣ Божїю господствующемъ ино (ъ по пасъ землїю) сести възискующи наша приѣти не отѣти (комъ отъ нмѣщихъ) своа емъ. И вреднхомъ на конждо стране и

Л. бб. (искомихъ боляръ кд. стране тое мѣже вернїе и вѣсакомъ прїятелъ донесѣнїе и (нзвѣщенїе отъ родителен) прїѣдшихъ (отъ предрѣченнѣхъ мѣстахъ правинахъ) снми (послахомъ) единого отъ боларовъ нашихъ и отъ (двор нашего) и ннхъ олачнхомъ со всакниъ оутврждѣнїемъ клет(авниъ) на Б(о)га слова нмѣе во еже не по любви ни мазни дѣла са (дѣлати) то на вѣсе (ча)тола двадесетїмъ, са заклетвою и нз(вѣстнхомъ) прѣщихъ се правини и нзверѣтохомъ първею (первенствующїи) въ женахъ Б(о)городици Црногорцен,? иже ест на Цетиню мѣе и прав(нне) и винограде и воденице и дохотке отъ царинѣ нашихъ и о кораблїи и просто рѣци владичевскїи довити и церковни. Нанпърво на Доне Добро отъ вѣлѣга винограда половина да нма церква готово и що замени г(оспо)д(н)н Иванъ 8 Ратка Ѳстонѣа о тога нмѣ пресветои Фекли иѣ кваратъ седѣбе пшеничнѣ, и под кѣнише Ратка Ѳстонѣа Б: кваратъ седѣбе пшеничнѣ ; и що замени г(оспо)д(н)н Иванъ 8 Драговиѣ старъ седѣбе пшеничнѣ, и около се землїе пѣча двѣраве и 8 Кошѣи до а:старъ и четвѣртаникъ седѣбе ржанѣ и на чѣмъ є (Ратко седно) мѣкомъ лозыѣа када є раѣало нанвѣе. Нѣ крѣбал (и нанмла)нѣ л. крѣбалъ внше зграде Ратковѣ колатъ двѣраве в.: клѣтцине Ратковѣ на конѣхъ сѣди Никола Ковачъ (в)укота Кривокоѣа окомъ клѣта церковна и стѣрѣгари (клѣти

³⁵ Текст је реконструисан на основу Витковићевога издања: Витковић 1874, 172–177, бр. описа 88.

църковни) с бащинади и на Ъбланоуѣ. Ъ: кабалъ їедне пше(ни)чнѣ и на Горње Добро. Ъ: кабла седбе пше(ни)чнѣ, и подѣ (пл)очомѣ великомѣ винограду и више села надѣ виноградомѣ (врѣ)да и горѣ по меѣхѣ како се совде имене. Нанпрво (нан)виши врѣхѣ Добрышникѣ и отоле у Тесно ждрѣло ста(варт)ника) в границѣ, и отоле веньцелѣ в врѣхѣ Дебелого, и отоле в врѣхѣ Дебелого в (гра)ницѣ на дно Рѣтина до(л)ца и отоле на западѣ в грани(цѣ) Милода на Кловѣтара кѣке, и отоле у границу под (водо)мѣ кога се зове Грмѣ, више Никшинѣ кѣке, и отле у (гра)ницѣ на плоче кодѣ Каменниѣ више кѣке Николе Сѣ(панови)ѣ и отоле в дно Лѣалька, у границѣ в дебелѣ плоче

Л. 7а. а отоле в дно Милога Зелѣа, и отоле опетѣ на(нан)виши) врѣхѣ Добрышника. И Рада Прибесалиѣа и сѣ де(та)мѣ и сѣ бащ(ин)ѣ и Радною Марковиѣа и сѣ кецо(мѣ) и з бащиномѣ, дно брѣда (и горе под) Лѣпоглавомѣ. Тома нѣа в границѣ в врѣхѣ Ъвинѣ и отоле (над Лѣубовѣ) в границѣ и отоле подѣ Ковачекѣ до в (крстѣ) в границу (и отолень) в границѣ кѣда идешѣ вправѣ в горѣ пѣтелѣ о деснѣ (пѣта на) вишѣ и отоле више Ковачека дола в (велики ка)мѣ в границѣ и отоле више Дабкова дола в границѣ и отоле (више Кровшина) дола в границѣ кога є в Ободинѣ и отоле више станицѣ на верѣхѣ Голѣ главе в границѣ, и отоле в Дебелѣ плоче в границѣ и отоле у ждрѣло надѣ Кашниемѣ доломѣ, право погледавѣши кѣ велѣмѣ врѣхѣ, кон є више Травнога дола. И от тога ждрѣла в Белѣ врѣхѣ више Травнога дола. И отоле ске опхрѣватнелѣ в Кожѣн хрѣбатѣ; и отоле в Ждрѣоце в Бѣчѣе, в Гѣванѣ при Пѣпу. И отоле у Бѣчѣки брѣгѣ на ка)мѣ в границѣ чинѣ от юга и отоле по хр(ѣ)тиемѣ) в Дебелѣ ка)мѣ више Гѣртавца. И отоле в нанвиши врѣхѣ К(аш)вѣи)ѣа брѣда. И отоле више Лѣпоглава поврѣхѣ гомилниѣ на врѣхѣ Поповиѣхѣ лѣзинѣ; и отоле у кршѣ више Брановиѣхѣ (станѣ) и в Пропасно на Брановѣ странѣ. И отоле подно брѣда(грѣ)даю)ѣи оу) поле опетѣ в границу на врѣхѣ Ровинахѣ, у тезнѣхѣ є границѣ Лѣпоглавѣ. Горнѣ Добѣрски цо би рало зашто би (ди)елѣн сѣ полемѣ не нѣмѣ га не вѣзѣше) на днелѣ иное все църковно. И в приморнѣ ма д: винограду по раздѣленѣхѣ от (ста)рога и еданѣ вѣтао воденичнѣ на Ситници и на врѣла (еданѣ) вѣтао воденичнѣ. И дрѣва божѣиѣа закона цо (намѣ У)гнѣани) и Бѣрѣлиани ношахѣ. И дебелѣе десетѣ ка)бал (со)лѣ отѣ) солилѣ нашѣхѣ свѣахѣ годинѣ. И двѣровѣ идѣ(ѣи) к Равнои главици зове Бртнѣлка. О деснѣ странѣ (пѣта) до Ъинова брѣда до меѣе арбанашке и до врѣхѣ (брѣда) како се на полѣ цѣтинско погледа. И в (дно Битнѣе) вѣлицѣе и Гориннѣе полѣ Цѣтинѣ по стариѣхѣ ска(з)аниѣхѣ кон се овдѣ именуѣу)

Л. 7б. Нанпрво в границѣ о пѣта кон слази от Бѣ(ти)нѣе вѣлицѣе преко поля право кѣднѣ сѣ мромори) вкопани и (гра)ницѣ на (срѣдѣ) поля в каменѣ меѣхѣ; нде отоле право в Бѣ(гн)ицѣе) границѣ не домакнѣвши Ънѣдрѣна. И отоле скренѣвши опет (подѣ дно) брѣда краемѣ поля поврѣхѣ кѣрша Заоуглинѣскога при потоку. И отоле право потокомѣ днѣо Блашкѣ църкѣ подѣ брѣдомѣ, в понорѣ и отоле краемѣ поля опетѣ в границѣ кодѣ пѣта Битнѣе вѣлицѣе и тко сиѣ то полѣ да носи житѣ готовѣо в монастирѣ. Ако ли би ко снѣао безѣ впросѣа и благословеннѣа църковнаго престатѣла да

що си и прѣво прииди и държао то и садъ дрѣжиш. И ѿ Г(оспо)д(а)рѣ Иванъ чѣвшѣ ѿ стране едне, и дрѣге рѣти; не рекохомъ нмѣ кд. властелѣ ѿ Црне Горе да поѣхъ да обнаѣхъ Б(о)г(о)мъ и дѣшамъ скондѣ. Имена властеломъ, ѿт Нѣгүшъ, кнезъ Ялѣ-
жа Божидаревикъ, Степанъ Петковикъ, братъ мѣхъ Бѣкосавъ, Радованъ Пүношевикъ, Давишинъ Добрѣвикъ, Милое Живковикъ, Радонѣ Р(адн)ѣвикъ, Давишинъ Брани-
ковикъ, братъ мѣхъ Милое, Радикъ (Ялѣкѣ) Бүкашинъ Добрѣвикъ, Гүргъ Божн-
даровикъ ѿт Цеканна, Степанъ Николанъ, Бѣкъ Пиперовикъ, ѿт Горе Бѣкъ, Степан
Добрневикъ, Степанъ Милосаланъ, ѿт Фекланъ, П(е)тко, Радосаланъ, Лепое Остонъ
Гүргъ Милоевикъ Боровѣвикъ, ѿт Хгънъ Радикъ Остонъ, Радосавъ Б(о)госаланъ,
Радосавъ Калвгеровикъ, Никола Павловикъ. И овызи выше (реченнхъ) кд. властелѣ,
поѣше и обѣдоше сали сконди ногамѣ ѿ изобретоше старѣ мѣхъ Бѣлошевика: на(нпрво)
пчтинѣ ѿт Быгнинѣа вправъ ѿ Црѣ(м)ѣхъ и ѿ (Неноевѣ) крѣстѣ ѿт Неноевѣ крѣста

Л. 98. свпротикъ Бѣрѣ, и ѿтоле ѿ Брѣхъ и ѿтоле ѿ Високѣхъ главницѣхъ надъ Ма-
кернинѣхъ кѣнищѣ, и то те главницѣ вправъ рѣтомъ (клатѣ) нынѣ (кадн) и ѿтоле на лѣво
ѿ Рожѣцѣ. И на томѣ изнадѣш(шашѣ) и за(а)клѣше се свеколци кд. властелѣ, Богомъ и
дѣшамъ скондѣ (ере) е то (перва) права стара мѣхъ Бѣлошевика. И ѿ Г(оспо)д(а)рѣ Иванъ
Църноевикъ изнадѣшѣи за право ере то Бѣлошевику нѣе зѣто ни по конон сгрѣхѣ
Г(оспо)д(а)кон, него мѣхъ е было по неакости (нѣговон) оүзето и притиснѣто ѿ то вѣеме.
Зѣхъ и подадохъ Бѣлошевику башинѣхъ нѣговѣ баштинскѣ, да нмѣ е ѿ вѣтинѣхъ ба-
шинѣхъ и нмѣ и по нѣхъ дѣцы, и знѣчетомъ нѣхъ; и то да нмѣ не бѣде никада
потворено. И томѣ бы приставъ Бѣкъ синъ Николе Штилановиѣхъ и предъ нмѣхъ се
властелѣ заклѣше и границѣ по с(а)казнѣхъ зѣкоше. И такоѣере сѣпрѣше се преда лномъ
Г(оспо)д(а)ромъ Иваномъ, Бѣлошевикъ с(а)чиникѣмъ о мѣхъ папрацкон, и козѣнскон,
и такоѣеръ нарѣкохъ нмѣ кд. властелѣ ѿт Църне Горе, да обнаѣхъ Б(о)гомъ и дѣшамъ
скондѣ. Имена властеломъ ѿт Цекалнѣа, Радитъ Рашковитъ, Раделѣ Мүрвевикъ,
Стефанъ Николанъ Бүкъ Миперовикъ; ѿт Цетина кнезъ Степанъ Неноевикъ, Бѣкота
Озрихникъ, Ратко Боровина, Сергъ Богоевикъ; ѿт Нѣгүшъ, Степанъ Петковикъ брат
мѣхъ Бѣкосавъ, Милое Живковикъ Бѣкѣацъ Пүношевикъ. ѿт Поборъ, Поборъ Осто(он)ъ
Петръ Поворовикъ, Никола Радалѣвикъ Радикъ Добр(евн)къ; ѿт Бранкъ: Радитъ
Бранкъ, Радитъ Ратковикъ, Лека Хг(е)шникъ, Бѣтко Калоевикъ; ѿт Хгънъ: Радн-
нъ Остонъ, Радосавъ (Ка)логѣровикъ, Радосавъ Богосавлевикъ, Никола Павковикъ
(и об)ѣ кд. реченнхъ властелѣ, поѣше и обнаѣше мѣхъ па(пратцкѣ)хъ и козѣнскѣхъ ере
е то права мѣхъ Бѣлошевика (и на(нпрво) потѣ)выши о Гропѣзе ѿт Дѣвокога дола гдѣ
се састае мѣхъ (господцка)хъ и Очинникѣа и Бѣлошка. И ѿтоле ѿ лѣхъ ѿ главницѣхъ выше
(Братнѣина) кѣништа и ѿтоле на срѣднѣхъ на врѣхъ Желандѣга (ѿ лѣхъ) ѿтоле ѿ срѣднѣхъ
врѣхъ Осмогѣрка. И на томѣ погоднѣше и

Л. 108. заклѣше се на(нпрво) кд. Бѣлошевикъ съ женами кд. нѣхъ и за нмѣхъ
заклѣше се выше реченнхъ кд. властелѣ, Б(о)гомъ (и дѣшамъ скондѣ)хъ ере е то башинѣа

башинска Бѣлошевиѣа (и мѣ)а ныхъ, стара прѣва права. И та г(оспо)д(а)рь Иванъ Црноевикъ изнашедши за (пра)во ере то ние Бѣлошевиѣию рзето по сѣгрѣхы г(оспо)дскон, но(м)а е по) неакоисти рзето и притиснуто, Ѡзехъ и подадохъ Бѣлошевиѣию башиннхъ ниеговъ да м)а е ѡ вѣчнхъ башиннхъ, како свака на башинска: и да н)а то потворено не б)аде. И еше м)а г(оспо)д(а)рь Иванъ Черноевикъ зам(ѣнн)хъ кнезъ Б)к)а Бѣлошевиѣию и свиедѣлѣ осталиедѣлѣ дв)ава св)ходолск)а отъ обѣю страну св)ходола, св)у колико що год ие г)ада у св)ходо, или церь или е м)агео ?све колико. И отъ тен дв)авае приложитѣ церк)ы пресвѣте в(ла)д(и)ч(и)це наше Б(о)г(о)р(о)д(и)це рождства, и рспѣн)а е)а на Цетиню половиннхъ дв)авае : потн)а рз гор)а посрѣдѣ св)ходола страннхъ десн)а до верха, а лев)а страннхъ дв)авае остависмо за дворъ; а рзехъ отъ землѣ Р'вал'шке отъ Горница коматѣ землѣ, потн)а отъ вр)хъ дв)авае и тако ѡ Равн)а главннхъ више воде и отъ Равн)а главннн)а е п)тѣ гдѣ кр)шка была ниже воде, и отъ тога п)та р)правъ како г)ада тере ѡ п)тѣ, к) М)аинов)а дола докле рало оре: тако странодѣ р)правъ ѡ п)тѣ, кон гр)де к) Рожнн)а; и отоле пакн у мѣ)а горннн)а св)ходолск)а како м)аже рало орати; този дад(охъ) н)а земл)а за више реченнхъ дв)авау да н)а се тозы ѡ вѣч(н)у башиннхъ како свака башинна баштинска, и да н)а п(от)к(о)рено не б)аде. И за ве)е в)ерован)е печатисмо печатн)у м(о)ею об)ычн)а. Да се зна)а мѣ)а те и дв)авае ц)рковне, ѡ св)х(о)д)а отъ сѣверне стране ѡ грабъ кон е грабъ на дно (с)х)дола ѡ кр)шъ ѡ поток)а, отоле р)правъ р)тодѣ ѡ клачени (ка)нн отоле налѣво ѡ Рож'ц). Писа се в)а лето 5.ц.т.з. М(ѣ)с(е)ца (и)ю)а е)а дн)а, ѡ двор)а на Цетиню. То естѣ 6997: отъ створенн)а...

V³⁷

11а. По м)алости Бож)он и Г(оспо)д(и)на м)а Н)р)едѣлѣ деспота та Тома бывши воевода Зетски даем)а знати в)сако)а ч(а)л(о)вѣк)а како изидоше преда м)аиодѣ отъ властелѣ М)атаг)ужке Ч)апа К)ушнн)а и Л)адо Николнн)а а отъ Хотске Гор)е Бань Юновнн)а и братѣ м)а Н)ра)а Юновнн)а и сапреше се ѡ мѣ)ахъ говорек)а: Хотн мѣ)а е наша ѡ Остр)а Главнн)а и ѡ Р)чнн)а Главнн)а и поса)ени ка)нн и бродѣ белски; одговорнн)а властелѣ М)а-ф)а-г)ажнн)а више писанн)а, наша е мѣ)а ѡ изворѣ Песч)аника и посрѣдѣ Ренч)а ѡ Боришинн)а кр)шк)а и ѡ Р)р)сл)а главнн)а и ѡ поса)ени ка)нн и бродѣ белски; одговорнн)а властеле М)атаг)ажнн)а више писанн)а: наша е мѣ)а у изворѣ Песч)аника и посрѣдѣ ренч)а и у боришинн)а кр)шк)у и ѡ р)р)сл)а и х)беродѣ мѣ)а Б)данов)а Грабъ и мѣ)а М)а)ток)а Грабъ и ѡ грабъ кон е ѡ Ник)е Новаковнн)а л)з)а и одотле покосѡ ѡ Хот)ски п)тѣ и Хот)циедѣ п)тедѣ ѡ Гр)л)ск)а мѣ)а, и ти пот)е работати прѣко м)ег)е, а м)а оповедисмо г(оспо)д(и)нн)а (Б)аошн)а за тон. А г(оспо)д(и)нн)а Б)аоша нн) рече: зар)чн)те н)а заповед)а м)аи)а; ако

³⁷ Текст је реконструисан на основу Солвејевог издања, са којим се подудара: Соловјев 1931, 42–43.

правцемъ ѿ вели двѣхъ кон нде Крїницамъ. А томиѣ властели кон изакоше и заклаше се да св право изашли и подишши врхъ себе и с врхъ своиѣхъ дѣшахъ: Павъ Радошевиѣ и Николица Митровиѣ, Радичъ Ђурковиѣ, Остоја Ивановиѣ, Бѣкъ Богдановиѣ Миѣхъ Големадъ, Братанъ Дабѣзиѣ, Радонко Голѣмадъ, Данко Радашевиѣ, Ђуро Богдановиѣ Радованъ Лешевкиѣ, Ђураѣ Раденьковиѣ, Бѣкъ Мѣдрешъ, Ђураѣ Сѣпановиѣ, Сѣпанъ Павловиѣ, Никола Брѣтевиѣ, Радичъ Николиѣ, Добрета Ђуришиѣ, Зоръ Шѣдановиѣ, Ражеља Оурдѣпъ, Стошко Матаковиѣ. Въ лѣто Ж.А.: М(ѣ)с(е)ца ноембра д.: день ѿписасмо то естъ отъ Сотворенїа мїра 7001.

VII³⁹

Милостїю Божїєю ми Г(оспо)д(и)нь Ђураѣ и Г(оспод(и)нь Сѣпанъ Црнојевиѣ давамо ва сведенїе вѣсакомъ челоуѣкъ подъ кїемъ се изнесе сїе наше рѣкописанїе како Радонѣ Лаловиѣ и синъ мѣ Иванъ зѣнише Нованца С(и)на попа Болашина кон рѣченымъ Синъ попѣвъ Ђованѣмъ нїе мѣ крвниѣ, ни дѣжниѣ и за тѣ сагрѣхъ ми више рѣченомъ Радонѣ Балочевиѣмъ ѿ споменъ сїо и прѣе сагрѣхъ кое св биле пращ(ане) рѣченого Радонѣ и Сина мѣ Ивана прогнасмо и онъ <про>ню на конови св седали на селѣ нашемъ на Ораховѣ <лють>тѣ прониѣмъ зѣсемо цю годъ би дела нїеѣхъ и цю би <Грѣ>бнѣвиѣмъ то не ѣзесмо Грѣбнѣвиѣмъ на полѣ с братѣчедомъ

Л.12б. свенемъ Радономъ Балочевиѣмъ тѣ прониѣ и Радонина дела цю би то дасмо Сѣпанъ Николе Голѣбовиѣмъ сина отъ Малонишиѣмъ би винограда или сенокосъ или земља или лѣтъ или гора и вода свеколанко мѣ дасмо рѣченомъ Сѣпанъ ѿ прѣню да мѣ бѣде вѣтинъ башинъ нїемѣ и нїеговиѣмъ по немъ како е и ѿ прѣкомъ записанїю записано и потвѣждено и отъ те рѣчене прониѣ да <не> дава ниша него само на годи-нѣ по еданъ двѣхъ г(осподствующе)мъ. А и томиѣ сїо даи ѿ прѣню и за нїеговѣ правѣмъ <сл>ажѣмъ цю послажїо прародителю нашемѣмъ и пакѣ при насъ. И зато молимо и закланїамо свакога кон бѣде по насъ г(оспо)дствовать ва земљи сен селѣ нашемъ данїю непотворенъ быти . наипаче потвѣжденъ да би при васъ кон бѣде са ѿсрдїемъ послажити камиѣмъ тон прониѣ цю е Грѣбнѣвиѣмъ и ѿ Сѣпана Николиѣмъ . Меѣмъ кѣд св отъ старѣга села Ораховѣ моти почишъ ѿ Дѣбеле камиѣ, отле ѿ Закрѣтѣмъ главницѣмъ и ѿ Шѣплю стѣнъ ,отле ѿ Мидинъ камиѣницѣмъ ховеродъ и отле ѿ Прасквѣнъ гомилъ и отле хаверодъ ѿ Церни кршъ и отле ѿ Андриѣмъ злицъ и отле ѿправъ на стѣнъмъ коѣ лежи на Црѣвене папрати ; и отле ѿправъ ѿ Дони Чѣлоподъ , и отле издадъ Рѣнице крозъ прѣда гдѣ се стаѣ с Иваниша Бѣковиѣмъ дїеломъ. Отоле ѿ главницъ гдѣ е црквиѣ , и отле ѿ врхъ

³⁹ Текст је дјелимично реконструисан према издању Ј. Томића. Како је код Томића нешто скраћено и измијењено издање, текст је реконструисан само у дјеловима у којима се одређене реченице подударају: Томић 1909, 16.

нигде не стини штете Церковнои земли; ако ли учине да они одговоре. И тако рекосмо и зглависмо церковна братѣа Њвх и ниеговон браћни и тко по нихъ бѹде, а Њвро и ниегова браћа церковнои братѣи, да ние ни една страна вољна пѹта даѹ нзме (себе иноу) разве що они оправлаю, зашо тѹде и нитко пѹта не ила, ни селанини ни дрвги чоекъ, тако втврѣдисмо и ўписасмо и тоу сведоци кнезь Вѹчко Брато Раде-лић⁴⁰ Дабижнѹ Николић, Радоу Марковић, писа се сје писанне въ лѣто Ж.Н.Ф. (1551) м(ѣ)с(е)ца априла в. днь.

IX

Въ лѣто сот[б] мировитѣа Ж.ч. а сот[б] рожд(е)ства Хр(ис)т(о)ва 1582: м(ѣ)с(е)ца маѣа ѿ дань. Да се зна како кѹпихъ иа влад(н)ка Бениѣдинъ са братѣомъ ѹ Махине на поца Цркви Цетинскои и ващинѹ ѹ попа Радича Пиниате и браће ниегове а дасмо за ню шестотина арслана и три проскомидѣе ўписаше и тко дерзне да є сотъниши Цркви цетинскои дає проклетъ сот Г(оспод)а Б(ог)а и да мѹ бѹде (св)ѣта Б(огороди)ца на страшноу сѹдѹ въ место дналости свѣрница шое ващинѣ околи кѹѣ с єдне стране и з дрвге и оборѹ и под кѹѹ шое ващинѣ.

X

Л. 15 (празан), л. 16а. Да се зна граница манастира цетинскога (в Синац)⁴¹ нан-прво почевши на крсти сот матице, отленъ на Вѹковѹ главицѹ отленъ на врѹхъ Гѹначѣ отлен на дно лѹга в дно крша на Бнелѹ Плочѹ каменница изкопана отлен Кордиц на највиши ками на врѹхъ крша отлен в Њвратка присоа в влѹкѹ крстѹ, сотлен на каменѣи мостѹ крстѹ. Оулен меѣа Дебеломѹ главицѹи и Кривомѹ капомѹ на бѣли ками крстѹ: сотлен на Бинацѹ више Скале на вистьернѹ голѣмладскѹ. И на тамѹ всредѹ шѹмлахъ; и на врѹхъ Злѣ горѣ крстѹ: на трештаникѹ крстѹ: на врѹхъ Вѣзца и на средню годиу в голѹ рѣдинѹ код вѹковѣице кодѹ тамѣ в смрѣдникѹ: код Њѣханна дола на Бидрино око опетѹ крстѹи сот матице. И око шое внѹтра окѣхъ границахъ тоє вѣсе цѣрковно втврѣдиено подѹ страшноу клѣтвомѹ и кастигомъ и ферманниа сот Цетинѣи и тапниама ни иданѣ пасти ни орати ни ложа сѣщи безѹ вѣпроса Церковнаго колико были тко на самѹ главу госпоцѹкѹ посегаю. И тоу за границѣ свѣдоци сви Гратани и

⁴⁰ Вуксан је уписао погрешно презиме, у нашем издању текста је како пише у рукопису: Вуксан 2007, 68 (бр. описа 1).

⁴¹ Допуне текста се налазе у угластим заградама према Вуксановом издању: Вуксан 2007, 68 бр. описа 2.

Дражовљанин и сва околна села, писато при блаженомъ владници Рүфимѣ Негошѣ въ лето ѿ рождѣства Христова ѿ.ф.ѣ.ѿ. мѣсеца маѣ ѿ.

XI/5⁴²

Л. 17б. Да се зна како дође к мене владикѣ Бисарионъ синъ (...) да Сѣпова изъ сотоникъ и приложи башинѣ все що є нѣгово назива и то нити є коѣмъ заложено (...) нити ина дѣга то приложи свѣтон Госпоѣни седамъ мѣтихъ винограда и кѣхъ и башинѣ и ливаде за мѣртвѣхъ дѣшѣ и да самъ обѣи 8 мѣнастирь лето з.р.ч.г.

XI/11

Л. 18а. Грбаль: Да се зна како є Петаръ (...) на Цетинѣ предъ владикомъ Бисариономъ (...) приложи башинѣ що є 8 Паковѣхъ (...) Катиномъ и ѿне жене Петрове (...) и бисмо (...) Контени тако (...) Цетинѣ и тѣ бы сведокъ кнезь (...) и поп Ђеканѣ и писа калѣберъ Гаврило (...) лето з.р.ч.г. лѣта а.х.п.н.

XI/13

Да се зна предъ кимъ изиде сѣ писанїе како ѿ Манда Бвктѣва Опточнѣ приписахъ (свѣ)тон госпоѣни на Цетинѣ 8 дни владикѣ Саве за мою дѣшѣ и мѣнехъ мѣртвѣхъ перво Плѣтѣ Лазинѣ и Маровинѣ (...) винограда и Дабаковнѣ зграду и тодѣ барьина и клакнѣхъ Петрѣтѣвнѣхъ и Растокѣ и Бѣли долацѣ (...) на ноѣ хиљада ѿньдрнѣне Радовѣ и на бнелѣ рѣ (...) содринѣ коѣ коватѣе и 8 горѣ и водѣ що є (...) що ми бѣше продала сестра (...) кѣхъница зграде марѣ ковачѣ за кѣ грошѣ томе свѣдочише поѣ Сѣпанѣ ѿ Брѣлаѣ кнезь Сѣпан (...) и Сѣпацѣ Марковѣ и Ђиро Никовѣ ѿ Брѣлаѣхъ и ѿ поѣ Ђиро кон писахъ (...) лѣто з.г.д. ѿ Х(ри)ста.(1694)

XI/21

Л. 20б. Да естѣ веденне на свакоме чл(о)в(ѣ)кѣ предъ кимъ изиде ове писанїе како би вола г(оспо)д(и)на владикѣ цетиньскаго Кѣр Рѣкнѣ Макнѣ (...) Б(ог)ѣ и св(ѣ)тон Б(огороди)ци на Цетинѣ (...) и свѣхо и снрово и све що є наш (...) Бѣташевомъ и боовомъ и Никовомъ и Станѣвомъ (...) Никѣ и Бѣла и Цадинѣ и ѿнѣшинѣ (...) Станѣ и

⁴² У оквиру овог броја издвојили смо преписе по избору, у којима се помињу митрополити који су столовали на цетинској катедри у вријеме XVI и XVII вијека.

Ѣрине и свѣхъ мертвѣхъ да нѣмъ є вѣчни поменъ (...) ако повъене стану синь из гроба да му се вѣрне а църкви да се дѣгъ да и тко ѣ ови прилогъ Церкви ѡтнѣдѣти да є проклѣтъ ѡтъ Г(оспод)а Б(ог)а и того родише Б(ого)матере и да га порази сила честнаго и животворашаго Кръста и тому сведокъ попъ Стоянъ и остааи мнози писахъ азъ владика Болевиѣ въ лето ѡтъ Х(рн)ста 1675.

XI/25

Да єсть вѣдомо всакѣмъ ч(оло)вѣкѣхъ предъ кимъ изиде око писаннѣ како азъ єпискупъ Рѣвнѣ со братиѣмъ куписѣмо єднѣ стаюмлина 8 велю крѣхъ 8 Яли Бега Хандарковкодѣа и ниеговѣ синовахъ 8 Селнѣ Челебнѣ са браѣмъ за м. грошъ. Тѣмъ свѣдокъ и згодатиа Мѣстан Челебнѣ братъ Ялибеговъ синь мѣ Хусенинъ и синовци Яли бегови Хаїдаръ Челебнѣ Селенманъ Башнѣхъ и Османъ Челебнѣ Хановнѣ и ѡт Доброга кнезь Никаць Радоничинъ ѡт Цеклина Тодоръ Бѣчиѣвъ и Бѣчинъ Ражвнатовъ, ѡт Бодницъ Бѣкославъ Їованчѣвъ и братъ мѣ Шѣпаць ѡт Придворанъ Станѡкъ Петка Грмѣше синь и Бѣкославаць Милнѣиѣ и ѡт Затира попъ Рѣславъ и много добриѣхъ люди и нѣмѣан Висариѡнъ и Петроннѣ вѣдѣки послати ѡт Владикѣ Рѣвнѣи и ѡт све братнѣ мѣн-стирске . Въ лѣто 7137 (1629) м(ѣ)с(ѣ)ца ювнѣи кн 8 Рнѣкѣ. И прѣжде би приложѣнь дѡ ѡт тога млина ѡт Рѣславца Сѣпанова Поповиѣа из Дѣвоке а єданъ дѡ купленъ за ка грошъ.

ИЗВОРИ И ЛИТЕРАТУРА

ИЗВОРИ

АБОНМЦГ/ЕЦ: А-П/8 бр. 1: Архивско-библиотечко одјељење Народног музеја Црне Горе: Архив П/8, бр. 1, назив збирке: *Епоха Црнојевића* (I–XIV).

Цетињски љетиопис 1962: *Цетињски љетиопис*. Приредио за штампу Н. С. Мартиновић, Цетиње 1962. (фототипско издање)

Витковић 1874: Г. Витковић, *Сјоменици из бугимској и њешићанској архива од 1749–1780*, Гласник Српског ученог друштва V (1874) 172–177 (бр. описа 88).

Соловјев 1931: А. Соловјев, *Зетска њресуда из 1445. њодине*, Архив за правне и друштвене науке XXIII (XL)/ 1–2 (1931) 41–53.

Томић 1909: Ј. Томић, *Прилози за историју Црне Горе 1489–1536*, Споменик СКА XLVII, други разред 39 (1909), 13–16; 17–20.

Miklosich 1858: F. Miklosich F. *Monumenta serbica spectantia historicum Serbiae, Bosnae, Ragusi, Viennae* 1858.

ЛИТЕРАТУРА

Божанић 2014: С. Божанић, „Райничке дружине” са њрстојора Зетје и областѝ Црнојевића у имовинско-њравним сјоровима око земљишња (1445–1492) – њаралеле са средњовековном Срдијом, Истраживања 24 (2014) 55–71.

Велков, Андреев 1983: А. Велков, С. Андреев, *Водени знаци в Османо турските документи I: Три луне*, София 1983, бр. 770, 771.

Вуксан 2007: Д. Вуксан, *Грађа за историју Црне Горе*. Књига прва. Приредили Б. Павићевић, М. Миљић, Подгорица 2007.

Вуксан 1936: Д. Вуксан, *Рукописи Цетињској манасѝира*, Зборник за историју Јужне Србије и суседних области I, Скопље 1936, 190–221.

Глас Црнојорца 1887: *Поводом брошуре Миклошићевој издања Die Serbischen Dinasten Crnojević*, Глас Црногорца: недјељни лист за политику и књижевност (1887), бр. 11/4, бр. 12/4.

Драговић 1885: М. Драговић, *Крисовуљ књаза и јосјодара црнојорској Иван Црнојевића*, Цетиње 1885.

Драговић 1891: М. Драговић, *Прилози за историју Црне Горе*, Летопис Матице српске, књ. 167, св. III (1891), 1–22.

Драговић 1884: М. Драговић, *Љетиопис Сјарине црнојорске*, Црногорка лист за поуку и књижевност (1884), бр. 44/269.

Ђурђевић 1951: Б. Ђурђевић, *О одласку црнојорској владике Пахомија у Цариград у другој половини 16. вијека*, Историјски часопис 2 (за 1949–1950, шт. 1951)

Имовина династије Петровић Њеиши 2012: *Имовина династије Петровић Њеиши*. Зборник докумената 1918–1941. Приредио: М. Ф. Петровић, Подгорица 2012.

Јанковић 1985: М. Јанковић, *Епископије и митрополије српске цркве у средњем веку*, Београд 1985.

Милутиновић 1835: С. Милутиновић, *Историја Црне Горе од искона до новијег времена*, Београд 1835.

Ровински 1993: П. А. Ровински, *Црна Гора у прошлости и садашњости*, књ. I, Цетиње 1993.

Ровински 2001: П. А. Ровински, *Закони о Црној Гори*, Подгорица 2001.

Шекуларац 1987: Б. Шекуларац, *Дукљанско-зейске новине*, Титоград 1987.

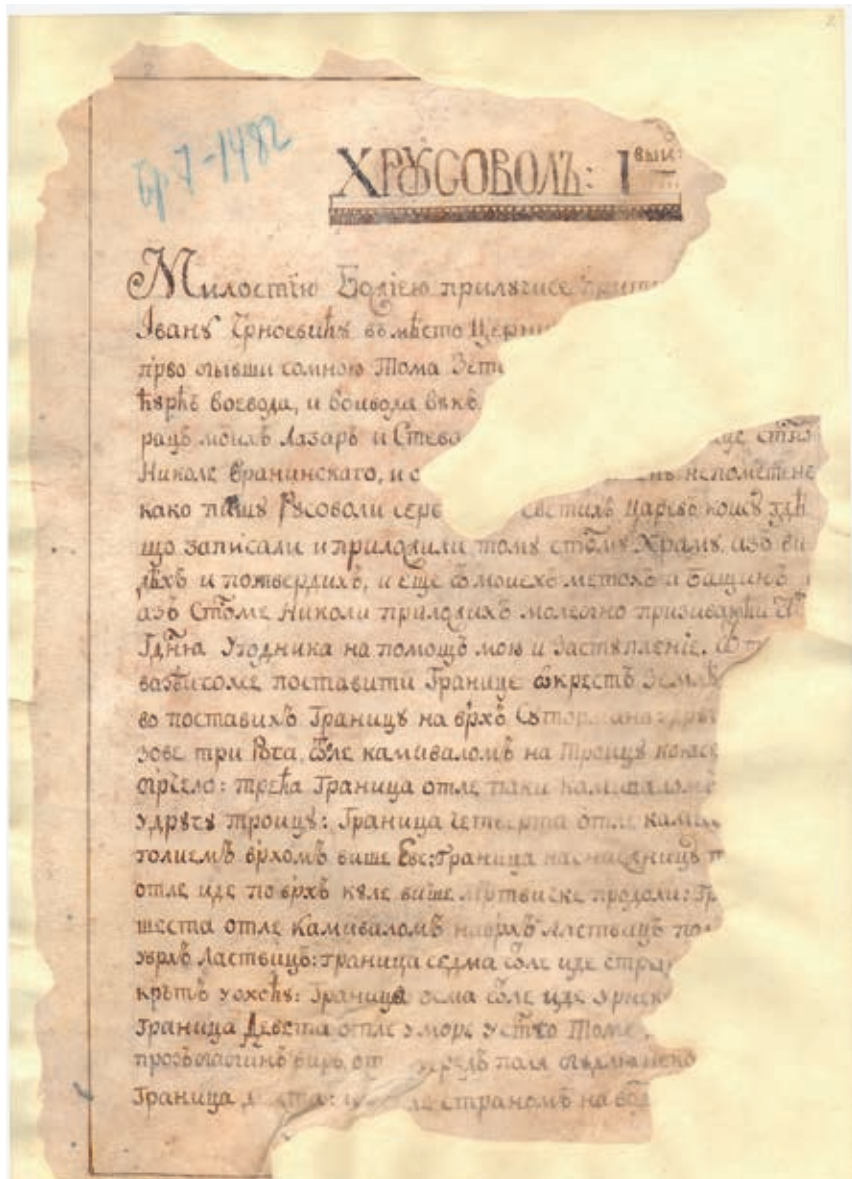
A MANUSCRIPT FROM THE DOCUMENT COLLECTION
THE CRNOJEVIĆ AGE IN THE NATIONAL MUSEUM
OF MONTENEGRO IN CETINJE

MILENA MARTINOVIĆ

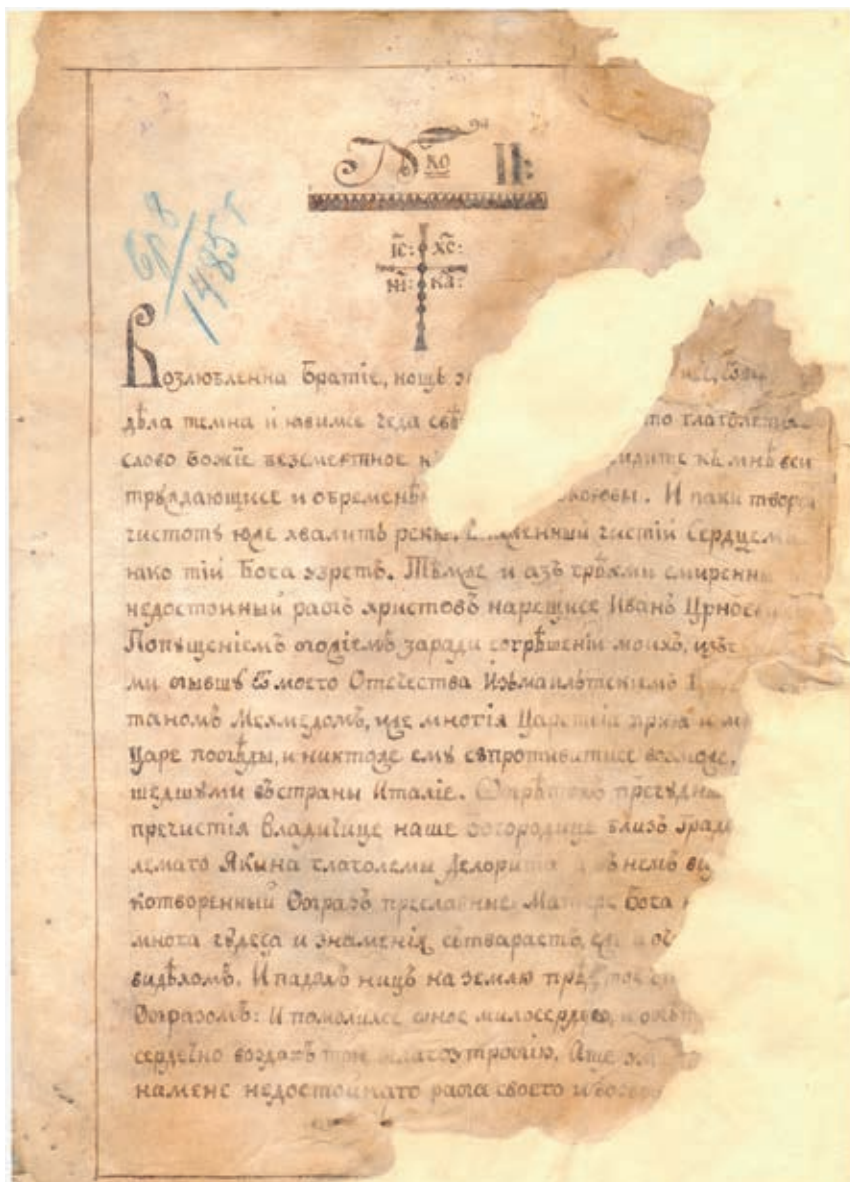
In the Archive-Library Department of the National Museum of Montenegro in Cetinje there is a manuscript that belongs to archival material and is kept in a document collection named *The Crnojević Age*. The manuscript once belonged to the Monastery of the Nativity of the Holy Virgin in Cetinje (known as the Cetinje Monastery). It was probably copied in the time of Metropolitan Sava Petrović (1735–1782). The manuscript includes 14 documents, most of them pertaining to the property of the Cetinje Monastery from the moment of its establishment in 1485 to the end of the 18th century. These copies are numbered with Roman numerals II, III, VIII, IX и X, XIII and XIV. The copy of document no. I concerns the delineation of Ivan Crnojević with the Venetians in 1482, while document no. V pertains to a sentence given out in 1445, during the reign of Despot Djuradj Branković. Copies numbered IIII, VI and VII concern delineations between some land owners, which were decided by Crnojević rulers. The copy numbered XII is a forgery of a chrysobull issued by King Stefan the First-Crowned in 1210.

This manuscript – the so-called Document Copier – provides further evidence on the frequent multiplication of relevant documents in different places, with the aim of preserving important decisions concerning property and legal matters, especially in the case of church possessions.

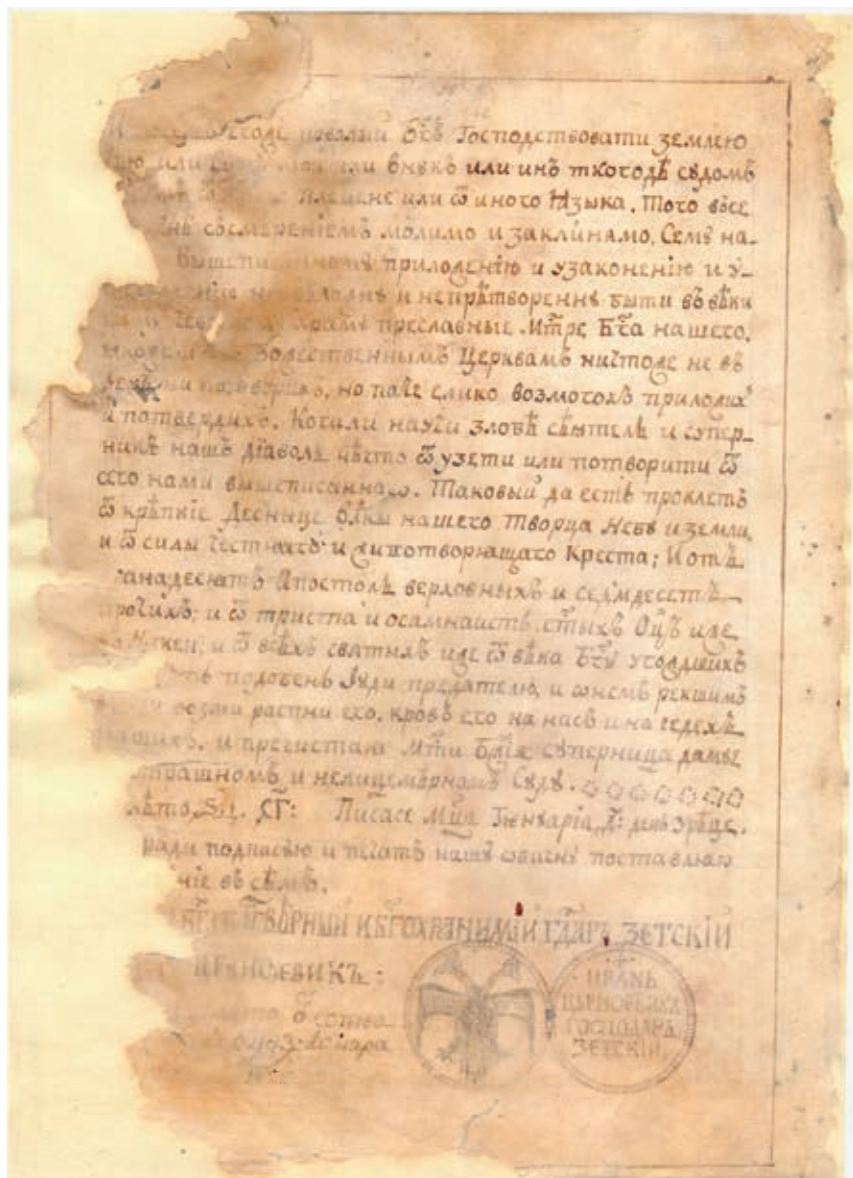
Keywords: chrysobulls, Crnojević noble family, document copies, heritage of the Cetinje Monastery.

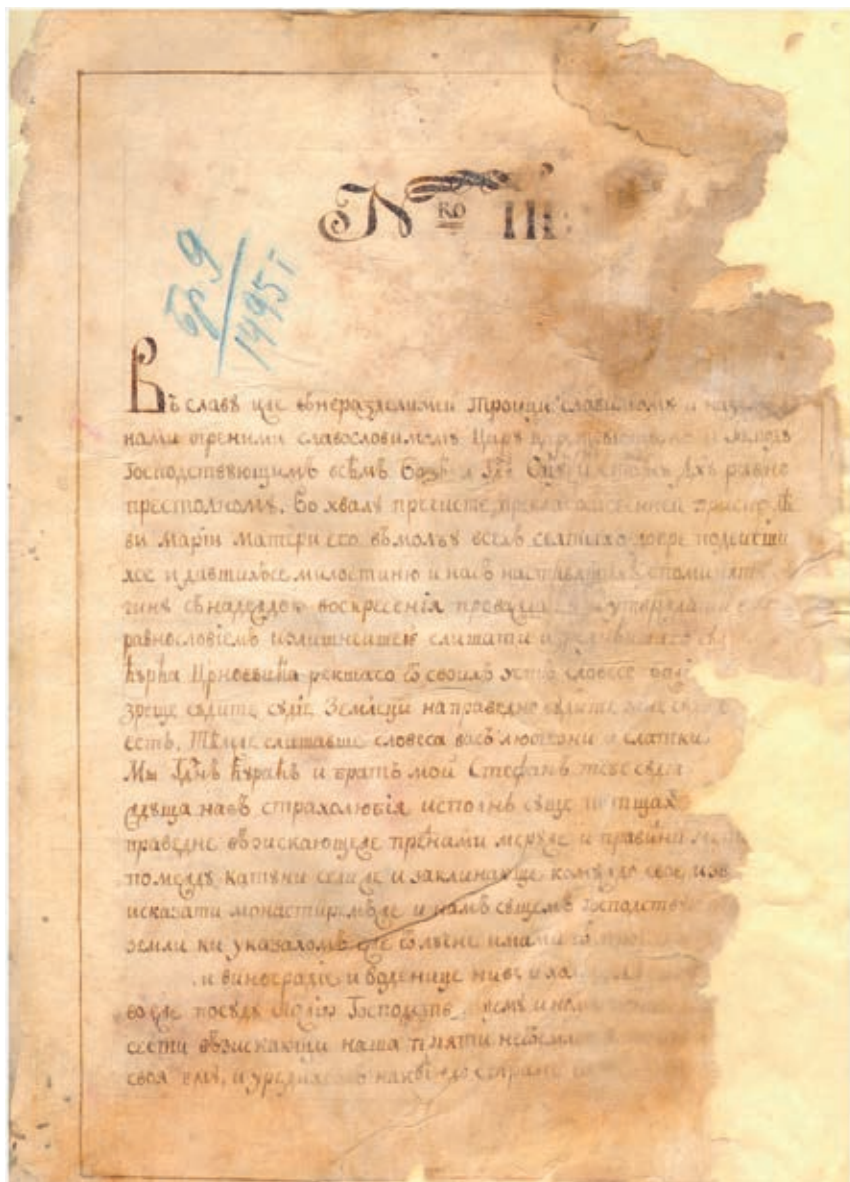
Сл. 1 АБО-НМЦГ. ЕЦ. А-II-8, док. 1, л. 2а

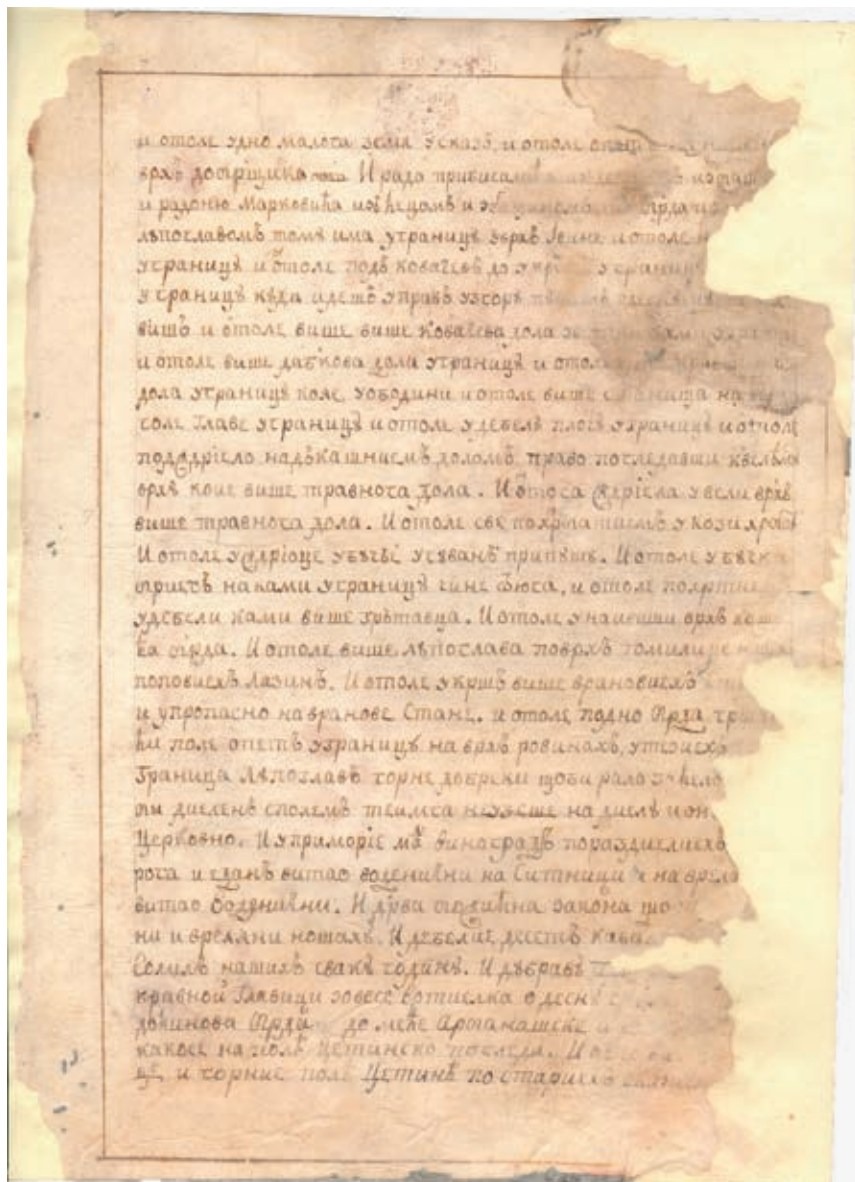
Сл. 2 АБО-НМЦГ. ЕЦ. А-II-8, док. 1, л. 3а

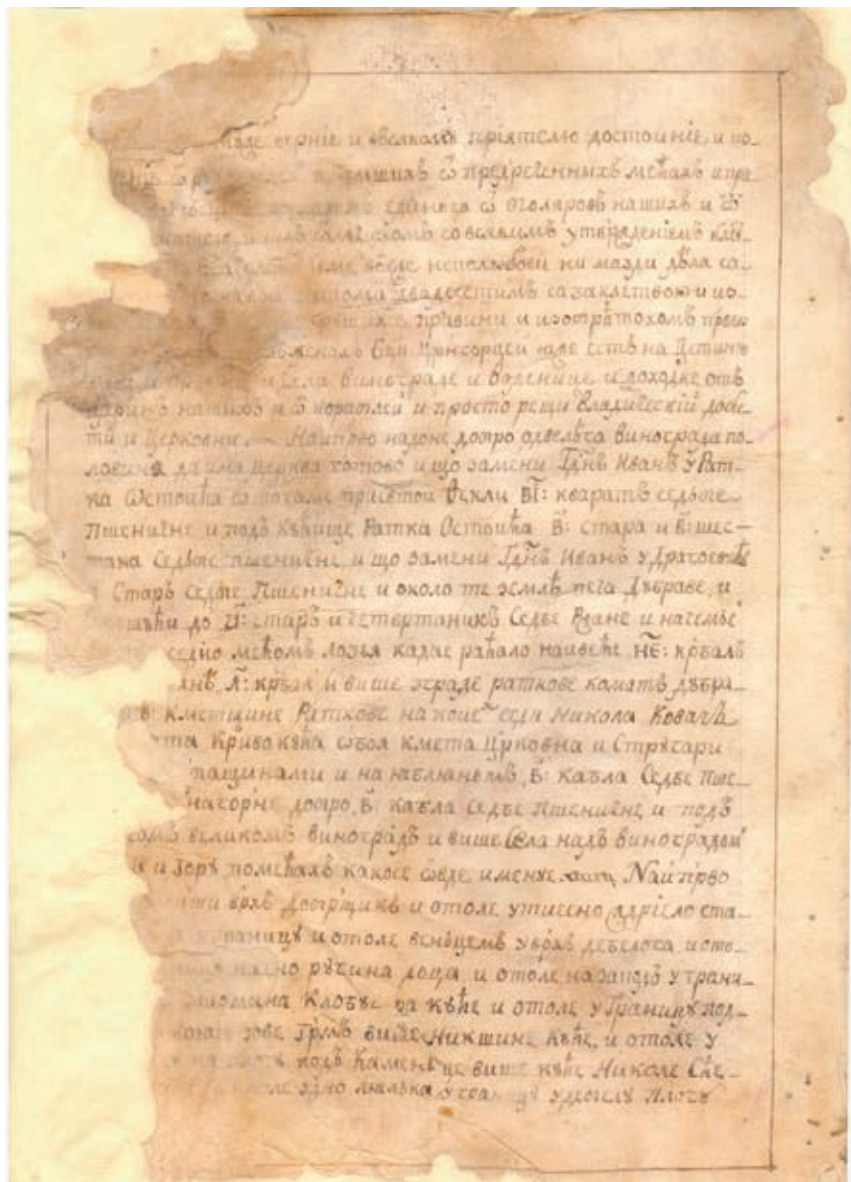
Сл. 3 АБО-НМЦГ. ЕЦ. А-II-8, Док. 1, л. 58

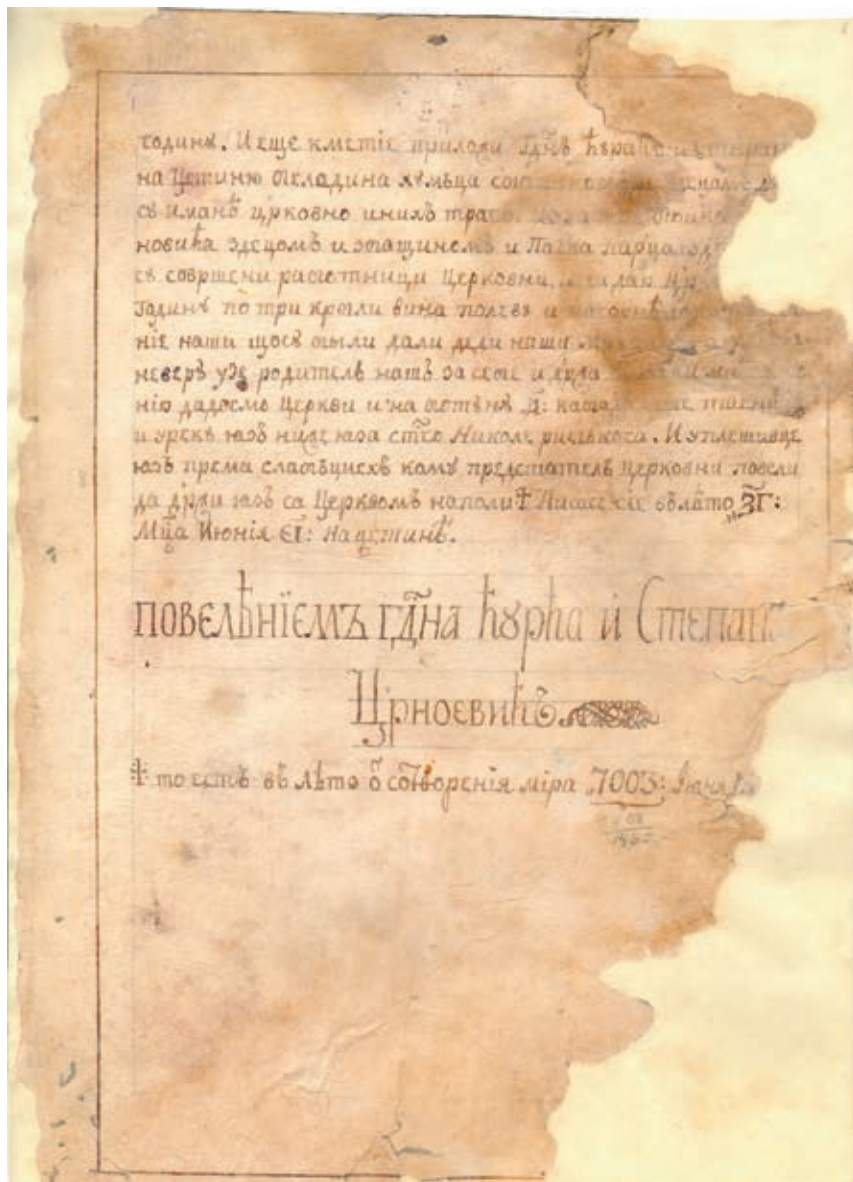
Сл. 4 АБО-НМЦГ. ЕЦ. А-II-8, док. 1, л. 6а

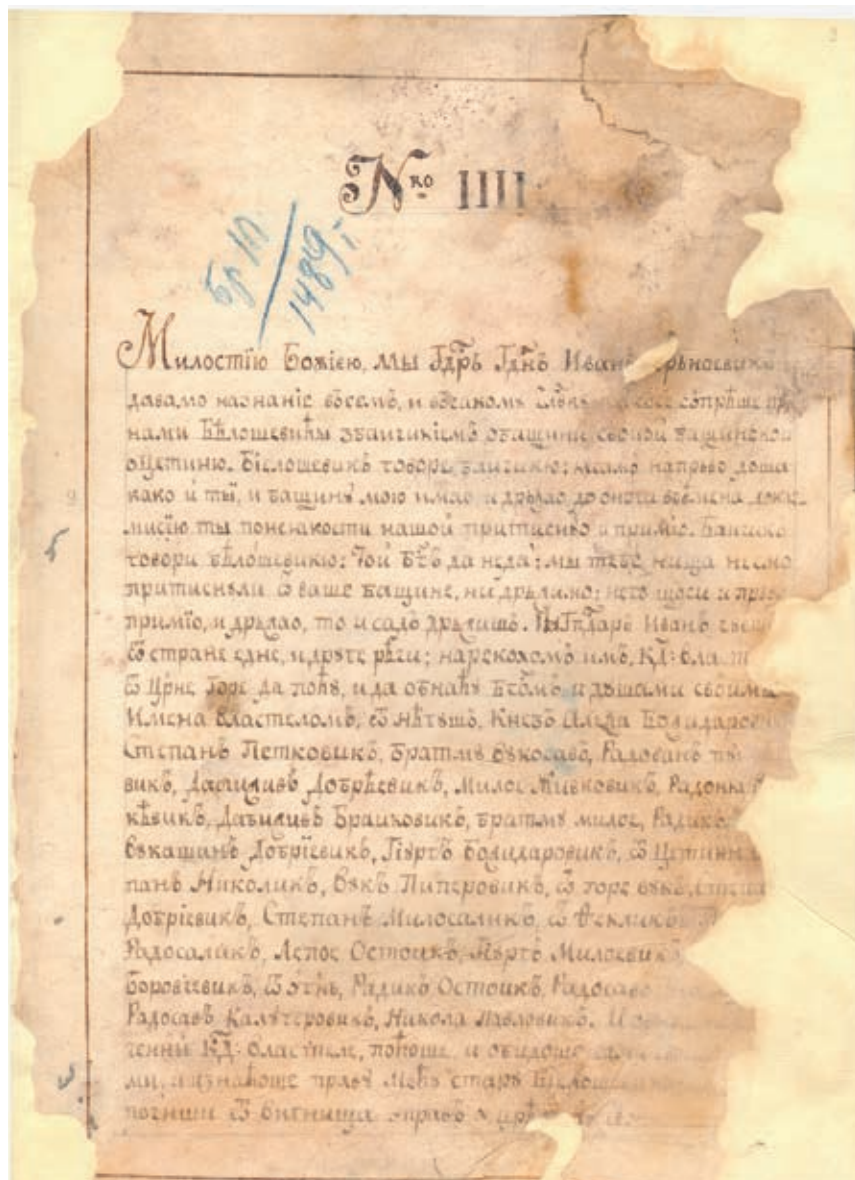
Сл. 5 АБО-НМЦГ ЕЦ. А-II-8, док. 1, л. 7а

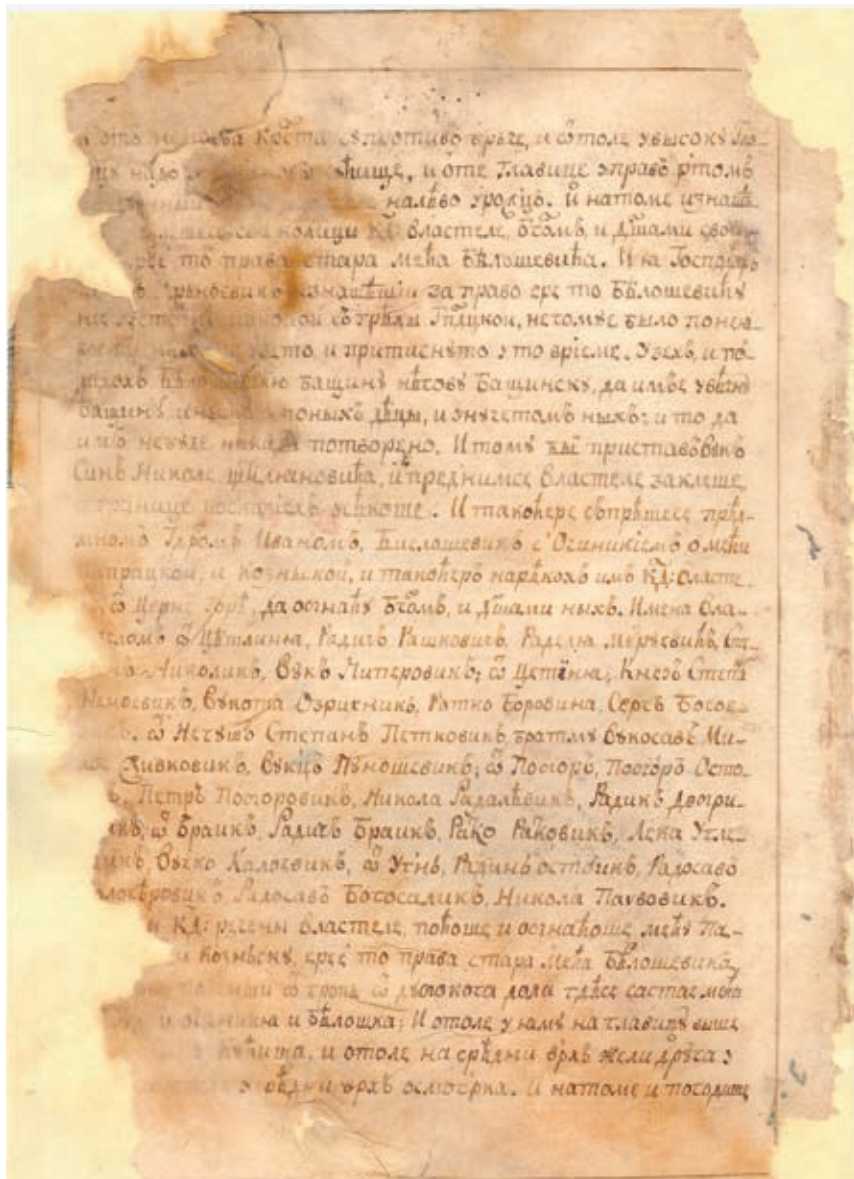
Сл. 6 АБО-НМЦГ. ЕЦ. А-II-8, док. 1, л. 7б

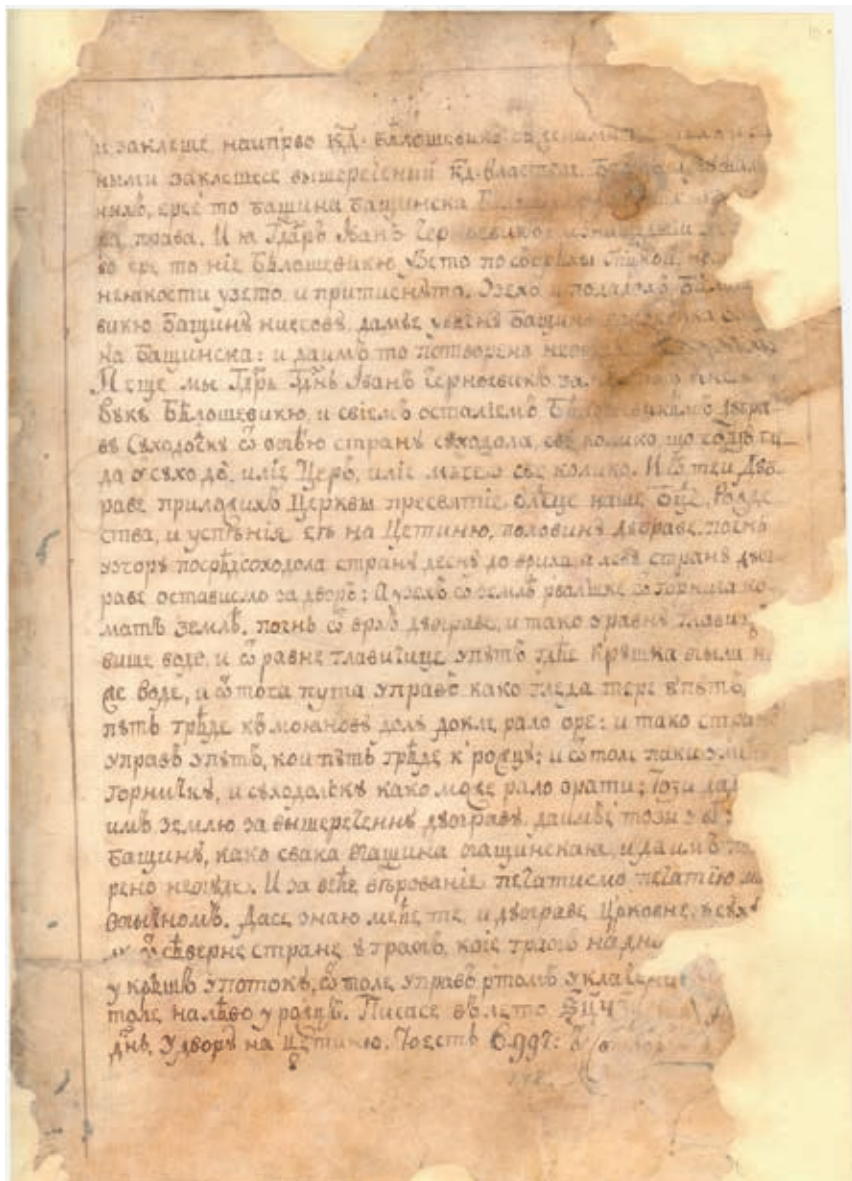
Сл. 7 АБО-НМЦГ. ЕЦ. А-II-8, док. 1, л. 8а

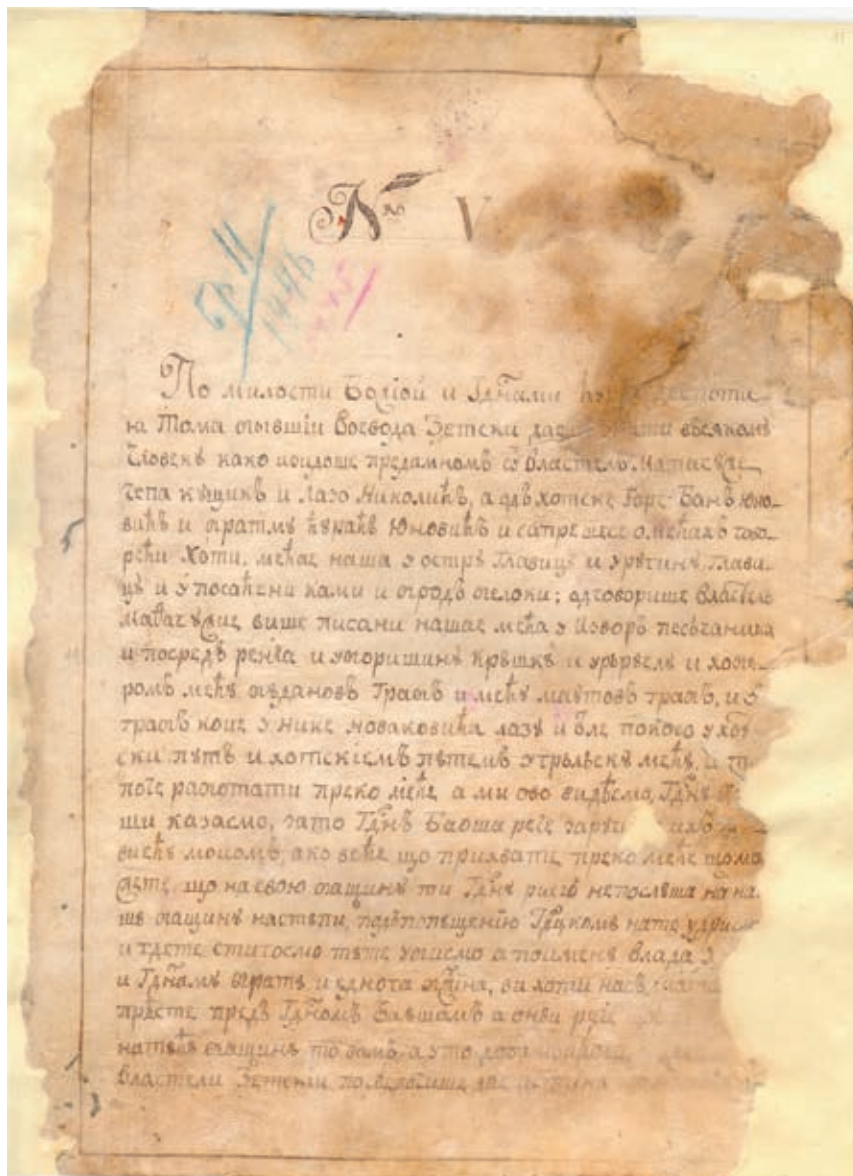
Сл. 8 АБО-НМЦГ. ЕЦ. А-II-8, док. 1, л. 9а

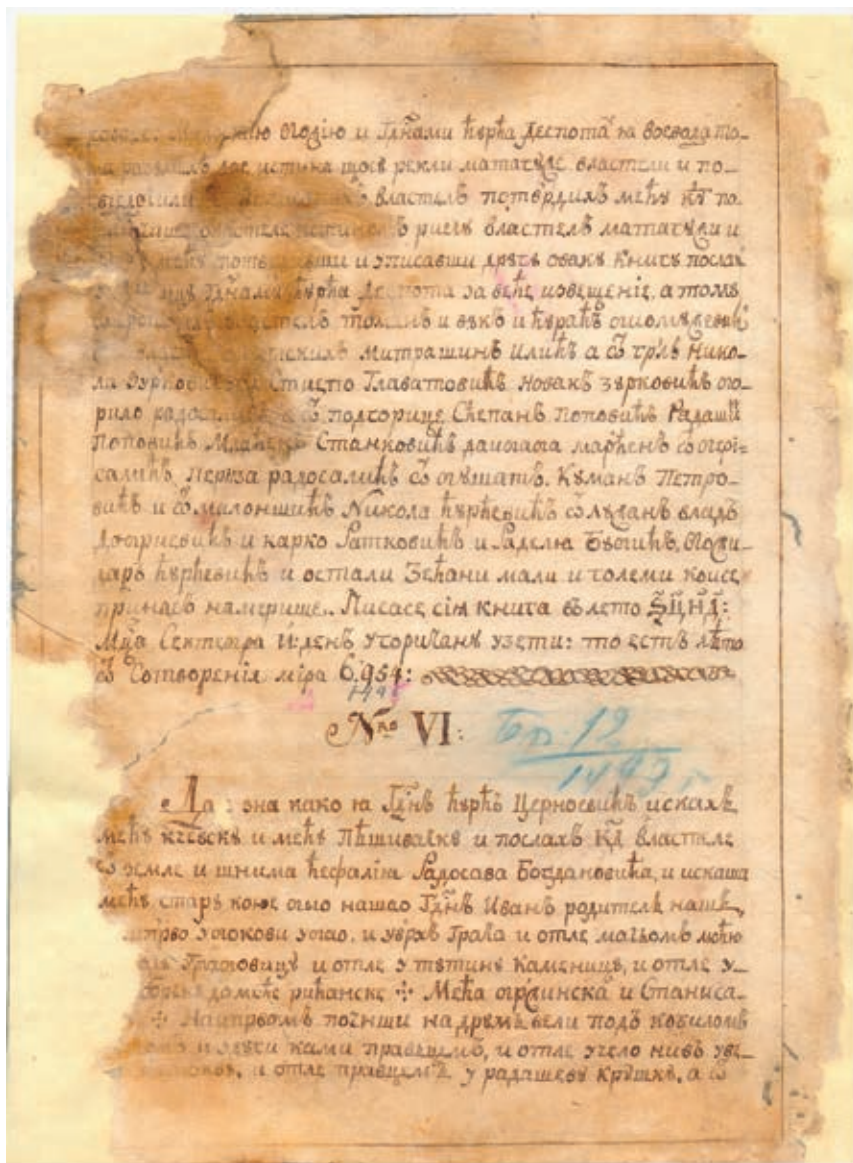
Сл. 9 АБО-НМЦГ. ЕЦ. А-II-8, док. 1, л. 9б

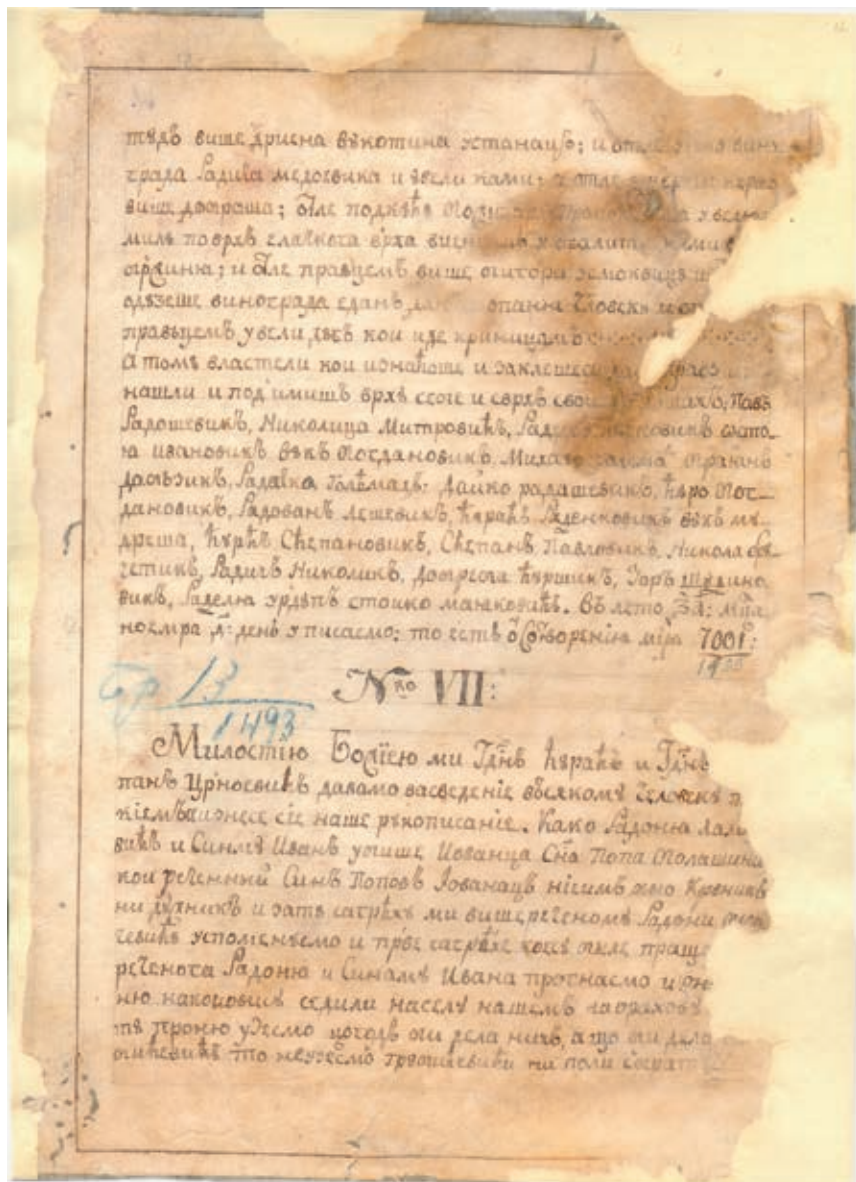
Сл. 10 АБО-НМЦГ. ЕЦ. А-II-8, док. 1, л. 10а

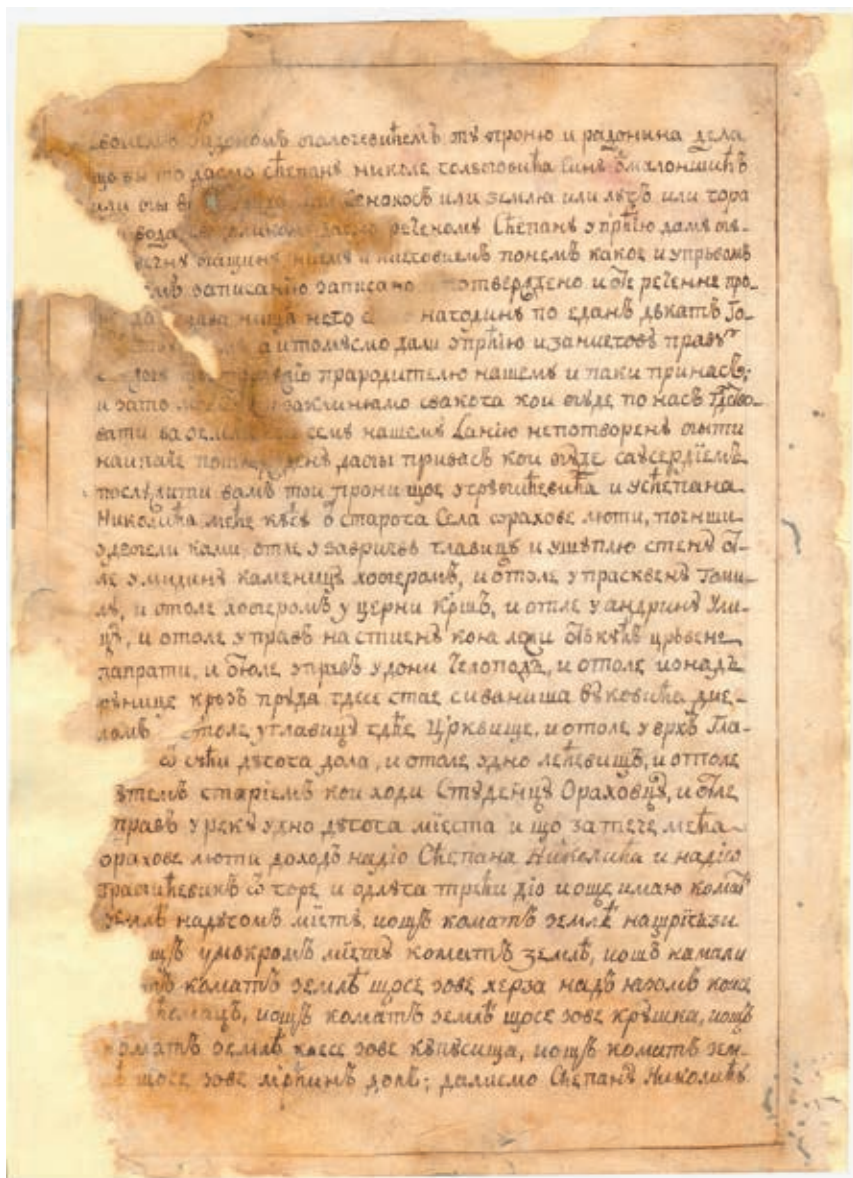
Сл. 11 АБО-НМЦГ. ЕЦ. А-II-8, док. 1, л. 11а

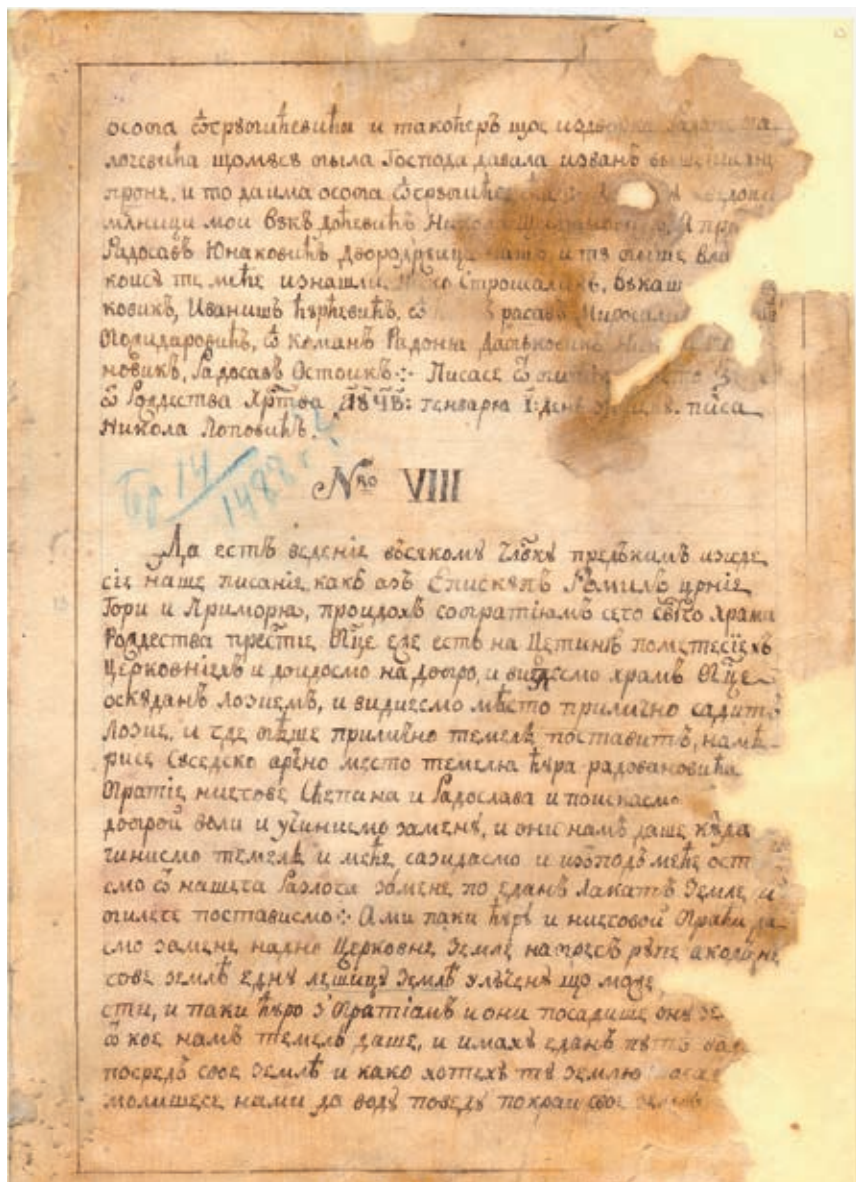
Сл. 12 АБО-НМЦГ. ЕЦ. А-II-8, док. 1, л. 118

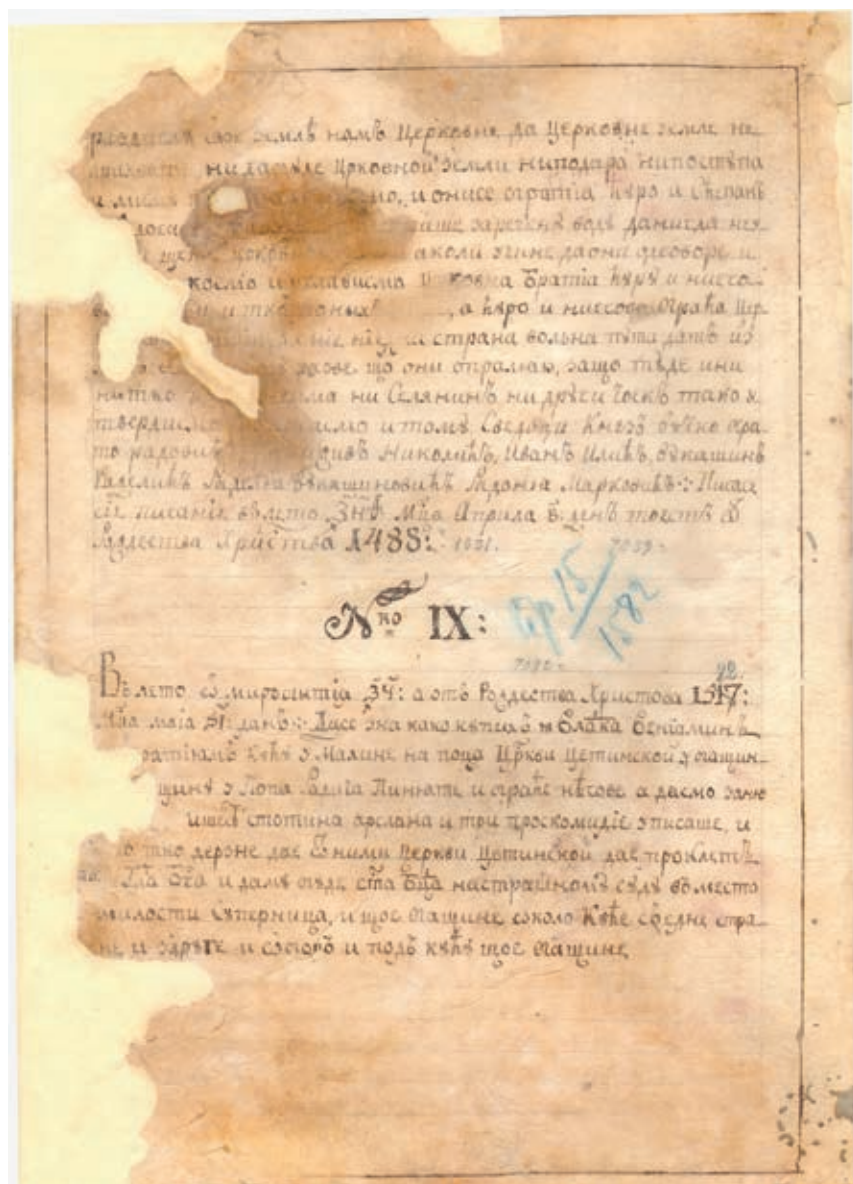
Сл. 13 АБО-НМЦГ. ЕЦ. А-II-8, док. 1, л. 12а

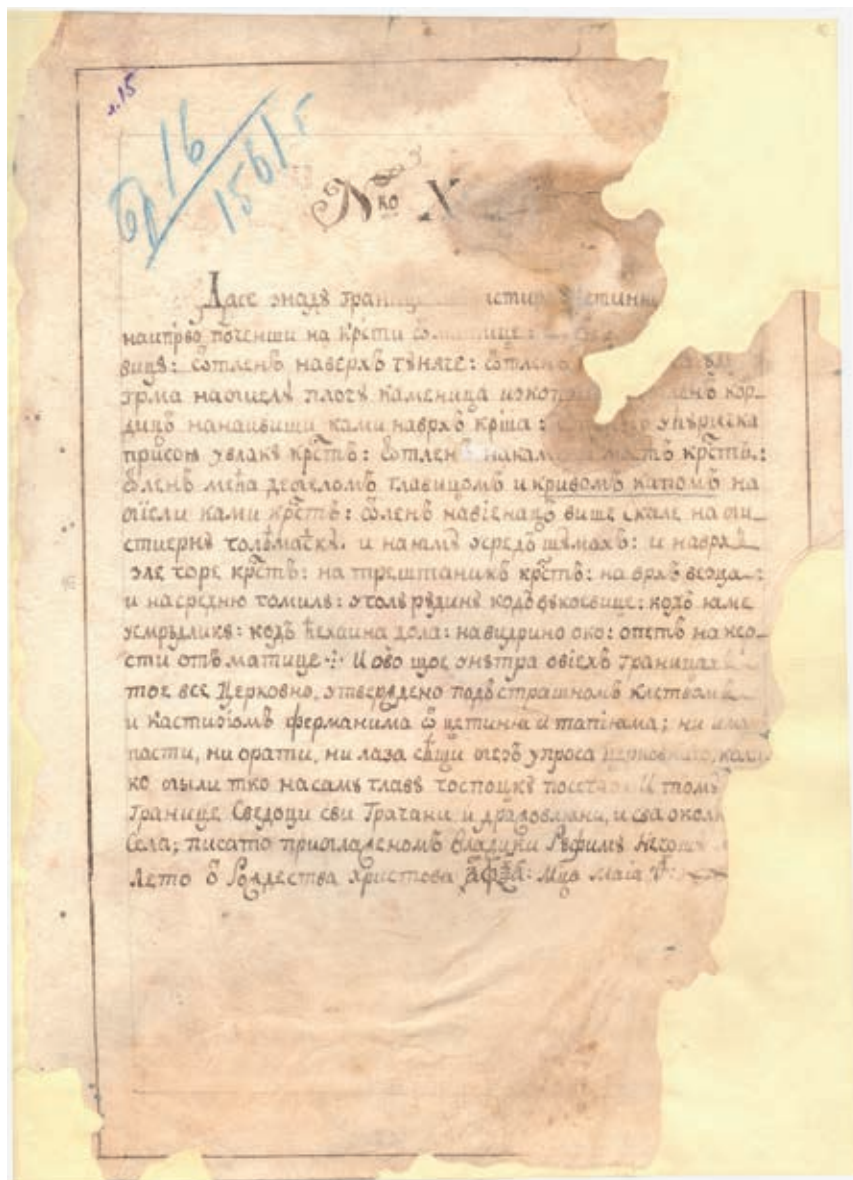
Сл. 14 АБО-НМЦГ. ЕЦ. А-II-8, док. 1, л. 128

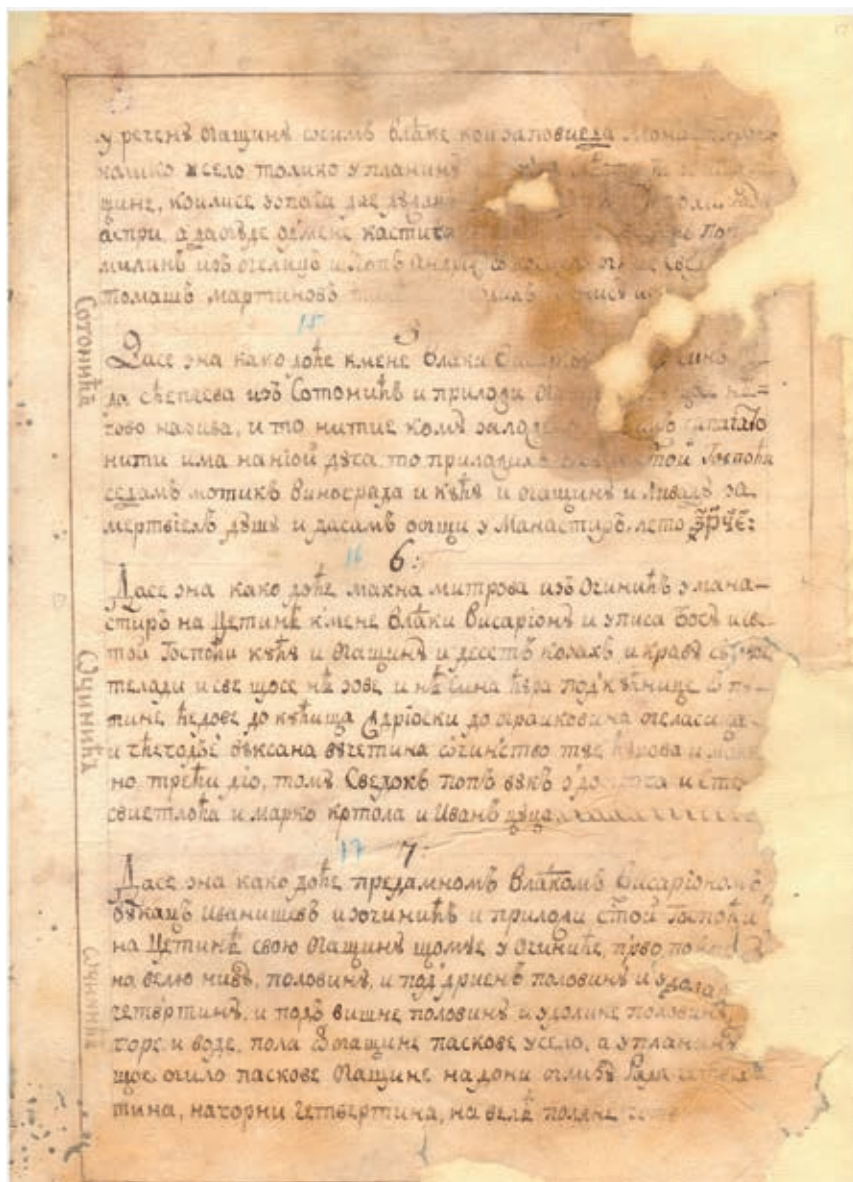
Сл. 15 АБО-НМЦГ. ЕЦ. А-II-8, док. 1, л. 13а

Сл. 16 АБО-НМЦГ. ЕЦ. А-II-8, док. 1, л. 138

Сл. 17 АБО-НМЦГ. ЕЦ. А-II-8, док. 1, л. 16а

Сл. 18 АБО-НМЦГ. ЕЦ. А-II-8, док. 1, л. 178

НАЈЧЕШЋА СРПСКА НАРОДНА ИМЕНА ПОМЕНИКА МАНАСТИРА КРУШЕДОЛА И ПОМЕНИКА МАНАСТИРА ДЕЧАНА

ДРАГАНА НОВАКОВ*

Апстракт: У овоме ћемо се чланку на темељу историјских извора – старих поменика, поближе осврнути на најчешћа српска народна имена у њима и упоредити их. Анализа је обухватила грађу трију рукописних књига (север и југ Србије), на којима је деловала Српска православна црква: два *Поменика манастира Крушедола* (МСПЦ 240, XVI/XVII век; Турн Северин 14731, XVI/XVII век) и *Поменик манастира Дечана* (Деч. 109, 1595–1938).

Кључне речи: српска имена, антропоними, народна имена, поменик, рукописна књига, Крушедол, Дечани.

Поменици (поменџици) – црквене, богослужбене књиге које су средњовековни српски писари састављали за потребе чинодејствовања свештеника у олтару цркве пре почетка Божаствене литургије (на светој Проскомидији) када се распоређује евхаристијски хлеб на дискосу, улива вино у свети путир и помињу имена живих и упокојених хришћана.¹

Основни циљ овога истраживања јесте упоредна анализа најчешћих српских народних имена и њихове семантичке одлике, која се јављају у трима поменичким рукописним књигама, како би се утврдио живот тих антропонима у северном и јужном делу Србије.

Грађа за анализу ексцерпирана је из три српска поменика различитих територијалних провенијенција, а приближно истога временскога одређења² из следећих извора: *Поменик манастира Крушедола*

* Драгана Новаков, Државни универзитет у Новом Пазару, dragananovakov1@yahoo.com

¹ Даниловић 1999, 551.

² Осим *Поменика манастира Дечана*, који јесте започет у другој половини XVI века, међутим, у њему се налазе имена и разне белешке из каснијега периода (XVII, XVIII, XIX век); последњи запис је из 1938. године.

(XVI/XVII век) – МСПЦ 240, *Поменик манастира Крушедола* (XVI/XVII век)³ – Турн Северин бр. 14731 и *Поменик манастира Дечана* (1595–1938) – Деч. 109⁴.

Поменик манастира Крушедола чува се у Музеју Српске православне цркве у Београду (Патријаршија Српске православне цркве) под сигнатуром МСПЦ 240.⁵ Има III + 141 лист⁶, од којих су 93 исписани, а остали су празни. Кроз цели K1 писмо је различито, од полуустава до брзописа. Ову рукописну књигу писало је много писара, а ако се узму у обзир и записи на маргинама који се појављују на појединим листовима, онда је веома тешко или готово немогуће прецизно одредити њихов тачан број. Споменик је писан у времену послересавскога периода српске писмености, када се заједно јављају, али и преклапају рашка и ресавска правописна традиција. Око времена настанка K1 било је опречних мишљења⁷. Најновије датирање налазимо код Р. Станковића,

³ За ову анализу користили смо фототипско издање – Томић, Војкулеску 1996.

⁴ У даљем тексту ове рукописне књиге биће дате скраћено: *Поменик манастира Крушедола* (XVI/XVII век) МСПЦ 240 – K1, *Поменик манастира Крушедола* (XVI/XVII век) Турн Северин 14731 – K2 и *Поменик манастира Дечана* (1595–1938) Деч. 109 – Д.

⁵ Прве археографске податке о овој рукописној књизи објавио је Р. Ј. Schaffarik 1831, 48; 1865, 234. О K1 в. и у Петковић 1914, 226; Мошин 1955, 218, 225; Стојановић 1982, 377–378; Богдановић 1982, 82; Давидов 1990, 216–219; Даниловић 1997, 38; Суботин–Голубовић 1999, 146, 213; Станковић 2003, 66; Тимотијевић 2008 I, 69–73. За комплетан археографски опис K1 в. више у Новаков 2009–2010, 467–500.

⁶ Листови су величине 217 × 157 mm, в. Новаков 2017а, 17.

⁷ С. Новаковић је претпоставио да је K1 настао већ крајем XV века, уз напомену да је највећи део поменичких бележака из XVI века (1875, 20, 24, 26). И. Руварац је 1887. напоменуо да ова рукописна књига потиче из 1591. године, објавивши у истом раду и поменички запис у којем је био назначен 25. септембар 1654. (1887, 53; 1892, 4). С. Петковић је 1914. скренуо пажњу на дотадашња мишљења о времену настанка *Поменика*, одредивши се за 1591. годину (1914, 226). М. Тимотијевић закључује да се у K2 приликом помена архиепископа истичу јенопољски митрополити и епископи, а у K1 њихова имена не долазе, него се јављају пећки патријарси, што, према његовом мишљењу, указује на то да је вођење K1 започело након обнове Патријаршије, те поменути аутор сматра да је K1 млађи (2008 II: 91). Новина јесте и укључивање руске господе, која се у „старијем поменику” (K2) не истиче. Биће да је то резултат одласка крушедолских монаха, на челу са архимандритом Аксентијем, на подворење у Москву крајем осамдесетих година XVI века. Вођење овога другог поменика започето је 1591. године (Исто, 92). Међутим, за ову рукописну књигу, до данас, није извршена филигранолошка анализа, нису разматрани водени знаци, па не можемо изводити ни прецизне закључке о времену њенога настанка, а самим тим и о томе који је од ова два поменика старији.

који је филигранолошким истраживањем на основу воденог знака (једнострука котва у кругу са звездом и контрамарком BS) одредио да K1 потиче из 1591, а да је хартија, упркос различитостима у рашчитавању овога знака приликом копирања, из 1575/85. године⁸. Стога се датирање може ограничити на време између 1575. и 1585. године. Белешке и разни записи сведоче да је био у употреби и током XVII века.

Поменик манастира Крушедола (XVI/XVII век) – K2 данас се налази у библиотеци муниципалитета Дробета у Турн Северину (Румунија), где је регистрован под бројем 14731. Садржи 155 листова⁹, писан је на папиру, подељен на једанаест поглавља, а писало га је преко педесет писара. Према мишљењу аутора фототипског издања,¹⁰ писање K2 започето је најкасније 1516. године, када је завршено зидање манастира Крушедола, и када је његов ктитор, Максим Бранковић, умро. Уписивање приложника трајало је све до 1688. године, што показују записи на маргинама текста, који обухватају период од 1615. до 1688, уз изузетак датума на листу 154': 29. јун 1757, уз запис Филарета, митрополита Угровлахије. Године 1688. калуђери су прешли Дунав код Чернеца и понели са собом мошти својих деспота, као и ову рукописну књигу¹¹.

Разлике између K1 и K2 свакако постоје, не само у именима, него и у самом тексту њихових уводних делова, иако су они по структури врло слични, а свакако их везујемо за северни део Србије, Војводину, као и за исти манастир.

Поменик манастира Дечана једна је од најраскошнијих књига дечанске ризнице. Данас се чува се у Одељењу за археографију Народне библиотеке Србије у Београду под сигнатуром Деч. 109, где је заведена као *Поменик манастира Дечана (Проскомидија)*¹² *манастира Дечана*. Писана је на папиру и има 151 лист.¹³ Настала је у манастиру Високи

⁸ Станковић 2003, 66.

⁹ Лист је величине 30 × 20, 3 см. О овој рукописној књизи в. више у Томић, Војкулеску 1996.

¹⁰ Исто, 65.

¹¹ Исто, 65.

¹² Ова лексема је вишезначна: она представља место у олтару на којем се припремају дарови за Свету евхаристију, прикупљање прилога за манастир, такође, сам прилог се назива проскомидија, као и рукописна књига у коју су се уписивале проскомидије – прилози, в. Синдик 1998, 279.

¹³ Димензије листа су 435 × 285 mm. Комплетан археографски опис ове рукописне књиге в. у Ојис ћирилских рукописних књига манастира Високи Дечани. Књига прва 2011, 451–455.

Дечани¹⁴, а њени приложници уписивани су не само на територији Косова и Метохије, него и ван овога простора, о чему сведоче многобројни записи на маргинама¹⁵. Главни и први писар јесте Димитрије даскал¹⁶, један од најзначајнијих српских преписивача и илуминатора друге половине XVI века¹⁷, али се осим њега јављају и други. Уписивање приложника почело је 1595¹⁸, а после тога долазе многобројне белешке, које обухватају временски распон од краја XVI па до XIX века¹⁹.

Све три рукописне књиге писане су српском редакцијом, нормом ресавске школе, али се у њима, с обзиром на њихов специфичан садржај (имена), јављају и елементи српскога народнога језика, као и рускословенскога, нарочито када су у питању записи у њима.

Поменичке књиге конципиране су тако да су у првом делу оваквих споменика приложници били великодостојници, разне црквене личности, који су били *кѣиѣиѣори*, односно, највиши слојеви тадашњег друштва – привилеговани да се њихова имена нађу одмах на почетку: *краљевѣ срѣске земље, краљѣице, краљевѣ кѣери, цареви, царице* (сл. 1), *архиеѣискоѣи, миѣиѣроѣиѣиѣи, десѣиѣиѣи, јеромонаси, иѣумани, јероѣакони, монаси, монахиѣе, ѣрезвиѣиѣери*, па и *ѣакони, кнежеви, војводе*, чак и њихове *ѣосѣиѣе*. Њихови антропоними углавном су хришћанскога порекла. Други део био је резервисан за обичан свет, приложнике, који су углавном имали словенска, народна имена, а што се може видети и у K1, и у K2, и у D.

У српској антропонији постоје две групе личних имена – српска народна (која су део прасловенске баштине) и хришћанска (настала покрштавањем). Наравно, сва српска народна имена, упркос својим специфичностима, никако не смео посматрати изван контекста јужнословенскога и прасловенскога ареала.

¹⁴ И рађена је за манастир Дечане, о чему сведочи колофон на л. 1, в. *Оѣис...* 2011, 455.

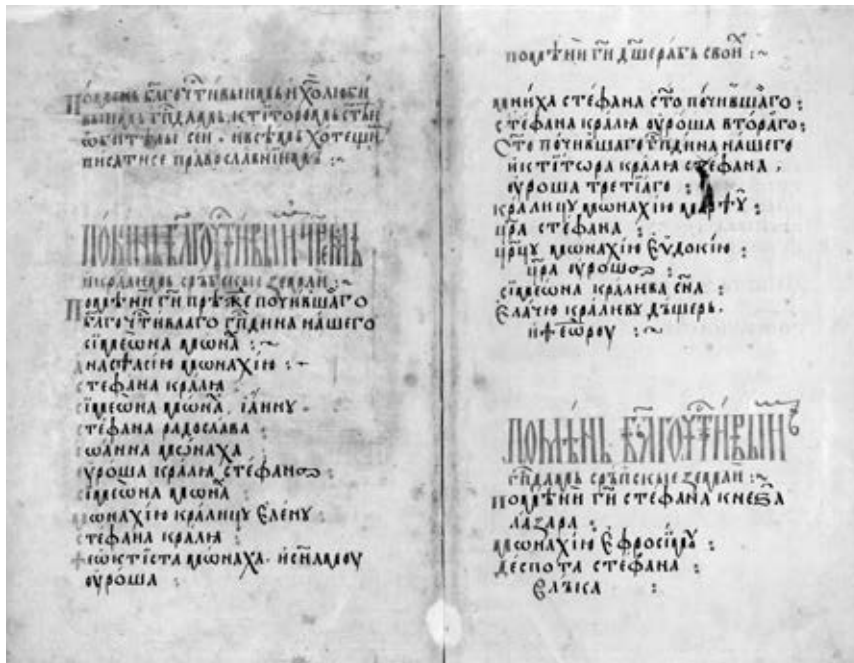
¹⁵ Ове записе углавном је писао курзивом већи број писара, и потичу из каснијег времена, због чега се и правописна норма мења у зависности од периода.

¹⁶ Из Јањева, према запису који се налази на л. 150', који је кодекс исписао веома лепим, калиграфским, крупним полууставом у поменутом месту, залагањем игумана Виктора, а у време српског патријарха Јована и дечанскога игумана Атанасија в. *Оѣис...* 2011, 455. Он је уједно и аутор орнаментике у D.

¹⁷ О овом писару в. више у Ракић 2013, 163–178.

¹⁸ У време када се Димитријева дуга писарска делатност већ ближила крају, в. Ракић 2013, 170.

¹⁹ Последњи запис на л. 17', писан словима данашње ћирилице, потиче из 1938. године.

Сл. 1 Деч. 109, л. 1' и 2

Дијахронијски гледано, према значајним резултатима истраживања српских ономастичара (Грковић, Пешикан, Јовановић), у раздобљу средњег века код нас превагу односи словенска антропонимија – српска народна имена, нарочито у јужном делу Србије, у односу на хришћанску. М. Грковић је у свим зонама Дечанског властелинства (изузимајући албанска насеља) истакла да су „далеко најбројнија” словенска имена²⁰, што представља убедљив „доказ о стабилности и снази” словенског живота у овом делу Србије почетком XIV века²¹.

Из анализе материјала нашег рада то несумњиво потврђује Д (Косово и Метохија), у којем заштитна имена заузимају значајно место²².

²⁰ Грковић 1983, 124.

²¹ Исто, 124.

²² О заштитним именима у Д в. Новаков 2017б.

Ситуација у К1 и К2 (Војводина) сасвим је другачија, јер је њихов именослов показао знатно већу заступљеност хришћанских имена у односу на она словенскога порекла. Тако, на пример, два најфреквентнија хришћанска мушка имена у К2 имају дупло више потврда него што је број најчешћих народних антропонима у њему. Име *Пејшар* има чак 480 потврда, а *Јован* 368. И у К1 та два антропонима такође су најчешћа, само долазе обрнутим редом – *Јован* са највише потврда – 193, а *Пејшар* – 109²³. Најфреквентније женско име у Д је *Мара*, и има 69 потврда, у К2 *Марија* 282, а у К1 *Ана* и *Јована*, са истим бројем потврда, 42.

Г. Јовановић је на основу катастарског пописа области Бранковића из 1455. године утврдила да су у периоду XV века у поменутој области хришћанска имена била у предности, а најфреквентнија од њих била су: *Сћейан*, *Никола*, *Ђурађ*, *Јован*, *Димирије*²⁴.

У овом чланку ће се разматрати само одређена питања која се односе на именослове поменичких књига који суштински имају заједничке елементе – словенски слој антропонима, који пружа могућност за њихово поређење када су у питању доминантна имена.

Табеларним приказом представили смо фреквенцију имена у све три рукописне књиге, издавајући по четири најучесталија српска народна мушка и женска антропонима за сваки поменик посебно, сагледавајући их и у оквиру одређених територијалних целина.

НАЈЧЕШЋА МУШКА НАРОДНА ИМЕНА У К1, К2 И Д

Мушка имена К1

Ред. бр.	Име	Број
1.	Вук	65
2.	Живко	41
3.	Радосав	30
4.	Радич	29

²³ Табеле најфреквентнијих календарских и словенских имена в. у Новаков 2017а, 94, 106.

²⁴ Јовановић 1981, 295–308. Када је у питању дистрибуција хришћанских имена на поседима самога дечанскога властелинства в. Јовановић 1996.

Женска имена К1

Ред. бр.	Име	Број
1.	Стана	39
2.	Милица	25
3.	Стојка	20
4.	Вучица	16

Мушка имена К2

Ред. бр.	Име	Број
1.	Радослав	378
2.	Живан	262
3.	Вук	181
4.	Стојан	143

Женска имена К2

Ред. бр.	Име	Број
1.	Станисава	236
2.	Стојана	171
3.	Живана	109
4.	Милица	76

Мушка имена Д

Ред. бр.	Име	Број
1.	Стојан	96
2.	Живко	67
3.	Радивој	52
4.	Радосав	47

Женска имена Д

Ред. бр.	Име	Број
1.	Стана	105
2.	Стоја	50
3.	Милица	47
4.	Стојка	32

Уочљиво је да се женско име *Милица* јавља у групи најучесталијих антропонима у сва три поменика, што показује да је у српском народу и током XVI и XVII века оно било веома популарно. А та популарност везана је за историјску личност, у народу највољенију српску кнегињу Милицу, жену кнеза Лазара.

Заштитно име *Жива* и све његове варијанте било је веома присутно у прошлости, а разлог јесте велики морталитет деце, па се таквим антропонимом желело заштитити здравље и сачувати живот.²⁵ Ово име било је најчешће у сва три поменика у варијантама (са основом *жив-*): *Живан* К2, *Живко* у К1 и Д, и женски облик *Живана* у К2. Сасвим је јасно да је у К2 име *Живан* било популарно, јер се издваја као фреквентно и код мушких и код женских антропонима²⁶.

Типу заштитних имена припадају и антропоними јаким животињама које би се могле супротставити свакаким силама и демонима, а доминатно место имао је *вук*.²⁷ У нашој грађи име *Вук* долази у оба поменика и иде у групу начешћих у К1 (и женски облик *Вучица*) и у К2. И у Д антропоним *Вук* има 41 потврду и налази се на петом месту по фреквенцији²⁸.

Подстицај за продуктивност основе *вук-* М. Пешикан сматра да потиче из јужних српских крајева Зете, Рашке и Хума²⁹. Нагло ширење основа *Влк*, *Влч*, *Вук* и *Вуч* представља „најизразитију промену старосрпске антропоније од доба христовуља до доба тефтера (одн. од XIII до XV)”³⁰. У XV веку оно спада у три најчешћа имена и распрострањено је „од Неретве до Јужне Мораве, а онда и преко Саве и Дунава”³¹. Ј. Стојановић је истакла да у три поменика (*Пивском*, *Хочанском* и *Морачком*) основа *вук-* има највећи број творбених реализација (106)³².

Већа група заштитних имена која у себи садрже корен глагола *сѣяти* имала је функцију да заустави даље рађање деце или да

²⁵ О варијантама овога имена в. Новаков 2017б, 141.

²⁶ Име *Живана* у Д има 23 потврде, те би било на петом месту по фреквенцији, али смо се ми за ову прилику одлучили да табела садржи само четири најчешћа имена.

²⁷ О овоме имену в. Стефановић Карацић 1852, 78; Новаков 2017б, 143–145.

²⁸ Са истим бројем потврда у Д долази и име *Раја*.

²⁹ Пешикан 1984, 360–361.

³⁰ Исто, 360–361.

³¹ Исто, 360–361.

³² Стојановић 2013, 236.

престане рађање, најчешће женске деце.³³ Међу женским именима у К1, К2 и Д преовлађују глаголске основе *сѣан-* и *сѣој-* (од глагола *сѣаѣти*, *сѣајаѣти*, *сѣојаѣти*): *Сѣанисава* К2, *Сѣана* К1³⁴, Д, *Сѣојка* К1, Д, *Сѣојана* К2, *Сѣоја* Д. Једно од најфреквентнијих мушких имена у К2 и Д јесте *Сѣојан*.

У сва три поменика, словенска придевска основа *рад-* има највећи број творбених реализација и долази код мушких антропонима: *Радосав* К1, *Радич* К1, *Радослав* К2, *Радивој* Д, *Радосав* Д³⁵. Важно је напоменути и да су сви ови антропоними са поменутом основом имали позитивну семантику.

Међу десет најчешћих имена словенскога порекла у Поменику непознатог манастира Липљанске епископије (крај XIV века), према истраживањима В. Поломца, јесте антропоним *Радич*³⁶. Та висока фреквенција овога имена потврђена је и у Турском дефтеру области Бранковића (XV век), на коју је указала М. Грковић³⁷. Од пет најчешћих словенских имена у дечанској области на основу турскога пописа из 1485. године и дечанских хрисовуља на првом месту такође јесте *Радич* са 155 потврда, на четвртом *Радосав*, са 93³⁸. А као што је горе наведено, и у К1 је име *Радич* сврстано у четири најфреквентнија, односно, наставило је да траје и током XVI и XVII века.

У овоме раду приказали смо најчешћа српска народна имена (на основу три поменика) са севера и југа Србије у одређеном временском периоду (углавном друга половина XVI и цео XVII век). Наш закључак јесте да су најфреквентнија имена словенскога порекла у све три рукописне књиге несумњиво заштитнога карактера (*Живко*, *Живана*, *Сѣојан*, *Сѣана*, *Сѣојка*, *Сѣојана*, *Сѣоја*, *Вук*, *Вучица*), или антропоними са позитивним значењем основа: *рад-* код мушких имена

³³ Новаков 2017б, 142.

³⁴ Ово име спада у најфреквентније словенско женско име (161) у *Пивском поменику* и у *Поменику Хоче*, в. Стојановић 2013, 236. А према речима В. Јакић–Цестарић и у хрватској антропонији „име *Сѣана* у XIII веку било је најмногобројније и међу племкињама и међу пучанкама. То је сасвим разумљиво кад се зна да је већ у XIII ст. то име било веома фреквентно” (1977, 143–225).

³⁵ У *Пивском*, *Хочанском* и *Морачком* поменику ова основа је на другом месту (79 творбених реализација), Стојановић 2013, 236.

³⁶ Поломац 2010, 232.

³⁷ Грковић 2001, 657.

³⁸ Јовановић, Катић, Јаковљевић 2012, 271.

(*Радич, Радослав, Радосав, Радивој*), код женских мил- (*Милица*), и код женских и мушких, жив- (*Живко, Живана*). То свакако потврђује чињеницу да је сујеверје у прошлости било веома присутно, што се одражавало и на лична имена. У све три поменичке књиге женско име *Милица* издвојило се као најприсутније. Резултати нашега истраживања поклапају се углавном са закључцима српских ономастичара када је у питању антропонимијска слика, односно, најчешћа имена на одређеној територији у проучаваном периоду. Ти антропоними приказују одлучну предност домаћих имена над страним, када је у питању југ Србије, у односу на њен северни део. А такође, најфреквентнија српска народна имена у сва три поменика нису показала осетну разлику када је у питању ономастичка слика (семантичке карактеристике) најчешћих имена српскога етничкога простора. Стога можемо рећи да су та најучесталија имена продужетак традиционалнога словенскога именослова српскога народа на простору целе Србије током XVI и XVII века.

ЛИТЕРАТУРА

Опис ћирилских рукописних књига 2011: Д. Богдановић, Љ. Штавланин-Ђорђевић, Б. Јовановић-Стипчевић, Љ. Васиљев, Л. Цернић, М. Гроздановић-Пајић, *Опис ћирилских рукописних књига манастира Високи Дечани. Књига прва*, Београд 2011.

Богдановић 1982: Д. Богдановић, *Инвентар ћирилских рукописа у Југославији XI-XVII века*, Београд 1982.

Грковић 1983: М. Грковић, *Имена у дечанским хрисовулама*, Нови Сад 1983.

Грковић 2001: М. Грковић, *Хришћанска имена код Срба*, Две хиљаде година хришћанства. Духовност, култура и историја, Деспотовац 2001, 165–171.

Давидов 1990: Д. Давидов, *Смрадања фрушкогорских манастира 1941–1945*. Фрушкогорски манастири, Београд 1990.

Даниловић 1997: Д. Даниловић, *Смари српски поменици*, Старине Косова и Метохије, 10 (1997) 37–48.

Даниловић 1999: Д. Даниловић, *Поменици*, Лексикон српског средњег века, Београд 1999.

Јовановић 1981: Г. Јовановић, *О релативној фреквенцији хришћанских (хатографских) имена XV века у области Бранковића (Вучићирском Санџаку)*, Четврта jugoslovenska onomastična konferenca. Zbornik referatov, Ljubljana 1981, 295–307.

Јовановић 1985: Г. Јовановић, *Хришћанска имена у околини Београда почетком XVI века*, Зборник реферата и материјала V југословенске ономастичке конференције, Сарајево (1985), 207–216.

Јовановић 1996: Г. Јовановић, *Дистрибуција хришћанских имена на поседима дечанској власелинства*. Посебан отисак из Ономастолошких прилога XII, Београд 1996.

Јовановић, Катић, Јаковљевић 2012: Г. Јовановић, Т. Катић, А. Јаковљевић: *Поређење хришћанских и словенских имена у дечанској области на основу турској ойиса из 1485. године и дечанских хрисовула*, Дечани у светлу археографских истраживања. Зборник радова, Београд, 2012, 267–284.

Новаков 2009–2010: Д. Новаков, *Археографски опис Поменика манастира Крушедола (XVI/XVII)*, Археографски прилози 31–32 (2009–2010) 467–500.

Новаков 2017а: Д. Новаков, *Имена Поменика манастира Крушедола*, Православни богословски факултет, Институт за теолошка истраживања, Београд 2017.

- Новаков 2017б: Д. Новаков, *Зашићени имена у дечанском Поменику (1595–1938)*, Археографски прилози 39 (2017) 137–148.
- Новаковић 1875: С. Новаковић, *Српски њоменици од XV–XVIII века*, Гласник Српског ученог друштва, XLII (1875) 1–153.
- Петковић 1914: С. Петковић, *Ојис рукойиса манастѝра Крушедола*, Сремски Карловци 1914.
- Пешикан 1984: М. Пешикан, *Зетско–хумско рашка имена на њочейку њурској доба*, Ономатолошки прилози, V (1984) 257–438.
- Поломац 2010: В. Поломац, *Неколико њомена о личним именима у Поменику њеѡзнаѡјој манастѝра Лѡѡѡанске еѡискојѡје*, Проблеми на балканското и славјанското еѡикозание, 14–15 ноември 2008 г, Велико Търново (2010), 226–243.
- Ракић 2013: З. Ракић, *Дмиѡрије Даскал – српски ѡисар и илуминаѡор друје ѡловине XVI века*. Прилози за књѡжевност, језик, историју и фолклор 79 (2013) 163–178.
- Руварац 1887: И. Руварац, *Прилози за српску ѡовесѡј*, Летопис Матице српске 150 (1887) 53–82.
- Руварац 1892: И. Руварац, *Православни српски манастѝри у Срему*, Шематизам источно–православне србске архидијецезе сремско–карловачке за годину 1892, Нови Сад, 3–14.
- Синдик 1998: Н. Р. Синдик, *Карејска ѡроскомиѡија*, Хиландарски зборник 10 (1998) 279 – 298.
- Станковић 2003: Р. Станковић, *Рукойисне књѡје Музеја Српске ѡравославне цркве у Беоѡраду*. *Водени знаци и даѡѡирање*, Београд 2003.
- Стефановић Караѡић 1852: В. Стефановић Караѡић, *Српски рјечник исѡума–чен ѡемачкијем и латѡинскијем ријечима*, Беч 1852.
- Суботин–Голубовић 1999: Т. Суботин–Голубовић, *Српско рукойисно наслеђе од 1557. године до средине XVII века*, Београд 1999.
- Стојановић 1982: Љ. Стојановић, *Сѡари српски зайиси и ѡѡѡѡиси*. Књѡга I, Београд, Српска академија наука и уметности, Народна библѡтека Србије, Матица српска. Фототѡпска издања. Књѡга 4, 1982.
- Стојановић 2013: Ј. Стојановић, *Лична имена словенској ѡоријекла у сѡарим српским ѡоменицима*, Српско језичко наслеђе на мултикултурном простору Баната, Зборник радова са међународног научног скупа одржаног на Филолошком, Историјском и Теолошком факултету са Западног универзитета у Темишвару, Темишвар, 19–21. октобар, 2012, Савез Срба у Румунији (2013), 218–239.
- Тимотијевић 2008: М. Тимотијевић, *Манастѝр Крушедол*. I–II, Београд – Нови Сад 2008.

Томић, Војкулеску 1996: М. Томић, М. Војкулеску, *Поменик манастира Крушедола*. Приредили за штампу М. Томић, М. Војкулеску, Београд 1996. (Фото-типско издање.)

Jakić-Cestarić 1977: V. Jakić-Cestarić, *Zadarska ženska osobna imena u XIII stoljeću – odraz rezultata prethodnih simbiotskih procesa u gradu i porijekla novijih doseljenika*, Radovi centra jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti u Zadru 24 (1977) 143–225.

Mošin 1955: V. Mošin, *Izvještaj o naučnom putovanju u Srijemsku Mitrovicu – Beograd – Peć – Dečane – Cavtat – Dubrovnik 1953. godine*, Ljetopis JAZU 60 (za 1953. god., štampan 1955) 218–226.

Schaffarik 1831: P. J. Schaffarik, *Uebersicht vorzüglichsten schriftlichen Denkmäler älterer Zeiten bey den Serben und anderen Sudslawen*, Jahrbücher der Literatur 53 (1831) 1–58.

Šafarik 1865: P. J. Šafarik, *Geschichte der serbischen Literatur*, Prag 1865.

FREQUENTLY USED NATIONAL NAMES IN THE
BEADROLL OF THE KRUŠEDOL MONASTERY AND THE
BEADROLL OF THE DEČANI MONASTERY

DRAGANA NOVAKOV

Based on historical evidence contained in old beadrolls, this paper takes a closer look at the most frequently used Serbian national names in them and compares them. The analysis includes evidence provided by three manuscript books (northern and southern Serbia) used by the Serbian Orthodox Church: two *Beadrolls of the Krušedol Monastery* (MSPC 240, 16/17th century; Turnu Severin 14731, 16/17th century) and the *Beadroll of the Dečani Monastery* (Deč. 109, 1595–1938).

Keywords: Serbian names, anthroponyms, national names, beadroll, manuscript book, Krušedol, Dečani.

930.2:003.072=163.41"1560"

091=163.41"15/17"

271.222(497.11)-523.6-282.5"15"

Оригиналан научни рад

МОЛИТВЕНИК ВИЋЕНЦА ВУКОВИЋА (1560) У МАНАСТИРУ ЈОШАНИЦИ

ЖАРКО ВОЈНОВИЋ*

Апстракт: Текст је посвећен досад непознатом примерку *Молићвеника* (*Зборника за ђућнике*) Вићенца Вуковића, објављеном у Венецији 1560. године, пронађеном у манастиру Јошаници. Дат је опис особина примерка, укључујући физичко стање и извештај о потпуности, заједно са илустрацијама. Објављени су и рукописни записи из књиге, чиме је делом реконструисана њена судбина у току неколико векова.

Кључне речи: *Молићвеник* – *Зборник за ђућнике* Вићенца Вуковића из 1560, манастир Јошаница, фолијација, илустрације, записи.

Молићвеник који је Вићенцо Вуковић, понављајући издања свог оца Божидача, објавио 1560. године у Венецији,¹ познат код нас под конструисаним насловом *Зборник за ђућнике*, према евиденцији Е. Љ. Немировског сачуван је данас у једанаест мање-више непотпуних примерака, којима се могу придодати и четири његова фрагмента.² Значај ране српске типографије такав је да се сваки примерак мора посебно описати, између осталог и зато што су комплетни егземплари књига из овог периода врло ретки, па се на тај начин може установити тзв. идеални примерак, тј. реконструисати изглед издања у тренутку појављивања на свет, пре но што је тираж ступио у богослужбену употребу, која сваку књигу, нарочито кад се користи у дужем временском периоду, неминовно доводи у стање нарушеног првобитног идентитета. Проћи ће још времена док истраживачи не проуче библиотеке свих наших цркава и манастира, па се може очекивати да понегде „из

* Жарко Војновић, Одељење за библиографију, Народна библиотека Србије, Београд, zarko.vojnovic@nb.rs

¹ Пет векова српског штампарства 1994, 124.

² Немировский 2011, 130. Ср.: Немировский 1993, 122.

неког благословеног буцака”, као што би рекао игуман манастира из наслова овог текста, искрсне још понека књига овог корпуса.³

У току редакторског рада на књизи-каталогу *Сѣаре рукойисне и шѣамѣане црквене књиѣ на ѣерѣиѣориѣи Архиѣерејскоѣ намесниѣиѣва деличкоѣ*⁴ под руку ми је дошао снимак књиге цепног формата сачуване у библиотеци манастира Јошаница, која је у радној верзији имала наслов „Часослов”, очигледно стога што су први сачувани листови заиста садржавали стандардни текст часослова, па се она могла заиста тако и користити. У првобитном каталошком опису претпостављало се да је књига московска. Међутим, већ на први поглед, узимајући у обзир специфичност „шрифта”, као и шаролик садржај, било је јасно да се ради о неком од раних српских штампаних издања. Неколико снимака који су стављени на располагање било је довољно да се уз помоћ доступне литературе утврди да је реч о *Молиѣивенику* (*Зборнику за ѣуѣиѣнике*) Вићенца Вуковића, печатаном у његовој млетачкој типографији 1560. године. Литература о њему систематски је наведена код Немировског, па се заинтересовани могу упутити на њега,⁵ јер овом приликом, разуме се, нема потребе за рекапитулацијом досадашњих знања. Уместо тога, понудићемо основни опис овог релативно добро очуваног јошаничког егземплара, који је тим важнији што се на територији Србије налазе само два примерка колико-толико задовољавајуће комплетности – један се налази у Народној библиотеци Србије (сигн.: И 3), а други у Архиву Српске академије наука и уметности (сигн.: 167).

Јошанички примерак Вићенцовог *Молиѣивеника* (*Зборника за ѣуѣиѣнике*) из 1560. садржи око 70% оригиналних листова. Од укупно њих 312, у њему је сачувано 216, наравно, не у континуитету, што је и за очекивати. Пошто оригиналне фолијације ова књига нема, поређењем са идеалним примерком, према релевантним изворима, добијамо овакву нумерацију, при чему дајемо упоредни увид у сачуване и недостајуће листове. Код ових последњих у загради стоје и сигналне ознаке свешчица, онако како оригинално гласе (комбиновање

³ Овде изражавам велику благодарност архимандриту Евтимију, јошаничком игуману, који је омогућио да се ова књига опише, љубазно допустивши да се тога ради чак изнесе из манастира, што иначе није пракса. Биће прилике да се његовом поверењу одужимо и на неки лепши начин.

⁴ Тодоровић 2019.

⁵ Немировский 2011, 124–125.

ћириличних и латиничних слова, при чему смо несигнираном делу свешчица доделили аналогне ознаке латиничног i):

л. 24 (грешком увезан на крају књижног блока)

Недостаје л. 1–33 (A-D I).

л. 34–39

Недостаје л. 40 (A D iii).

л. 41–64

Недостаје л. 65 (H I).

л. 66–71

Недостаје л. 72 (H iii).

л. 73–80

Недостаје л. 81–98 (I i – VI M II).

л. 99–127

Недостаје л. 128–130 (P iii – SI Q II).

л. 131–134

Недостаје л. 135 (гравира, SI Q iii).

л. 136–151

Недостаје л. 152 (H S iii).

л. 153

Недостаје л. 154 (гравира, I T II).

л. 155–189

Недостаје л. 190 (гравира, K Z ii).

л. 191–233

Недостаје л. 234–236 (K FF II – K FF III).

л. 237–279

Недостаје л. 280–312 (A LL iii – ?).

Од четрнаест илустрација, колико их је у идеалном примерку, јошанички садржи осам. То су: л. 110б: Благовештење, л. 145б: исто, л. 162б: Распеће Христово, л. 172б: Васкрсење Христово, л. 182б: Пророк Илија, л. 201б: Свети Георгије, л. 225б: Часни Крст, л. 231б: Неруко-творени образ Христов. Како се види, специфичност овог примерка је два пута искориштена илустрација Благовести, при чему се други пут ова икона нашла на листу 145б, тамо где би иначе требало да стоји Богородица са Христом. Стога би се основано могло помислити да је део тиража садржао ову грешку, те да је јошанички примерак његов део. Недостају гравире Свете Тројице („Гостољубље Авраамово”, л. 1б), Архангела Михаила (л. 129б), Богородице са Христом (л. 145б), Светог Николаја (л. 154б), Свете Параскеве (л. 190б), и грб Вуковића (л. 311).

Књижни блок, висине 134 mm, повезан је у новије картонске корице димензија 147 × 102 mm, пресвучене загаситозеленим платном, са четвртастим хрптом. Веће оштећење постоји само на једном месту на хрпту. На корицама је налепница са сигнатуром 643, вероватно из манастирске библиотеке Јошанице. Нови поткорични листови су од плаве хартије. Сачувана су и два оригинална поткорична листа. Књижни блок је на рубовима обојен у црвено, и генерално је добро очуван, са тек неколико одвојених листова. Већих оштећења, не рачунајући недостајуће листове, нема, осим ретких трагова воска. Мања оштећења настала радом инсеката видљива су на листовима 249–257. Чини се да овај примерак *Зборника за ђушнике* своје физички добро стање дугује томе што вероватно није свакодневно кориштен, из чега би се могло закључити да је у манастир Јошаницу доспео прилично касно, у време кад се из српскословенских књига више није служило, јер су их потиснуле нове, рускословенске: зна се, наиме, да су нарочито часослови подложни пропадању, јер се у монашком богослужењу употребљавају неколико пута на дан. Биће да је књига о којој овде говоримо већи део свог века провела у личном власништву неколико различитих особа, које вероватно нису имале свакодневну потребу за њом, што можемо поткрепити и записима који се у њој налазе.

Најдужи запис, уједно можда и најстарији, што закључујемо по томе што је састављен српскословенским језиком, налази се на волантном листу, који је некад вероватно био у функцији поткоричног. Писан је црним мастилом, прилично небрижљиво обликованим словима. Приметан је потпун недостатак *јајѣа* и готово потпун недостатак *јерова*:

Прѣаѣа заповѣстѣ азъ [ѣа]мъ Г(оспод)ъ Б(ог)ъ твоѣмъ изведехъ те ѿ(т)ъ земли египѣцѣи ѿ(т)ъ дома работи да не бѣдѣтъ тебе козе ниѣ развѣ ѣменѣ. Не сатвориши себе кѣдѣра и васакого подобна елика на небеси горе елика на земли низѣ ва водахъ по[д]ъ земљѣю не поклонѣши се ни[м]ѣ ни послѣжиши ни[м]ѣ азъ бо есмѣ Г(оспод)ъ Б(ог)ъ твоѣмъ Б(ог)ъ ревнѣтелъ ѿтѣнен (тј.: ѿтѣнен) грѣ[х]и ѿтацъ чѣда третѣаго и четвѣртаго рода ненавѣдѣши[хъ] ѣменѣ и творѣши ѣмѣлостъ ва тѣсѣща авѣѣши[хъ] и [хъ]ранѣши[хъ] повелѣнѣи[хъ] твоѣхъ. Г-ъ не взѣмѣши ѣмѣни // Б(ог)а твоего васѣ не ѿ[ч]инѣти бо приѣдѣщаго ѣмѣ его васѣ. Д-ъ помѣни данъ свѣотѣни (свѣ)ти его, сѣ дни дѣлаѣтѣ и сатвориши васѣ дѣла твѣа ва данъ же сѣдѣни свѣотѣни Г(оспод)ъ Б(ог)ъ твоемъ не сатвориши ва данъ васакого дѣла ти и сѣнъ твоѣмъ и дѣцѣи твѣѣ ѿтѣрокъ и ѿтѣроковѣца твѣѣ волъ твоѣмъ и ѿсѣлъ твоѣмъ и васѣ скотъ твоѣмъ и приѣлаѣцъ ѿбѣтѣенъ ѣ тебе. Е-ъ чѣти ѿца твоего и мѣтеръ твоѣю да бѣаго ти бѣдѣтъ и дѣаго лѣтанъ бѣдѣши и на земли блаженъ юже Г(оспод)ъ Б(ог)ъ твоѣмъ дастъ тебе. З-ъ не ѣвѣши. З-ъ не прѣлѣвѣи сатвориши. И-ъ не ѣкрадѣши.

Остали записи су краћи, углавном се тичу власништва, и садрже имена људи и места. Први се налазе на оригиналном предњем поткоричном листу, залепљеном допола на нови поткорични лист од плаве хартије, тако да је први од њих, исписан црним мастилом, недовољно читљив:

Сия светая и божественая книга часосло[в]ацъ Петра Ивсифовичъ ѿ села Брч[...?] м(е)|с|еца май 21 дне 1769гѡ.

Испод тога налазе се две нечитљиве речи са годином 1793, а потом и запис следеће садржине:

Сие книга Смилк8 Бояцие 8 Паракинъ м(е)|с|еца вктоври днѣ 25 1795.

На полеђини листа разазнаје се и овај запис, којег због веома чудне грађије није лако правилно протумачити:

Сиа книга Теодора Савич (?) пише каже како е разрушена ѿ плачие (?) Мѣіла ліста л изваді [...?] м(есе)ца авгѡста дне ѿ писа Лазаръ Микленови[х?].

Ако је овакво читање тачно, ово би био извештај о томе како је књига остала без првих тридесетак листова с почетка.

Записа има и на задњем поткоричном листу, преко чијег је руба прелепљен новији поткорични лист, па се крајеви неких речи не виде. Први такође говори о власништву:

Сне писмо папа Іоанна.

Други је комбинација српског и грчког, тешко разумљива:

Понови е Мѣхалое (?) ѡхн напарапа тиграѡси дило прѡстѣдсе.

Трећи запис је из таковског краја:

Сен писмо Лазара ѿ села Белевѣти м(е)|с|еца ѿблн д(а)нѣ [...] дѡт (?) г(од?).

Унутар књиге постоји још један запис, који открива шумадијско-поморавску топографију, на листу 201 (обавештење о прилогу некој цркви или манастиру, можда баш Јошаници):

Село Секвѣнтъ писа Ранисавъ ѡка жита за тѣ.

Наведени записи сведоче нам да је овај примерак Вићенцовог *Зборника за ѡуѡнике*, пре него је на непознат начин доспео у манастир Јошаницу, променио вероватно шест власника. Већи део топонима

говори да се кретао углавном по простору Шумадије и Поморавља, прелазио из руке у руку, да је на том путовању остао без почетних листова, а онда се сместио, незнано кад, у монашку средину, где је остао до данашњег дана. Његово постојање први пут је обелодањено у горепоменутој публикацији о старој књизи Архијерејског намесништва беличког,⁶ а овим скромним прилогом уписујемо је коначно у сазвежђе ране српске штампане књиге. Надајући се да своје садашње станиште више неће напуштати, рецимо и то да је јошаничка библиотека, која иначе, као и све друге манастирске библиотеке, у свом најстаријем делу чува углавном руску богослужбену књигу, овим открићем постала важнија но што је досад била.

⁶ Тодоровић 2019, 56–57.

ЛИТЕРАТУРА

Немировски 1993: Е. Љ. Немировски, *Црнојорска библиографија*, т. I, књ. 2, Цетиње 1993.

Немировский 2011: Е. Л. Немировский, *Славянские издания кирилловского (церковнославянского) шрифта 1491–2000*, т. II, кн. 1 (1551–1592), Москва 2011.

Пет векова српског штампарства 1994: *Пет векова српској шtamпарства: раздобље српскословенске шtamпе: XV-XVII век*, Београд – Нови Сад 1994.

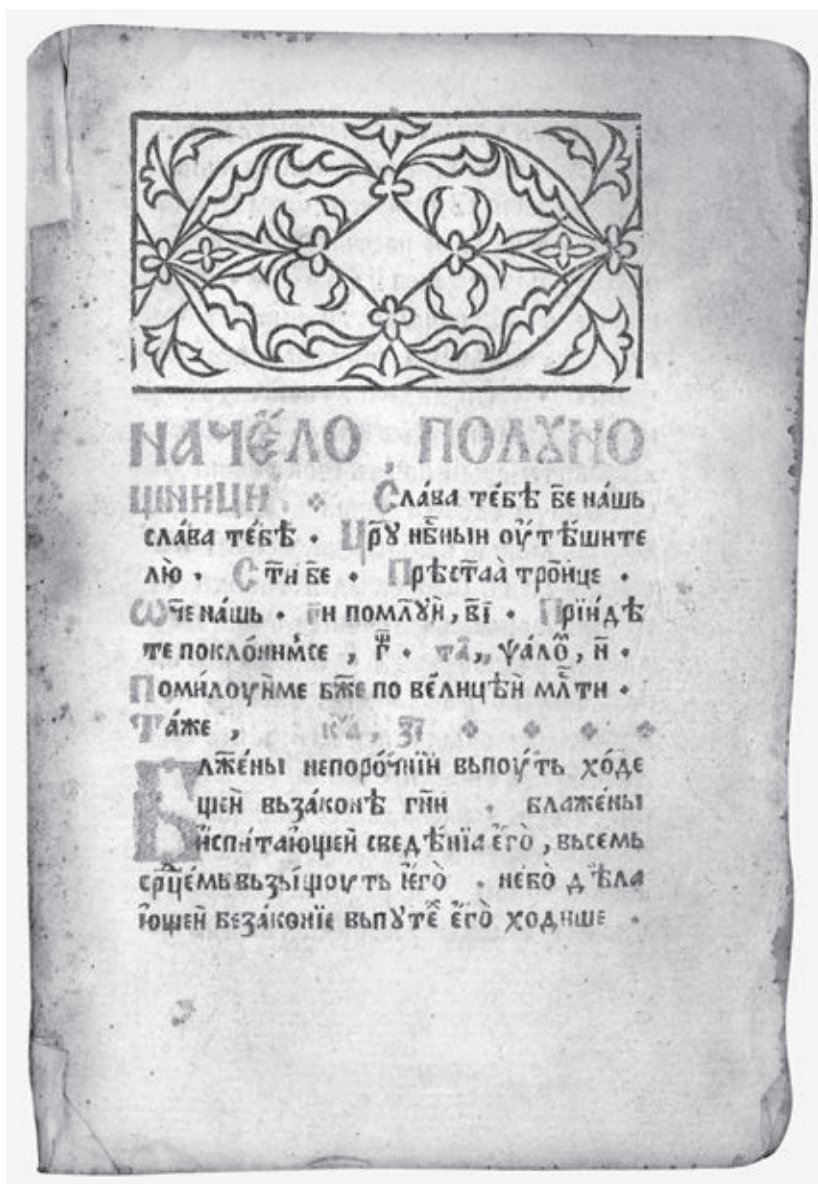
Тодоровић 2019: М. Тодоровић, Н. Димитријевић, *Старе рукописне и шtamпачке црквене књиге на ћеријорији Архиепископској намесништва беличкој*, Јагодина – Манастир Јошаница 2019.

THE *PRAYER BOOK* OF VICENZO VUKOVIĆ (1560)
FROM THE MONASTERY OF JOŠANICA

ŽARKO VOJNOVIĆ

The paper offers an overview of the *Prayer Book* (“Travellers’ Book”) of Vincenzo Vuković, published in Venice in 1560, which was hitherto unknown, discovered at the Monastery of Jošanica. The characteristics of the specimen are described, including a report on its physical condition and completeness, along with illustrations. Manuscript records from the book are also listed, providing a partial reconstruction of its fate over the course of several centuries.

Keywords: *Molitvenik – Zbornik za putnike (Prayer Book – Travellers’ Book)* of Vincenzo Vuković from 1560, Monastery of Jošanica, foliation, illustrations, records.

Сл. 1 Јошанички примерак Молитвеника Вишенца Вуковића, 1560, л. 37а

ПРИКАЗИ

**ИРЕНА ШПАДИЈЕР – ПОЧЕЦИ СРПСКЕ ХИМНОГРАФИЈЕ.
САВИНА СЛУЖБА СВЕТОМ СИМЕОНУ**

Чигоја штампа, Београд 2019.

Миланка УБИПАРИП*

Библиотека „Ортограф” издавачке куће Чигоја штампа, у научној јавности већ препозната као едиција специјализована за објављивање извора и резултата проучавања српског, као и словенског писаног наслеђа, у току 2019. године употребљена је својим осмим насловом. Реч је о књизи *Почеци српске химнографије. Савина Служба светом Симеону* професора др Ирене Шпадијер. Концептом своје садржине, а посебно начином представљања извора, што је истовремено био и својеврсни издавачки изазов, ова књига представља до сада најпотпуније издање једне српске црквене песме уопште и пример готово јединственог решења у нашој савременој едиционој пракси.

Пре само једног века, Савином *Службом светом Симеону* означен је почетак самосталног српског песништва – у току друге деценије XX века, раније претпоставке о постојању службе посвећене родоначелнику српске владарске лозе, настале из пера његова најмлађег сина, добиле су потврду са снагом неопходне научне поузданости. Толико

* Миланка УБипарип, Одељење за археологију, Народна библиотека Србије, Београд, milanka.ubiparip@nb.rs

је времена, заправо, прошло од кад је професор Павле Поповић открио два рукописна минеја из XVII века са службом Симеону у којој се помиње Сава. Убрзо након сазнања о постојању два преписа песничког дела посвећеног Симеону, чији аутор није Теодосије Хиландарац, Владимир Ђоровић је објавио и његов текст, ослонивши се, истина, на издање Милоша Милојевића с почетка осме деценије XIX века, до тада у науци не нарочито цењеног, а приређеног према једном препису из XIII века. На исти препис пажњу је скренуо и Томислав Јовановић 1999. године, када је ово књижевно дело представио према истом предлошку, најстаријем сачуваном препису *Службе*, у оквиру издања целокупних Савиних књижевних дела.

Последњи истраживачки „повратак” првој српској црквеној псми, чије мотиве ауторка Ирена Шпадијер наводи у Уводној речи књиге, успешно је остварен применом неколико новина у истраживачком раду. Сprovedен је, заправо, сложен методолошки поступак, заснован на беспрекорној сарадњи помоћних историјских наука, првенствено археографије и текстологије. Ауторка је препознала и комплементарност ових дисциплина са сродним наукама, филологијом и историјом књижевности, што је применила у своме раду и чиме је превазишла линеарни приступ у испитивању текста једног књижевног дела. Овакав приступ омогућио јој је, прво, да сагледа и јасно омеђи предмет својих истраживања, одвојивши у сваком препису текст *Службе* од његовог текстуалног окружења, не занемаривши њихове неминовне додире и међусобни утицај. Друго, да темељно испита особености сваког преписа, поставивши тако текст једног књижевног дела у шири контекст, у којем се могу препознати одређени тренуци у његовом трајању, као и његова рецепција у различитим срединама. И на крају, да испита структуру *Службе* у целини, као и њених мањих песничких целина, и издвоји све измене у њеном тексту, без обзира на њихову оправданост и време настанка.

Комплексну садржину ове књиге чине следећа поглавља: Уводна белешка, Свети Сава и српско црквено песништво, *Служба* светом Симеону, Закључак, Издање, *The Beginnings of Serbian Hymnography*, Начала Сербской гимнографии, Извори и литература, Именик личности и Снимци рукописа. По први пут се Савино песничко дело посматра у светлу свих сачуваних преписа, укупно пет до сада познатих, који су настали у временском периоду од средине XIII до тридесетих година XVII века, и од којих један не припада традицији српскословенске

писмености. Издање *Службе* прилагођено је природи извора и јединствено је решење до сада у нашој науци.

Студијом Свети Сава и српско црквено песништво И. Шпадијер представља развојни пут старе српске химнографије, од времена књижевног рада првог српског именом познатог књижевника до последњих година XVII века. Прегледни књижевноисторијски текст са богатом литературом има три мање целине: Основи, Свети Сава и српско црквено песништво после светог Саве. У веома згуснутом тексту, препознатљивим негованим научним стилом, саопштени су сви тренуци у развоју српске химнографије, поменути сви до данас познати химнографи и њихова дела. Ова студија, чији су редови штампани у току претходне године и у једном тематском зборнику, изашла је из пера поузданог истраживача и врсног znalца старог српског песништва, који је вешт и у изради одређених систематизација, кад за тим има потребе. Књига која је пред читаоцем резултат је једног таквог рада – дугогодишњег испитивања једног песничког састава спроведеног поступно и пажљиво вођеног, чији су резултати делимично објављивани и пре ове књиге.

Осмишљена према главним методолошким принципима савремене текстологије, а затим поступно изложена, садржина главног дела књиге, са насловом *Служба светом Симеону*, подељена је у четири мање целине: Рукописно наслеђе, Упоредни преглед свих преписа *Службе*, Текстолошка анализа и Канон светоме Симеону на бденију. Ослоњивши се на своје темељно археографско знање и богато искуство у проучавању и изради описа рукописних књига, ауторка прво детаљно објашњава главне одлике кодекса који садрже *Службу светом Симеону*, посебно представља садржину одређеног рукописа, химнографског зборника који садржи Савину *Службу*, а затим даје напомене о њеном непосредном текстуалном окружењу. Нарочита пажња посвећена је историји проучавања сваког кодекса, изложена са потпуном библиографијом за сваког од њих, која је донета у критичком апарату.

Ослоњивши се на природу рукописне традиције Савине *Службе* (мали број сачуваних преписа који обухватају период од скоро четири века, један препис је источнословенске језичке редакције, два су настала на периферији српске писмености), ауторка оправдано не користи стематски поступак у њеном представљању. У одељку Упоредни преглед свих преписа *Службе*, табеларним приказом, сасвим новим и поузданим приступом у текстолошким испитивањима у српској науци,

обухваћени су текстови свих преписа у целини. У оваквом распореду химнографског материјала почеци одређених песничких целина доносе се напореда, у истом реду. Потпунијем увиду у структуру сваког текста доприноси и употреба арапских цифри за сваку песничку целину које имају исту литургијску функцију, па самим тим и исто место у оквиру поретка *Службе*, што ће бити користан алат у наредним поглављима књиге. На овај начин не оживљава се у тексту само оно што је заједничко свим преписима, него се истиче и оно што је за неку структуру специфично, чему доприноси, нарочито, кратки коментари аутора у оквиру самог табеларног прегледа. Истовремено, читалац и будући истраживач лако уочава етапе у развоју композиције *Службе*, што даље може да подстакне испитивање функције коју је изворни књижевни текст, намењен богослужбеној употреби, могао да има у одређеним тренуцима свога дугога постојања.

Одељак Текстолошка анализа је посвећен испитивању текста *Службе свѣшом Симеону* на микронивоу – у научном фокусу је сваки препис посебно. У њему су систематски саопштени резултати упоредног прегледа свих преписа Савиног дела, представљеног у претходној целини. Садржину одељка чине две врсте коментара – напомене о специфичностима структуре сваког преписа и све регистоване измене лексичко-синтагматске природе, које су донете у фонетској транскрипцији, савременим правописом. Њихова интерпретација изложена је, прво, праћењем главних делова текста аколутије, који је, опет, увек организован према основним целинама дневног богослужбеног циклуса (заглавље, вечерње, јутрење). У оквиру наведених делова аколутије доносе се све измене, тако што се одређено одступање у тексту прати кроз све преписе паралелно. Објашњење сваке регистоване измене структурирано је једнообразно – након њеног навођења користи се одговарајућа сигла преписа праћењем хронолошких оквира у настанку свих преписа, и арапска цифра редоследа одређене химнографске целине у чијем се тексту налази наведена измена. Арапске цифре преузете су из претходног поглавља.

Све измене у тексту, уочене и објашњене засебно, документују тренутке у његовој трансмисији. Намера ауторке, стога, првенствено није била да, аналитички спроведеним испитивањем филолошких одлика текста, утврди шта је у сваком препису сачувано од оригинала, а шта је додато накнадно. Резултат минуциозног истраживачког рада јесте регистровање сваке интервенције у тексту, чак и кад је она настала

као исправка претходно начињене грешке или сама представља грешку насталу, на пример, читањем непосредно са предлошка или неразумевањем појединих старијих језичко-стилских решења. Ауторка их, међутим, све посматра пратећи истовремено и измене у структури *Службе Симеону*. Избор оваквог приступа испитивању текста једног књижевног дела не предузима се ради извођења вредносне оцене сачуваног преписа, утврђивањем степена блискости или, пак, удаљавања од његовог првобитног облика. Применом комплексног приступа у текстолошким испитивањима, искусном и обазривом текстологу, какав је Ирена Шпадијер, пошло је за руком да укаже на особености сваког преписа представивши их као текстуалне реалности које сведоче о одређеном тренутку живота једног књижевног дела у своме дугом трајању.

Завршни редови поменутог поглавља посвећени су објашњењу наведених особености уочених упоредним прегледом свих преписа *Службе*. Након спроведене две етапе у испитивању, упоредног прегледа и текстолошке анализе, створили су се услови за успостављање главних стематских веза између појединих преписа. Ипак, у први план се истичу проширења у структури *Службе* у виду постојања одређених песничких целина (кондак, икос, тропари песама канона) са напоменом о откривеним изворима ових места у византијском песништву. Ауторка успоставља текстуалне везе појединих делова Савине *Службе* са византијским химнографским делима, пратећи измене које су настале његовим преобликовањем у српскословенски језички израз.

Заседна целина на крају овог одељка посвећена је препису Савине *Службе* из двадесетих-тридесетих година XIV века, из светогорског манастира Светог Пантелејмона, број 11. Неколико особености које овај препис издвајају међу осталима убедљиво су и систематично изложене. Структура *Службе светом Симеону* прво је представљена у односу на своје непосредно текстуално окружење, *Службу светом Мартиријану*, а онда се наводе све особености њене садржине. У фонетској транскрипцији, по читању, ауторка доноси све химнографске саставе специфичне само за овај препис, стихире „На Господи вазвах” на вечерњем, стихира „На хвалите” на јутрењу и слава 3. гласа која следи за њом. Прати, затим, поједина места, поетска проширења у неким стихирама и тропарима, са могућим текстуалним паралелама у византијској химнографији. Посебну пажњу посвећује и присуству пролошког житија, указавши на претходна испитивања овог састава. Не изостаје важно запажање о структури осталих служби и саставу

овог химнографског зборника у целини, што може бити важно за даља испитивања старине, како овог преписа *Службе*, тако и његовог непомедног предлошка. Једино у овом препису *Службе* исписан је и Канон Симеону на бдењу четвртога гласа, важан књижевни састав, до сада непознат науци. Заједно са осталим појединостима особеним за овај препис *Симеонове службе*, ауторка доноси текст овог канона, у фонетској транскрипцији, по читању.

Стрпљиво вођеним испитивањем, ауторка је успела да остане у оквирима испитиваног текста, примењујући за сваки посматрани извор и хоризонтални (макрониво) и вертикални систем посматрања. На тај начин, у сваком сачуваном препису, текст *Службе* доводи се у везу с другим текстовима. Ауторка, стога, у закључним разматрањима, након вишеслојног испитивања *Службе*, одређени препис доводи у везу и са културом и духовним потребама његовог доба, чиме показује у којој мери осећа пуну историјску димензију једног теста.

Пажљиво истражена историја текста Савине *Службе*, као и темељна текстолошка испитивања, чији су резултати представљени у засебним главама књиге, представљају (изградили су) неопходан основ научном издавању текста *Службе светјом Симеону*, којим ауторка заокружује главни део садржине књиге. Начела издавања, јасно дефинисана на почетку поглавља, једнообразна су и свеобухватна, са улогом својеврсног упутства у даљој научној рецепцији текста *Службе*. Успостављању овако прецизних правила приређивања старих српских текстова претходио је рад неколико генерација истраживача у нашој научној средини, а нарочито професора Ђорђа Трифуновића и његових ученика, полазника Старословенистичког семинара на Филолошком факултету у Београду. У коначном обликовању ових начела учествовала је и сама ауторка још као полазник Семинара. Она су примењена доследно и са сигурношћу, будући да су већ дуго присутна у њеној едиционој пракси.

Сви сачувани преписи *Службе светјом Симеону*, без обзира на време настанка и језичку редакцију, рашчитани су и равноправно представљени у поглављу Издање. Избором представљања рукописне традиције у целини, а не једног „узорног” преписа којем би били супротстављени сви други, данас познати, превазиђена је најчешћа замка једностране употребе резултата текстолошких испитивања – њихова практична примена само у припреми издања споменика. Свих пет издања текстова сложени су у поретку који прати хронолошке

оквиру настанка одговарајућег преписа, од најстаријег до најмлађег. Текстови су донети у целисти, без испуштања оних текстовних целина које по својој природи нису изворно химнографско дело него су, заједно с њим, градили мозаичну структуру једне аколутје, најчешће са улогом литургијских напомена намењених појцима. Међу сачуваним текстовима *Симеонове службе* има и оних који се у облику научног издања први пут представљају јавности, један препис чији су делови већ издавани, као и један чији је текст објављиван више пута. У овом издању он је донет са новим „читањем” појединих места. Издање прате и напомене у форми научног апарата, чија је садржина прилагођена специфичностима одређеног преписа – најчешће их ауторка користи како би указала на одређене вантекстуалне елементе преписа, као што су напомене на белинама рукописа. Само у наново приређеном издању њима се саопштавају различита решења претходних приређивача. Како сваки сачувани препис склопом својих одлика сведочи о одређеном тренутку у историји трајања текста, изабраним начином приређивања издања *Службе светом Симеону*, са верно пренетим ортографским одликама и изворном интерпункцијом, заокружен је и сачуван за нова испитивања целовит истраживачки потенцијал сваког од њих.

Након темељне текстолошке анализе, систематично изложених објашњења особености текста *Службе светом Симеону* и научног издања свих преписа *Службе* следе опширни резимеи на енглеском и руском језику, детаљан попис извора и литературе, као и именик личности. На самом крају, у оквиру јединствене пагинације књиге, представљени су снимци рукописа, странице свих преписа *Службе*, према принципу једна страница из рукописа – једна страна у књизи. Ови снимци нису само илустративни материјал којим је могуће лако представити визуелну страну одређеног рукописа. Они су прикључени књизи како би се рукописна традиција *Службе Симеону* представила што потпуније. Као и издање, они документују све моменте у историји традиције текста, представивши измене у његовом палеографско-ортографском лику.

*

Књига професора Ирене Шпадијер резултат је темељно спроведеног испитивања текста једног изворног књижевног дела, Савине *Службе светом Симеону*. Структура њене садржине осмишљена је према поузданим подацима који су резултат комплексног методолошког

истраживања традиције текста у целини. Ослонивши се на особености рукописног наслеђа *Службе*, ауторка у књизи даје реалну представу о свим променама кроз које је ово важно химнографско дело пролазило. Објективним приступом у проучавању историје текста, ауторка је избегла замке трагања за архетипом, што је у историји текстологије не тако ретка појава, често сведена на конструкцију. Књига прати све промене које настају у процесу трансмисије и рецепције текста на широком простору развоја српскословенске писмености у трајању од неколико векова и региструје све измене које су могле настати у дугом и сложеном процесу трајања једног књижевног дела.

Својом новом књигом ауторка се у најбољем светлу представила научној јавности као филолог, текстолог и историчар књижевности. Одговоран филолог показао је како филологија не мора бити у служби историје књижевности, о чему речито сведочи избор представљања разнотченија као засебног система, који у књизи није заробљен у форми критичког апарата, у склопу издања текста. Тако су све промене у тексту *Службе* интерпретиране у целини, а посматране у вези са структуром књижевног дела. Ово је био изазов за искусног текстолога који је историју текста испитао комплексно, са јасним назнакама разликовања свих његових слојева, који може да проникне у његове најстарије делове, као и да разуме касније наносе. Све изнете текстолошке појаве нису донете без објашњења, које увек обухвата више њих, међусобно условљених. И на крају, ова књига открива спремност историчара књижевности да „ослободи” једно књижевно дело општих коментара и тумачења књижевне историје и да свеобухватним испитивањем његовог текста представи његову рукописну традицију у свој својој пуноћи, што је основни предуслов поузданим и темељним будућим књижевнотеоријским и књижевноисторијским промишљањима.

БИРИЛСКЕ РУКОПИСНЕ КЊИГЕ БИБЛИОТЕКЕ МАТИЦЕ СРПСКЕ, КЊ. ХVІІІ, УЏБЕНИЦИ И ПРИРУЧНИЦИ

(аутори каталошког описа и прилога Душица Грдић, Радоман Станковић,
опис водених знакова, редактор Вера Јерковић), Нови Сад,
Библиотека Матице српске, 2018, 106 стр., [32] с таблама

ЈАСМИНА НЕДЕЉКОВИЋ*

Уџбеници и приручници из ХVІІІ века представљају осамнаесту књигу у едицији *Ђирилске рукописне књиге Библиотеке Матице српске*, у којој је археографски обрађено седам рукописа. Књига која је пред нама осмишљена је као и претходне. Подељена је у две тематске целине. Први део чини *Каталог* рукописа (стр. 7–76), урађен по већ устаљеној методологији, и садржи: кодичолошки опис, палеографску анализу (тип писма са особеностима словних облика), језичке одлике, податке о садржају и опис илустрације. Најновију датацију тих рукописа урадио је наш познати филогранолог Радоман Станковић. Каталогски опис употпуњују и подаци о историјату сваке књиге, затим записи, литература и фотографије рукописа. Други део чине *Научни прилози* (стр. 81–106), који доносе два рада Душице Грдић: *Зрцало науке Захарије Орфелина*

* Јасмина Недељковић, Одељење за археографију, Народна библиотека Србије, Београд, jasmina.nedeljkovic@nb.rs

(стр. 81–96) и *Ариѿметѿика Василија Дамјановића из 1767. у ѿреѿису Саве Сѿефановића из 1790. ѿдине* (стр. 97–106).

Две рукописне књиге под називом *Краѿкоје сочињеније ѿроѿив раздјелењѿа Римљанов Илије Мињатија* (РР II 26 и РР II 137) јесу два преписа која је сачинио исти писар – Јован Младеновић. Књига је дело Илије Мињатија, грчког проповедника и богослова. Према запису, њу је са грчког на славенски језик превео Јован Младеновић за Висариона Павловића, епископа бачког, сегединског и јегарског у Петроварадинском Шанцу 1741. године. Са тог превода је Јован Младеновић сачинио један препис за Рафаила Милорадовића, егзарха епископа бачког, и други за Арсенија Живковића, протопрезвитера сегединског. Књиге су писане рускословенским језиком „уз ређе присуство и српских црта”. Писар Јован Младеновић је био врло образована личност свога времена. Учио је у Духовном колегију Висариона Павловића, а затим у Београду грчки језик. Био је наставник Висарионовог колегија, где је предавао грчки језик и православну литургику. За свештеника Цркве Св. Ђорђа у Новом Саду рукоположио га је Висарион Павловић 1742, а за проту над новосадским црквама постављен је 1755. године. Од 1770. до 1776. године био је игуман Знаменског манастира у Москви.

Рукописну књигу РР II 32 *Новаја серѿскаја ариѿметѿика Саве Сѿефановића* преписао је модашки учитељ Сава Стефановић 1790. године. Препис је настао са издања *Ариѿметѿике* Василија Дамјановића, који је такође био једна од образованих и школованих личности половине XVIII века. Он је аутор првог српског приручника из аритметике – *Новаја серѿскаја ариѿметѿика или ѿросѿије насѿавленије к хесаѿу* – штампаног црквеном ћирилицом у Венецији, у штампарији Димитрија Теодосија, 1767. године. Књига је била намењена трговцима, за њихов свакодневни посао. Александар Николић, који се бавио математичком анализом овог дела, пише да оно, иако по садржају није на високом математичком нивоу, има велики значај за историју српске научне књиге. *То је ѿрва ариѿметѿика за Србе и једна је од ѿрвих књѿи наѿисаних и иѿтамѿаних на срѿском језику*. До данас је сачувано свега шест примерака те књиге и један препис. Тај препис, који је сачинио Сава Стефановић, сведочи о широј употреби овог математичког приручника крајем XVIII века код Срба.

Руководсѿиво к славенсѿјеј ѿрамаѿиѿије Сѿефана Вујановској (РР II 45), чији је препис сачинио Василије Крстић у Руми, јесте први потпуни приручник из граматике славенског (црквенословенског) језика

код Срба. Књига је издата у Бечу, у штампарији Јосифа Курцбека 1785. године. Аутор Стефан Вујановски био је ученик Јована Рајића у Сремским Карловцима, а потом је завршио филозофију у Шопроњу и право у Бечу. Радио је као учитељ у Вуковару, а касније био и директор српских школа у Осијеку. Такође је био и аутор других школских уџбеника и приручника.

Зрцало науке Захарије Орфелина (РР II 63) јесте зборник различитих састава који је служио уместо буквара. Рукопис је писан рускословенским језиком „уз присуство и руских и српских одлика”. У посебном раду о том рукопису Д. Грдић се бавила питањем ауторства *Зрцала науке*, с обзиром на то да оно још увек није разрешено. Истраживање Д. Грдић засновано је на палеографској анализи поменуте рукописне књиге и поређењу са два Орфелинова рукописа из Библиотеке Српске патријаршије (друга и трећа свеска *Славенској словара*, бр. 296 и 294), као и са његовом „изјавом” из Архива новосадског магистрата, датираној у Карловцима 20. јула 1758. године. Резултати до којих је ауторка дошла, и поред мањих неслагања, која су, природно, неминовна у писаревом дуктусу, указују на то да се са великом вероватноћом може закључити да их је писала иста личност. Наиме, писар *Зрцала науке* Захарија Драгојевић јесте Захарија Орфелин. Тиме је Д. Грдић потврдила мишљење Д. Кириловића да је Захарија Орфелин аутор дела *Зрцало науке*.

У овој групи рукописа налазе се још и *Ришорика* (РР II 147), писана на рускословенском језику око 1720/1730, и *Крајњоје руководство в познајије земно-воднајо круја теоретическоје и практическоје Јована Рајића* (РР III 62) из 1762. године. Јован Рајић је овај уџбеник писао у време када је био наставник у Латинско-словенској школи у Сремским Карловцима.

Вишестрана анализа сваке рукописне књиге коју је урадила Д. Грдић, по већ опробаној методологији, пружа нам увид и у историју црквеног и књижевног језика код Срба. Добро је познато да је српско-словенски, као најстарији писани, црквени и књижевни језик Срба, био у употреби код њих све до половине XVIII века. Тада је услед верских, црквено-православних, културних и политичких разлога дошло до организоване замене српскословенског језика рускословенским. Половином XVIII века, када су књиге о којима је овде реч писане, рускословенски као богослужбени, црквено-административни и језик писмености стабилизовао је своју употребу у српској средини, мада не истовремено у свим српским крајевима. Прво је то било код Срба

у данашњој Војводини, а потом у осталим крајевима Србије. Рускословенским језиком Срби су током друге половине XVIII века писали, преписивали и штампали разне текстове и књиге, првенствено богослужбене и духовне садржине. Такође, Срби су на том језику објављивали и преводе разних дела. Рускословенски је био и језик образованих и школованих личности тога времена. Рускословенски, који су у почетку предавали руски учитељи, а временом и њихови ученици, усвајан је у другој половини XVIII века у српској средини, у школама или индивидуално, и то не само из руских, већ и из домаћих уџбеника. А усвајање и учвршћивање рускословенског језика у српској средини условило је стварање славеносрпског језика, на коме је до данас сачуван огроман део писаног и штампаног стваралаштва из друге половине XVIII и првих деценија XIX века.

О свему томе најбоље сведоче сачувани приручници и уџбеници Библиотеке Матице српске. Те књиге су дела изузетно образованих и учених личности друге половине XVIII века. Писане су углавном рускословенским језиком, а једна од првих књига написаних на српском језику јесте *Ариѿмѿѿика* Василија Дамјановића.

Овим својим значајним истраживањима Д. Грдић је обогатила и продубила наша сазнања о образовању код Срба у XVIII веку. Свака од поменутих књига има своје значајно место у културном и научном животу Срба. Стога ће књига Д. Грдић бити незаобилазна литература за све оне који се интересују за образовни и културно-историјски живот Срба у XVIII веку.

АРХЕОГРАФСКИ ПРИЛОЗИ

Зборник радова Одељења за археографију

Народне библиотеке Србије

ARCHEOGRAPHICAL PAPERS

Review of the ARCHEOGRAPHICAL DEPARTMENT

NATIONAL LIBRARY OF SERBIA

ИЗДАВАЧ

Народна библиотека Србије

PUBLISHER

NATIONAL LIBRARY OF SERBIA

ЛЕКТУРА И КОРЕКТУРА

Јелена Витезовић

PROOFREADER

JELENA VITEZOVIĆ

ТЕХНИЧКИ УРЕДНИК

Мирослав Лазић

PUBLISHING EDITOR

MIROSLAV LAZIĆ

ШТАМПА

RETRO PRINT, БЕОГРАД

PRINTED BY

RETRO PRINT, BELGRADE

ТИРАЖ

300 примерака

CIRCULATION

300

Публикације за размену и рукописе за штампу
слати на адресу:

Народна библиотека Србије

Одељење за археографију

(за Археографске прилоге)

Скерлићева 1, 11000 Београд

e-mail: vladan.trijic@nb.rs

Please, send original texts and/or publications
intended for exchange to the following address:

Narodna biblioteka Srbije

Odeljenje za arheografiju

(za Arheografske priloge)

Skerlicева 1, 11000 Beograd

e-mail: vladan.trijic@nb.rs

CIP - Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

09(497.11)

АРХЕОГРАФСКИ прилози : зборник радова Одељења за археографију Народне библиотеке Србије / главни и одговорни уредник Ласло Блашковић ; уредник Татјана Суботин-Голубовић. - [Штампано изд.]. - 1979, бр. 1- . - Београд : Народна библиотека Србије, 1979- (Београд : Retro print). - 23 cm

Друго издање на другом медијуму: Археографски прилози (Online) = ISSN 1452-2233
ISSN 0351-2819 = Археографски прилози (Штампано изд.)

YU ISSN 0351-2819
UDK 091